

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KUR'ÂN'DA RİCS KAVRAMI

BAHAR CANSET DÜNDAR

2501090951

**TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. HİDAYET AYDAR**

İSTANBUL – 2016

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : Bahar Canset DÜNDAR Numarası : 2501090951
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı /
Programı : Temel İslam Bilimleri Danışma
nı : Prof. Dr. Hidayet AYDAR
Tez Savunma Tarihi : 17.02.2016 Saati : 10:00
Tez Başlığı : “Kur’an’da Rics Kavramı”

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisanüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. HİDAYET AYDAR		KABUL
2- PROF. DR. ÖMER ÇELİK		KABUL
3- DOÇ. DR. NECMETTİN GÖKKIR		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- YRD. DOÇ. DR. MAHMUT AY		
2- YRD. DOÇ. DR. MUHAMMED ABAY		

ÖZ

KUR'ÂN'DA RİCS KAVRAMI

Bahar Canset DÜNDAR

Sözlüklerde pis, pislik, kötü iş, işkence, ceza, şüphe, gibi anlamlara gelen rics, Kur'ân-ı Kerîm'de şirk, günah, öfke, azap, azaba götüren iş, kumar, alkollü içki, putlara tapmak, fal, ölü eti/leş, akmiş kan ve domuz eti anlamlarında kullanılmıştır. Münafıkların, putların, kalplerinde hastalık olanların ve kâfirlerin “rics” olduğu bildirilmiştir. Kalbi örten günahların oluşturduğu kirlere de “rics” denmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de aşağılanmayı hak etmiş kişiler ve tiksinti uyandıran durumlar da “rics” olarak nitelenmiştir.

Bu çalışmada “rics” kavramı; kullanım şekilleri, anlamları, nüzul sebebi ve ayetlerin muhatapları bakımından incelenmiştir. Kavramı tasnif etmeye en uygun şeklin, kavramın maddî ve manevî anlamlarda kullanımını olmasından dolayı çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümlerinin başlıkları “Rics Kavramının Maddî Pisliklerle İlişkisi” ve “Rics Kavramının Manevî Pisliklerle İlişkisi” olarak belirlenmiş ve konu bu şekilde işlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rics, Pis, Pislik, Azap, Şirk.

ABSTRACT

THE CONCEPT OF RIJS IN QUR'AN

Bahar Canset DÜNDAR

The concept of rijs literary means dirtiness, abomination, nasty occupation, torture, punishment and doubt and terminologically means in the Qur'an as polytheism, sin, wrath, punishment, an act that cause punishment, gambling, intoxicants, idolatry, fortune games, dead meat/carrion, blood and pork etc. The Qur'an says that hypocrites, idols, one in whose heart is a disease and those who reject Faith are rijs. Sins that cover heart, those who deserve to be insulted and abominable cases have also described as rijs.

In this thesis, the concept of rijs has been studied in respect to the formal conceptual usage, meanings, conditions-reasons, and the addressee. Because the most convenient form to classification for the concept, the second and the third chapter have been entitled as “the connection between the concept of rijs and physical obnoxiousness” and “the connection between the concept of rijs and spiritual abomination” and the theme has been represented in this outline.

Key Words: Rijs, Dirtiness, Abomination, Punishment, Idolatry.

ÖNSÖZ

Sözlerin en güzeli olan Kur'ân-ı Kerîm, insanlar için bir hidayet rehberidir ve insanın dünya ve ahiret saadetini hedefler. İnsanın bu hedefe nâil olmak için yürüdüğü dünya yolunda Kur'ân-ı Kerîm; Allah'a iman, şirkten uzak durma, gûnahtan sakınma, helalden ayrılmama v.b konularda insanı uyarmış ve bilgilendirmiştir. Bu emir ve yasaklar ya da haram ve helaller kimi zaman bazı kavramlarla belirtilmiştir. “Rics”, işte bu kavramlardan biri olarak karşımıza çıkmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'de, “rics” ile birlikte “ricz” ve “rucz” lafızları da geçmektedir ve sözlüklerde bu kelimelerin “rics” ile aynı anlama geldiği söylenmiştir. Bu sebeple “ricz” ve “rucz” lafızlarını da araştırmamıza dâhil ettik. Fakat kavramın “rics” şeklindeki kullanımının daha yaygın ve geniş kapsamlı oluşundan ve kavramın tüm biçimlerinin tezin başlığında belirtilmesinin kargaşaya sebep olacağını düşündüğümüzden ötürü, tezimizin başlığında yalnızca “rics” kavramını kullanmayı uygun gördük. Ayrıca hem tezin başlığına uygunluk açısından hem de kavramla ilgili karmaşaya yol açmamak için tezin içerisinde de genel ifade olarak kavramdan “rics kavramı” şeklinde söz ettik “ricz kavramı” ya da “rucz kavramı” şeklinde kullanmadık. Fakat burada , “rics”, “ricz” ve “rucz”un tam olarak birbiriyle aynı olmadığını belirtelim. Çalışmamızın ayrıntılarında görüleceği üzere, kavramın “rics” şeklindeki kullanımı daha çok manevi kir yahut manevi azap anlamı taşıırken, el-Enfâl, 8/11 haricinde “ricz” şeklindeki kullanımı maddi anlamlar içermektedir.

Araştırmalarımız esnasında, sözlükte “pislik/kir” anlamına gelen “rics”in Kur'ân-ı Kerîm'de, farklı konularda, farklı durumları tasvir için kullanıldığını gördük. Kavramı tasnif edebildiğimiz en uygun şeklin kavramın maddî ve manevî anlamlarda kullanımı olmasından ötürü, çalışmamızın ikinci ve üçüncü bölüm başlıklarını bu yönde belirledik. “Kur'ân'da Rics Kavramı” başlıklı tezimizle tefsir alanında yapılan çalışmalara katkı sağlamayı amaçladık.

Yaptığımız araştırma bir giriş, üç bölüm ve bir sonuçtan meydana gelmektedir. Giriş bölümünde araştırmamızın konusu, amacı, metodu ve kaynakları hakkında kısa bir bilgi verilmiştir. Birinci bölümde, “rics” kavramı üzerinde durularak kelime tahlili

yapılmıştır. Kavramın sadece sözlük anlamları değil ıstılah anlamları da verilmiş, klasik Arapça sözlüklerin yanında günümüzdeki kaynaklara da başvurulmuştur. İkinci bölümde, rics kavramının maddi pisliklerle olan ilişkisi üzerinde durularak bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde, “rics” kavramının manevi pisliklerle olan ilişkisi açıklanmıştır. Bu iki bölümde “rics” kavramının nüzul sebebi, muhatapları, kullanım şekilleri göz önünde bulundurulmuştur. Sonuç bölümünde ise araştırma neticesinde elde edilen veriler özetlenmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanması esnasında yardımlarını esirgemeyen, değerlendirmeleri ve engin bilgisi ile çalışmama katkı sağlayan kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Hidayet AYDAR'a; eleştiri ve önerileriyle çalışmamı destekleyen değerli hocalarım Prof. Dr. Ömer ÇELİK ve Prof. Dr. Necmettin GÖKKİR'a; çalışmam boyunca fedakârlıkla beni destekleyen sevgili aileme ve arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım.

Bağcılar, 2016

Bahar Canset DÜNDAR

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR	ix

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI.....	1
B. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI	2

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1 RİCS KAVRAMININ TAHLİLİ	5
1.1.1. SÖZLÜK ANLAMI.....	5
1.1.2. İSTILAH ANLAMI.....	7
1.1.3. “RİCS” KAVRAMININ KUR’ÂN’DA KULLANIMLARI	8
1.1.3.1. “Rics” Kavramının Azap Anlamında Kullanımları	9
1.1.3.2. “Rics” Kavramının Pislik Anlamında Kullanımları	11
1.1.3.3. “Rics” Kavramının Küfür, Şirk Ve Günah Anlamında Kullanımları ...	12
1.1.3.4. “Rics” Kavramının Vesvese Anlamında Kullanımı	13
1.2. “RİCS” KAVRAMI İLE YAKIN VE ZIT ANLAMLI KELİMELER.....	14
1.2.1. YAKIN ANLAMLI KELİMELER	14
1.2.1.1. Azâb (العذاب).....	14
1.2.1.2. Habîs (الخبيث).....	16
1.2.1.3. Necis (النجس).....	18
1.2.1.4. Küfür (الكفر).....	19
1.2.1.5. Şirk (الشرك).....	22
1.2.1.6. Vesvese (الوسوسة).....	25
1.2.2. ZIT ANLAMLI KELİMELER	26
1.2.2.1. Tezkiye (التزكية)	26
1.2.2.2. Tasfiye (التصفية)	27
1.2.2.3. Tuhr/Tahâret (الطهر/الطهارة)	28

İKİNCİ BÖLÜM

“RİCS” KAVRAMININ MADDÎ PİSLİKLERLE İLİŞKİSİ

2.1.	MADDÎ AZAP ANLAMINDA RİCS	30
2.1.1.	GÖKTEN İNEN AZAP	30
2.1.1.1.	Rics Ve Livâta (Eşcinsellik).....	36
2.1.2.	ÇEŞİTLİ BELALAR	41
2.2.	ÇİRKİN/ZARARLI BAZI EYLEMLER ANLAMINDA RİCS.....	44
2.2.1.	RİCS VE İÇKİ	45
2.2.2.	RİCS VE KUMAR	49
2.2.3.	RİCS VE DİKİLİ TAŞLAR	52
2.2.4.	RİCS VE FAL OKLARI.....	53
2.3.	YİYECEKLER VE RİCS.....	55
2.3.1.	RİCS VE DOMUZ ETİ	57
2.3.2.	HARAM KILINAN YİYECEKLERİN “RİCS” OLMASI.....	59

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

“RİCS” KAVRAMININ MANEVÎ PİSLİKLERLE İLİŞKİSİ

3.1.	DARLIK, SIKINTI HALİ OLARAK RİCS	62
3.2.	MANEVÎ AZAP ANLAMINDA RİCS	67
3.3.	VESVESE ANLAMINDA RİCS	76
3.4.	ŞAHSİYET KİRLİLİĞİ ANLAMINDA RİCS.....	81
3.5.	KÜFÜR ANLAMINDA RİCS	84
3.6.	YASAKLANAN FİİLLER	86
3.6.1.	RİCS VE PUTLAR.....	89
3.6.2.	RİCS VE YALAN SÖZ.....	90
3.7.	KUSUR/GÜNAH ANLAMINDA RİCS	93
3.7.1.	RİCS VE TESETTÜR	94
3.7.2.	RİCS VE NAMAZ.....	99
3.8.	ŞİRK ANLAMINDA RİCS	101
SONUÇ.....		105
KAYNAKÇA		108

KISALTMALAR

- a.g.e. : Adı geçen eser.
a.g.m. : Adı geçen makale.
a.s. : Aleyhisselâm.
b. : Bin.
Bkz. : Bakınız.
bs. : Basım.
C: : Cilt.
Çev. : Çeviren.
D.İ.A. : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
Ed. : Editör.
Hz. : Hazreti.
Haz. : Hazırlayan.
Karş. : Karşılaştırınız.
md. : Madde.
r.a. : Radıyallâhu anh.
s. : Sayfa.
s.a.s. : Sallâllahu aleyhi ve sellem.
t.y. : Basım tarihi yok.
ö. : Ölüm tarihi.
v.b. : Ve benzeri.
v.d. : Ve diğer yazarlar.
y.y. : Basım yeri yok.

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

İslam'ın kaynağını Kur'ân-ı Kerîm oluşturmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm ahirete doğru yol alan insanı bu dünyada doğru yola ulaştırmak ve insanı hem dünyada hem ahirette mutlu kılmak için evrensel esaslar içerir. Şems suresinde¹ insan nefsi anlatılırken onun hem kötülük yapma duygusuna hem kötülükten temizlenme kabiliyetine meyilli olduğu belirtilmektedir. Bu da Kur'ânın amacını bize daha iyi göstermektedir. Kısaca şunu söyleyebiliriz ki Kur'ân, insanı temizlemek için indirilmiştir. Ondandır sadece muttakiler öğüt alırlar.

Kendisini tertemiz ve değerli² olarak vasıflandıran Kur'ân, Hz. Peygamberin de (s.a.s.) insanları kötülüklerden arındırsın diye³ gönderildiğini beyan etmektedir. Yine Kur'ân, pis ile temizi bir tutmaz;⁴ güzel (temiz) bir sözü kökü sağlam, dalları göğe yükselen ve her zaman meyve veren bir ağaca; kötü (pis/habîs) sözü ise dalları yerden koparılmış bir ağaca benzetir.⁵ Çünkü Kur'ânın genel felsefesinde kötü ve çirkin şeylerle iyi ve güzel şeyler bir olmadığı gibi, Allah'ın yolu -zor da olsa- iyi ve güzel insanların takip ettiği yoldur. Allah'a yabancılaşarak şirk koşanlar ise yanlış yolda olan insanlardır. Kur'ân pis ile temizi birbirinden ayırmak ister,⁶ şirke düşüp bayağılaşanlara karşılık öz güzelliğini koruyup günahlardan temizlenenlere cennet vaadinde bulunur.⁷

Kur'ân-ı Kerîm, manen temiz olmanın önemini defalarca vurgulayarak Rabbinin adını anıp temizlenenlerin kurtuluşa erdiğini⁸ söylerken, inanmayanların

¹ Bkz. eş-Şems, 91/7-10.

² Bkz. Abese, 80/13-14.

³ Bkz. Âl-i İmrân, 3/164.

⁴ Bkz. el-Mâide, 5/100.

⁵ Bkz. İbrahim, 14/24-26.

⁶ Bkz. el- Enfâl, 8/37.

⁷ Bkz. Tâhâ, 20/76.

⁸ Bkz. el-A'lâ, 87/14.

pislik/murdarlık içinde kaldığını⁹ dile getirir. Bu ve benzeri ayetlerde münafıkların ve kâfirlerin murdar kılındığı bildirilirken karşımıza “rics” kavramı çıkmaktadır. Rics kavramı Kur’ânda genel olarak manevi pislikler için kullanılmakla beraber maddi pisliklere sıfat olarak da geçmektedir. Örneğin günümüzde maalesef çok yaygınlaşmış bulunan içki ve kumar “rics” olduğu için yasaklanmıştır.¹⁰ Bu noktada ricsin maddi metalarla olan ilişkisinde acaba maddi bir pislik olması mı yoksa yine ahlaki bir arka plan mı olduğu meselesi ilgimizi çekmiştir. Bu sebeplere binaen araştırmamızın konusunu “Kur’ân’ da Rics Kavramı” olarak belirledik.

Araştırmamızın amacına ulaşmak ve Kur’ân’ın mesajını bir bütün halinde ortaya koymak için kavramı zıddıyla beraber incelememiz gerektiği kanaatine sahibiz. Tezimizin konusu olan bu kavramı incelerken Allah Teâlâ’nın sürekli olarak övdüğü “temiz/temizlenenler kavramını karşılayan ifadelerin, Kur’ân’da hangi bağlamlarda kullanıldığını araştırarak sonuçlar ortaya koymaya çalışacağız.

B. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI

“Kur’ân’da rics kavramı” başlıklı araştırmamızda öncelikli olarak rics (ricz ve rucz) kelimesinin klasik Arapça sözlüklerdeki anlamları ortaya konulmaya çalışılacaktır. Kavramın sözlük ve daha sonra edindiği ıstılah anlamlarını tam manasıyla ortaya koyabilmek amacıyla günümüzde otorite kabul edilen kaynaklara da başvurulacaktır. Bu çalışma planı içerisinde pek çok sözlük ve eserden faydalanılmıştır. Ebû Abdurrahman Halîl b. Ahmed b. Amr Ferâhidî Halîl b. Ahmed’in (ö. 175/791) **Tertîbu Kitâbi'l-Ayn**, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ İbn Fâris’in (ö. 395/1004) **Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa**, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd Cevherî’nin (ö. 400/1009) **es-Sihâh Tâcü'l-Luğa ve Sihâhi'l-Arabiyye**, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Râğıb el-İsfahânî’nin (ö. 502/1108) **Müfredâtu Elfâzi'l-Kur’ân**, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrerem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr’ un (ö. 711/1311) **Lisânü'l-Arab**, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kub b.

⁹ Bkz. el-En’âm, 6/125.

¹⁰ Bkz. el-Mâide, 5/90.

Muhammed Fîrûzâbâdî'nin (ö. 817/1415) **el-Kâmûsü'l-Muhît** ve Ebü'l-Feyz Murtazâ Muhammed b. Muhammed b. Muhammed Zebidî'nin (ö. 1205/1790) **Tâcü'l-Arus min Cevâhiri'l-Kâmûs** isimli eserleri kullandığımız başlıca kaynaklardır. **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**'ni Türkçe olarak kullandığımız önemli kaynaklar arasında sayabiliriz.

“Rics” kavramının sözlük ve ıstılah anlamlarının tahlilinden sonra kavramı daha iyi analiz edebilmek amacıyla, ona yakın ve zıt anlamlı kelimeleri de tespit ederek, aralarındaki anlam bağına kurmaya çalıştık. Kur'ân'da, sözlük anlamı “pislik” olan “rics” kavramıyla zıtlık bağlantısı olan tezkiye, tuhr (tahâret) ve tasfiye kavramlarıyla karşılaşmaktayız. Azap, habîs, necis, küfür, şirk ve vesvese kavramlarını ise “rics”e yakın anlamlı kavramlar olarak görmekteyiz. İlgili başlıklarda söz konusu kavramların Kur'ân-ı Kerîm'de kullanıldığı ayetleri, ayetin anlam örgüsü içinde ne şekilde kullanıldığını ve “rics”e olan benzerliklerini ele aldık. Bu esnada yukarıda zikrettiğimiz eserlere ek olarak Muhammed Fuâd Abdülbâkî'nin (ö. 1968) **el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm** isimli eserinden faydalandık.

Aslında bu konuda geniş perspektifte bir araştırma yapılırsa birçok kavramı ele almak gerekebilirdi. Örneğin, “rics” kavramının Kur'ân'da “küfür” anlamında kullanıldığından hareketle, ona zıt anlamlı kavram olarak “iman” kavramı da incelenebilirdi. Yahut “şirk” anlamında kullanıldığı dikkate alınarak şirke götüren fiiller, bu konuda mezheplerin fikir ayrılıkları gibi birçok konuya değinilebilirdi. Ancak her bir kavramı bu şekilde ele almak, hem ayrı ayrı birer tez olacak kadar geniş olduğundan hem de bizim araştırmamızın amacını aşacağından, incelenecek kavramları sınırlandırdık. “Rics” kavramının Kur'ân'daki kullanımlarını dikkate alarak, konuyla en ilgili gördüğümüz kavramlara değindik.

Çalışmamızın devamında Kur'ân-ı Kerîm'de “rics” kavramının kullanıldığı ayetleri tespit ettik. Ayetleri incelerken farklı dönemlerde, farklı metotlarla yazılmış ve farklı görüşleri benimseyen pek çok müfessirin tefsirinden yararlandık. Bunlar arasında Ebü'l-Hasan Mukâtil b. Süleymân b. Beşir Mukâtil b. Süleymân'ın (ö. 150/767) **Tefsîru Mukâtil b. Süleymân**, Ebû Cafer İbn Cerîr Muhammed b. Cerîr b. Yezîd Taberî'nin (ö. 310/923) **Tefsîrü't-Taberî: Câmiü'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-**

Kur'ân, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) **el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûnü'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl**, Ebû Abdullâh Fahreddîn Muhammed b. Ömer Fahreddîn er-Râzî'nin (ö. 606/1209) **et-Tefsîrü'l- Kebîr: Mefâatihü'l-Ğayb**, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr Kurtûbî'nin (ö. 671/1273) **el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân**, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd Neseфі'nin (ö. 710/1310) **Tefsîrü'n-Neseфі: Medârikü't-Tenzîl ve Hakâikü't-Te'vîl**, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Ömer İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) **Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm**, İsmail Hakkı Bursevî'nin (ö. 1137/1725) **Tefsîru Rûhi'l-Beyân**, Elmalılı Muhammed Hamdî Yazır'ın (ö. 1361/1942) **Hak Dini Kur'ân Dili**, Seyyid Ebü'l-A'lâ Mevdûdî'nin (ö. 1979) **Tefhîmü'l-Kur'ân**, Muhammed Esed'in (ö. 1992) **Kur'ân Mesajı: Meal – Tefsir**, Süleyman Ateş'in **Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri** ve Bayraktar Bayraklı'nın **Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri** isimli eserleri sıklıkla kullandığımız kaynaklardır.

Yine, çalışmamız esnasında konuyla ilgili gördüğümüz, Türkiye'de yazılmış olan tezlerden ve makalelerden faydalandık fakat yurtdışında yazılmış herhangi bir makale yahut teze ulaşamadık. Tezimiz bir kavram çalışması olduğundan, daha önce yazılmış olan kavram tezlerini usûl yönünden de inceledik. Kullandığımız kaynaklar ve öncelikle tezin birinci bölümünde yukarıda bahsettiğimiz gibi kavramsal çerçeveyi ele almamız bakımından tezimiz, diğer kavram tezleri ile benzerlik göstermektedir. Yine diğer tezlerde olduğu gibi, bizim tezimizin bölümleri de kavramın Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanımlarına göre şekillendirilmiştir. Bununla birlikte çalışmamız üslup ve tespitlerimiz açısından orjinaldir.

Çalışmayı yaparken “rics” kavramını; kullanım şekilleri, anlamları, nüzul sebebi, ayetlerin muhatapları bakımından incelemenin de yararlı olacağı kanaatine vardık. Kavramı sınıflara ayırabildiğimiz en uygun şeklin kavramın maddî ve manevî anlamlarda kullanımı olduğunu gördük. Bu sebeple çalışmamızın ikinci ve üçüncü bölümünün başlıklarını “Rics Kavramının Maddî Pisliklerle İlişkisi” ve “Rics Kavramının Manevî Pisliklerle İlişkisi” olarak belirledik.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1 RİCS KAVRAMININ TAHLİLİ

1.1.1. SÖZLÜK ANLAMI

R-c-s (رَجَسَ) kökünden türeyen “rics” (رَجْسٌ) kelimesi sözlükte; pis, pislik, kir, kötü iş, kötü koku, şenaat, rezalet, murdar, necis, günah, azap, işkence, ceza, haram, lanet, küfür, şüphe, şeytani vesvese, şiddetli ses anlamlarına gelmektedir.¹ Kavramın çoğulu ise ercâs’tır (ارجاس).

Gök gürültüsü ve devenin kükremesi de aynı kökten gelen “recs” (الرَّجْسُ) kelimesiyle ifade edilmektedir.²

Suyun derinliğini ölçen iskandil aletine “mircâs” (مرجاس) denilmektedir. Aynı kökten gelen “reccâs” (الرَّجَّاسُ) deniz anlamındadır. “Mercûse” (مرجوسة) karışıklık, kargaşa, tartışma, düzensizlik manasında kullanılmaktadır.³

Sözlüklerde ricz (رَجَزٌ) kelimesinin de rics (رَجْسٌ) ile aynı anlama geldiği söylenmiştir.⁴ el-esed (الاسد) (aslan) yerine ezed (ازد) denmesi gibi, rics ve riczin de “ze” (ز) ve “sin” (س) harflerinin yer değiştirmesiyle, aynı kelimenin farklı kullanımları

¹ Ebû Abdurrahmân Halil b. Ahmed b. Amr Ferâhidî Halil b. Ahmed (ö. 175), **Tertîbu Kitâbi'l-Ayn**, Tahkik: Mehdi Mahzûmî, İbrâhîm Samerrâî, Tashîh: Esad Tayyib, C: I, y.y., 1993, s. 657; Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd Cevherî (ö. 400), **es-Sihâh Tâcü'l-Luğa ve Sihâhi'l-Arabiyye**, Tahkik: Ahmed Abdülğafûr Attâr, C: III, Beyrut, Dârü'l-İlm Li'l-Melayin, 1990, s. 933; Ebü'l-Feyz Murtazâ Muhammed b. Muhammed b. Muhammed Zebidî (ö. 1205), **Tâcü'l-Arus Min Cevâhiri'l-Kâmûs**, C: IV, y.y., t.y., s. 159; Mehmet Kanar, **Arapça-Türkçe Sözlük**, İstanbul, Say Yayınları, 2009, s. 943; Muhtâr Fevzi en-Neâl, **Mevsuatü'l-Elfâzi'l-Kur'âniyye**, Halep, Mektebetü Dâri't-Türâs, 2003, s. 328; İ'dad İbrâhîm Enis, **el-Mu'cemü'l-Vâsit**, İstanbul, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, t.y., s. 330; Semih Atif Zeyn, **Tefsîru Müfredâti Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm**, 2. bs., Beyrut, Dârü'l-Kitâbi'l-Lübnânî, 1984, s. 348.

² Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ İbn Fâris (ö. 395), **Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa**, Tahkik: Abdüsselâm Muhammed Hârûn, C: II, 2. bs., Kâhire, Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1970, s. 490; Muhtâr Fevzi en-Neâl, **a.g.e.**, s. 328; Zeyn, **a.g.e.**, s. 348; Zebidî, **a.g.e.**, C: IV, s.159.

³ İbrâhîm Enis, **a.g.e.**, s. 330; Zebidî, **a.g.e.**, C: IV, s.159.

⁴ Abdullâh Abbâs Nedvî, **Kâmusu Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm**, Cidde, Dârü's-Şuruk, 1983, s. 211; Zebidî, **a.g.e.**, C: IV, s. 36.

olduğu belirtilmiştir. Ayrıca ricz (رِجْزٌ) kelimesindeki “râ” harfinin hem kesre hem damme ile okunabildiğine değinilmiş ve el-Müdesir, 74/5’te geçen (والرُّجْزُ) ifadesi buna örnek verilmiştir.⁵ Bu bakımdan “ricz” kelimesi de “rics” kavramıyla birlikte değerlendirilecektir.

Her iki kelimenin pislik yahut çirkinlik olarak aynı anlamda kullanılmalarına karşın; Yaşar Nuri ztrk “rics”i, insan elinin ürettiği pislik, “ricz”i ise, insanın ürettiği ktlge karşı Allah’ın verdiği bir çeşit azap olarak yorumlamıştır.⁶ Ancak bu şekilde kesin bir ayırımın yapılması mümkün gözükmemektedir. Çünkü el-A’râf, 7/71; el-En’âm, 6/125 ve Yûnus, 10/100. ayetlerinde Allah’ın verdiği azap “rics” lafzıyla; el-Enfâl, 8/11. ayetinde şeytanın vesvesesi “ricz” lafzıyla ifade edilmiştir.

Sözlüklere göre “rics” ile aynı anlamlarda kullanılan “ricz” kelimesinin aslı titremek, gidip gelmek, sallanmak veya alkalanmaktır.⁷ Kendisinde bulunan zayıflıktan ötürü devenin adımı birbirine yaklaşıp sallanması bu fiille ifade edilmektedir. Mahfesi (hevdec) bir tarafa meylettiğinde içine taşlar konup mahfenin iki yanından birine asılan bir tür giysi, “ricâze” (الرجازة) olarak adlandırılmaktadır. Sallanışı düşünülerek bu şekilde isim verilmiştir. şiddetli sese (الصوت الشديد) de rics yahut ricz denilmektedir⁸

⁵ İbn Fâris, **a.g.e.**, s. 490; Cevheri, **a.g.e.**, C: III, s. 878-879; Muhtâr Fevzi en-Neâl, **a.g.e.**, s. 327.

⁶ Yaşar Nuri ztrk, **Kur'an'ın Temel Kavramları**, 5. bs., İstanbul, Yeni Boyut Yayınları, 1995, s. 449.

⁷ İbn Fâris, **a.g.e.**, s. 489; Eb'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Râğıb el-İşfahâni (. 502), **Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'an**, Tahkik: Safvan Adnan Dâvdi, 3. bs., Beyrut, Dâru’ş-şâmiyye, 2002, s. 341; Eb't-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Yâkûb b. Muhammed Fırzâbâdi (. 817), **el-Kâmusü'l-Muhit**, 3. bs., Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1993, s. 657; Zebidi, **a.g.e.**, C: IV, s. 36; Zeyn, **a.g.e.**, s. 347; İbrâhım Enis, **a.g.e.**, s. 330.

⁸ İbn Fâris, **a.g.e.**, s. 489; el-İşfahâni, **a.g.e.**, s. 341; Zeyn, **a.g.e.**, s. 348.

Aynı kökten gelen "recez" ise aruz şiirinde altı kez müstef'ilün kalıbının tekrarlanmasıyla⁹ olan bir vezindir.¹⁰

Recez bahrinde yazılmış her mısraı müfred kasideye urcûze (الأرجوزة) denilmektedir. Recez vezni, ricz (titremek) kelimesine benzetilmiştir. Çünkü cüzleri birbirine yakındır ve okunurken dil titremektedir.¹¹ Kur'ân-ı Kerîm'de Sebe', 34/5 ve el-Ankebût, 29/34'te geçen ricz kelimeleri de sarsıntı anlamındadır.

1.1.2. ISTILAH ANLAMI

Kur'ân-ı Kerîm'de rics kavramı; şirk, günah, öfke, azap, azaba götüren iş, şekk, çirkin iş, kumar, alkollü içki, putlara tapmak, şans oyunları, ölü eti/leş, akmış kan ve domuz eti anlamlarında kullanılmıştır.¹² Münafıkların, putların, kalplerinde hastalık olanların ve kâfirlerin "rics" olduğu bildirilmiştir.¹³ Kalbi örten günahların oluşturduğu kirlere de "rics" denmiştir.¹⁴ Kur'ân-ı Kerîm'de aşağılanmayı hak etmiş kişiler ve tiksinti uyandıran durumların "rics" olarak nitelenmesinin sebebi, en güzel biçimde yaratılan insanın bazı durumlarda bu mertebesini korumayarak kendisini "aşağıların aşağısı"na¹⁵ indirmesidir.¹⁶

-
- ⁹ Recez vezni, bir mısradaki olmak üzere;
a. Müstef'ilün / Müstef'ilün / Müstef'ilün / Müstef'ilün;
b. Müstef'ilün / Müstef'ilün;
c. Müstef'ilün / Feülün;
d. Müfteilün / Mefâilün / Müfteilün / Mefâilün kalıbından oluşmuştur. (Bkz. Ahmet Aymutlu, **Aruz: Türk Şiirinde Kullanılan Aruz Vezinleri Misalleri**, İstanbul, Ahmed Halid Kitabevi, 1943, s. 16.)
- ¹⁰ İbn Fâris, **a.g.e.**, s. 489; el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 341; Fîrûzâbâdî, **a.g.e.**, s. 657; Zebidî, **a.g.e.**, C: IV, s. 36; İbrâhîm Enis, **a.g.e.**, s. 330.
- ¹¹ el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 341; İbrâhîm Enis, **a.g.e.**, s. 330.
- ¹² İbn Halîl, **a.g.e.**, C: I, s. 657; İbn Fâris, **a.g.e.**, s. 489-490; Cevherî, **a.g.e.**, C: III, s. 878-879; Fîrûzâbâdî, **a.g.e.**, s. 657; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1361), **Hak Dini Kur'an Dili**, C: I, İstanbul, Eser Neşriyat, 1979, s. 363; Muhtâr Fevzi en-Neâl, **a.g.e.**, s. 328; İbrâhîm Enis, **a.g.e.**, s. 330; Zeyn, **a.g.e.**, s. 348.
- ¹³ Fikret Karaman, v.d., **Dini Kavramlar Sözlüğü**, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006, s. 557, 558.
- ¹⁴ Ali Ünal, **Kur'an'da Temel Kavramlar**, İstanbul, Beyan Yayınları, 1986, s. 454.
- ¹⁵ et-Tin, 95/4-5.
- ¹⁶ S. Zafer Kızılkı, "**Rics**", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (D.İ.A.), C: XXXV, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, s. 87.

İşledikleri ameller ve inançları da rics olduğundan, kâfirler ve münafıklar ricsin kendisi haline gelirler. Nitekim münâfıkların amelleri ve şirk koşmak bir rics olduğu gibi; şirk koşanlar, münafık ve kâfirlerin kendileri de ricistir. Bu nedenle, onların "temiz-mutahher" olan Kur'ân gibi şeylere dokunmaları ve mescid gibi mutahher olan yerlere girmeleri yasaktır.¹⁷

Râğıb el-İsfahânî'ye göre bir şeyin rics olması; mizaç, akıl, şeriat ya da bunların her üçü sebebiyledir. Mesela meyte; aklen, şer'an ve tabiat olarak iğrençtir. Şer'i yönden pis olana örnek, içki, kumar ve domuz etidir. Bunların aklen de pis oldukları söylenmektedir. Allah Teâlâ puta tapmayı da rics (pislik) olarak nitelemiştir.¹⁸ Zira şirk akıl bakımından en kötü şeydir. Kalplerinde hastalık olanlar da pistir.¹⁹ Bu ayetlerdeki "rics" in, pislik yahut azab olduğunu söyleyenler vardır.²⁰

Rics, kendisine bulaşanı da rics haline getiren bir pisliktir. İnkârın her türü, putlar ve müşrikler birer ricistir. Rics, şeytanın ürettiği bir pisliktir. İmansızlık ve akılsızlık, Allah tarafından ricse batırılma sebebidir.²¹

1.1.3. "RİCS" KAVRAMININ KUR'ÂN'DA KULLANIMLARI

Rics, ricz ve rucz kavramları Kur'ân-ı Kerîm'de toplam on sekiz ayette yirmi kez geçmektedir. Dokuz ayette on kez "rics" ve sekiz ayette dokuz kez "ricz" şeklindedir. Kavramın "rics" olarak kullanıldığı yerler; el-Ahzâb, 33/33; el-A'râf, 7/71; el-En'âm, 6/125 ve 145; el-Hacc, 22/30; el-Mâide, 5/90; et-Tevbe, 9/95 ve 125; Yûnus, 10/100. ayetlerdir. Kavramın "ricz" şeklinde geçtiği ayetler ise; el-Ankebût, 29/34; el-A'râf, 7/134, 135 ve 162; el-Bakara, 2/59; el-Câsiye, 45/11; el-Enfâl, 8/11 ve Sebe', 34/5. ayetlerdir. el-Müdesir, 74/5'te ise "rucz" kelimesi kullanılmıştır.²²

¹⁷ Ünal, a.g.e., s. 454.

¹⁸ el-Hacc, 22/30.

¹⁹ et-Tevbe, 9/95 ve 125.

²⁰ el-İsfahânî, a.g.e., s. 342; Zeyn, a.g.e., s. 348.

²¹ Öztürk, Kur'an'ın Temel Kavramları, s. 447-448.

²² Muhammed Fuâd Abdülbâkî (ö. 1968), *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, İstanbul, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1982, s. 300-301.

Kavram, el-Bakara, 2/59; el-A'râf, 7/71, 134, 135 ve 162; el-En'âm, 6/125; Yûnus, 10/100; el-Ankebût, 29/34; Sebe', 34/5 ve el-Câsiye, 45/11. ayetlerinde azab anlamında kullanılmıştır. el-Mâide, 5/90; el-En'âm, 6/145 ve et-Tevbe, 9/95. ayetlerinde pislik manasındadır. et-Tevbe, 9/125; el-Hacc, 22/30; el-Ahzâb, 33/33 ve el-Müdesir, 74/5'te küfür, şirk, günah anlamlarını içermektedir. el-Enfâl, 8/11'de ise "rics" kavramının vesvese anlamına geldiğini görmekteyiz.

1.1.3.1. "Rics" Kavramının Azap Anlamında Kullanımları

Rics kavramı Kur'an-ı Kerim'de, toplam on ayette on bir kez azap anlamında kullanılmıştır. Bu kullanımlar üç ayette "rics" kelimesi ile, yedi ayette sekiz kez "ricz" kelimesi ile geçmektedir.

1.1.3.1.1. "Rics" Lafzı İle Kullanılan Ayetler

- el-A'râf, 7/71

قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِّن رَّبِّكُمْ رَجْسٌ وَغَضَبٌ أَتُجَادِلُونَنِي فِي أَسْمَاءٍ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَأَبَاؤُكُمْ مَا نَزَّلَ اللَّهُ بِهَا
مِن سُلْطَانٍ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ

"Hiç şüphesiz artık Rabbinizin azab ve öfkesini hakettiniz. Allah'ın hiçbir delil indirmedığı, isimlerini de siz ve babalarınızın koyduğu putlar hakkında mı benimle tartışıyorsunuz? Bekleyin, doğrusu ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim" dedi."²³

- el-En'âm, 6/125

فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأْتَمَا بَصَعْدُ
فِي السَّمَاءِ كَذَلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ

"Öyleyse Allah kimi Kendisine ulaştırmayı dilerse onun göğsünü yarar ve (Allah'a) teslim (İslâm'a) açar. Kimi dalâlette bırakmayı dilerse, onun göğsünü

²³ Hüseyin Atay ve Yaşar Kutluay, Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı, 12. bs., Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1984.

semada yükseliyormuş gibi daralmış, sıkıntılı yapar. Böylece Allah, mü'min olmayanların üzerine azap verir.”²⁴

- **Yûnus, 10/100**

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تُؤْمِنَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَيَجْعَلُ الرَّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ

“Allah’ın izni olmadıkça, hiçbir kimse iman edemez. Allah, azabı akıllarını (güzelce) kullanmayanlara verir.”

1.1.3.1.2. “Ricz” Lafzı İle Kullanılan Ayetler

- **el-Bakara, 2/59**

فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِمَّنِ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ

“Derken, onların içindeki zalimler, sözü kendilerine söylenenden başka şekle soktular. Biz de haktan ayrılmaları sebebiyle, o zalimlere gökten bir azap indirdik.”

- **el-A’râf, 7/134-135**

وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَا مُوسَى ادْعِ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ لَئِن كَشِفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ
وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ (*) فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمْ الرِّجْزَ إِلَى أَجَلٍ هُمْ بِالْعُوهِ إِذَا هُمْ يَنْكُتُونَ (*)

“Üzerlerine azap çökünce, ‘Ey Mûsâ! Rabbinin sana verdiği söz uyarınca bizim için dua et. Eğer azabı üzerimizden kaldırırsan, mutlaka sana inanacağız ve İsrâiloğullarını seninle birlikte elbette göndereceğiz’ dediler. Fakat erişecekleri bir süreye kadar biz azabı üzerlerinden kaldırıncaya hemen yeminlerini bozarlar.”

- **el-A’râf, 7/162**

فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِمَّنِ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ

“Onlardan zulmedenler hemen sözü, kendilerine söylenenden başka şekle soktular. Biz de zulmetmelerine karşılık üzerlerine gökten bir azap gönderdik.”

²⁴ Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin, **Kur’an-ı Kerim Meali**, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005. (Dipnotta müellifi belirtilmeyen Kur’an-ı Kerim meâlleri bu meâlden alınmıştır.)

- **el-Ankebût, 29/34**

إِنَّا مُنْزِلُونَ عَلَىٰ أَهْلِ هَذِهِ الْقَرْيَةِ رَجْرًا مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ

“Şüphesiz biz, bu memleket halkı üzerine, fâsıklık ettiklerinden dolayı gökten bir azap indireceğiz.”

- **Sebe’, 34/5**

وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي آيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مِّن رَّجْرِ أَلِيمٍ

“Âyetlerimizi geçersiz kılmak için yarışırcasına çaba harcayanlar var ya; işte onlar için elem dolu, çok kötü bir azap vardır.”

- **el-Câsiye, 45/11**

هَٰذَا هُدًى وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذَابٌ مِّن رَّجْرِ أَلِيمٍ

“İşte bu (Kur’ân) bir hidayettir. Rablerinin âyetlerini inkâr edenlere ise elem dolu çok kötü bir azap vardır.”

1.1.3.2. “Rics” Kavramının Pislik Anlamında Kullanımları

Kavram toplam üç ayette pislik anlamında kullanılmış olup tamamı “rics” kelimesi ileler.

- **el-Mâide, 5/90**

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

“Ey iman edenler! (Akli örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz.”

- **el-En’âm, 6/145**

قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَىٰ طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَّسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خنزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهْلًا لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ

“De ki: “Bana vahyolunan Kur’ân’da bir kimsenin yiyecekleri arasında leş, akıtılmış kan, domuz eti -ki o şüphesiz necistir- ya da Allah’tan başkası adına kesilmiş bir (murdar) hayvandan başka, haram kılınmış bir şey bulamıyorum. Fakat istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın kim bunlardan yeme zorunda kalırsa yiyebilir.” Şüphesiz Rabbin çok bağışlayandır, çok merhametlidir.”

- **et-Tevbe, 9/95**

سَيَخْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْ فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ إِنَّهُمْ رَجِسٌ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ جَزَاءِ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

“Yanlarına döndüğünüz zaman, kendilerini rahat bırakmanız için size Allah adıyla yemin edeceklerdir. Artık onların peşini bırakın. Çünkü onlar pistir. Kazandıklarının karşılığı olarak, varacakları yer de cehennemdir.”

1.1.3.3. “Rics” Kavramının Küfür, Şirk Ve Günah Anlamında Kullanımları

Rics kavramı Kur’ân-ı Kerîm’de, toplam dört ayette beş kez küfür, şirk ve günah anlamlarında kullanılmıştır. Bu kullanımlar üç ayette dört kez “rics” kelimesi ile, yalnızca bir ayette “rucz” kelimesi ile geçmektedir.

1.1.3.3.1. “Rics” Lafzı İle Kullanılan Ayetler

- **et-Tevbe, 9/125**

وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَى رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ

“Kalplerinde hastalık olanların ise, pisliklerine pislik katmış (küfürlerini artırmış), böylece kâfir olarak ölüp gitmişlerdir.”

- **el-Hacc, 22/30**

ذَلِكَ وَمَنْ يُعْظَمَ حُرْمَاتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَأُحِلَّتْ لَكُمْ الْأَنْعَامُ إِلَّا مَا يُنْتَلَىٰ عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ

“Bu böyle. Kim Allah’ın hükümlerine saygı gösterirse, bu, Rabbi katında kendisi için bir hayırdır. Haramlığı size okunanların (bildirilenlerin) dışında bütün hayvanlar size helâl kılındı. Artık putlara tapma pisliğinden kaçının, yalan sözden kaçının.”

- **el-Ahzâb, 33/33**

وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىٰ وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتَيْنَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا

“Evlerinizde oturun. Önceki cahiliye dönemi kadınlarının açılıp saçıldığı gibi siz de açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekâtı verin. Allah’a ve Rasûlüne itaat edin. Ey Peygamberin ev halkı! Allah, sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.”

1.1.3.3.2. “Rucz” Lafzı İle Kullanılan Ayet

- **el-Müddessir 74/5**

وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ

“Şirkten uzak dur.”

1.1.3.4. “Rics” Kavramının Vesvese Anlamında Kullanımı

Rics kavramı Kur’ân-ı Kerîm’de, yalnızca el-Enfâl, 8/11. ayetinde vesvese anlamında ve “ricz” kelimesiyle kullanılmıştır. Kavramın “ricz” lafzıyla soyut anlam ifade ettiği tek ayet budur.

- **el-Enfâl, 8/11**

إِذْ يُغَشِّبِكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِّنْهُ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُم مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً لِّيُطَهِّرَكُم بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ الشَّيْطَانَ وَلِيْرِبِّطَ عَلَىٰ قُلُوبِكُمْ وَيُنَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ

“Hani (Allah) kendi tarafından bir güvenlik olarak sizi hafif bir uykuya daldırıyor; sizi temizlemek, sizden şeytanın vesvesesini gidermek, kalplerinizi pekiştirmek ve ayaklarınızı sağlam bastırmak için üzerinize gökten yağmur yağdırıyordu.”

1.2. “RİCS” KAVRAMI İLE YAKIN VE ZIT ANLAMLI KELİMELELER

1.2.1. YAKIN ANLAMLI KELİMELELER

1.2.1.1. Azâb (العذاب)

Kur’ân-ı Kerîm’de farklı anlamlarda kullanılan “rics”in (çoğunlukla “ricz” şeklinde) en fazla “azap” anlamında kullanıldığını görüyoruz. Toplam on ayette on bir kez bu anlamda kullanılmıştır: el-Bakara, 2/59, el-A’râf, 7/71, el-A’râf, 7/134-135, el-A’râf, 7/162, el-En’âm, 6/125, Yûnus, 10/100, el-Ankûb 29/34, Sebe’, 34/5 ve el-Câsiye, 45/11.

Azâb (عذاب) kelimesi, tatlı soğuk su, terketmek, vazgeçmek anlamındaki “عذب” kökünden türemiş bir isimdir ve işkence, eziyet, elem anlamındadır.²⁵ Kelimenin kendisi ve türevleri Kur’ân-ı Kerîm’de dört yüzden fazla ayette geçmektedir.²⁶ Master olarak kullanıldığında susuzluğun şiddetinden yemeyi terk etmek anlamına gelen kavram, “عن” edatı ile birlikte kullanıldığında men etmek, ceza, zarar, ezâ, işkence, insana elem veren ve zor gelen şey" anlamına gelmektedir.²⁷

Kur’ân-ı Kerîm’de daha çok emirlere karşı gelenlerin dünya ve ahirette Allah tarafından cezalandırılmalarını ifade etmek için kullanılmıştır. Özellikle inkâr edenler

²⁵ Nedvî, **a.g.e.**, s. 405; Zeyn, **a.g.e.**, s. 575; Yusuf Şevki Yavuz, “**Azap**”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (D.İ.A.), C: IV, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, s. 302.

²⁶ Fuâd Abdülbâkî, **a.g.e.**, s. 451-455.

²⁷ Karaman, v.d., **Dini Kavramlar Sözlüğü** s. 46.

cehennem azabı ile tehdit edilmişlerdir.²⁸ Kur'ân'da, bahsedilen azab; "büyük, alçaltıcı, acıklı,²⁹ şiddetli,³⁰ sürekli³¹ ve kötü³² olarak nitelendirilmiştir.³³

Kuran-ı Kerim'den anlaşıldığına göre, ahiret azabı fiziksel ve psikolojik olmak üzere iki türlüdür. Birincisi bedeni etkileyen yakıcı ateşler, dondurucu ya da kaynar sular, demir topuzlar, ateş yalıklar, örtüler, zakkum, dikenli ağaçlar, katranlar ve kelepçelerdir.³⁴ Ruhlara şiddetli ıstırap kaynağı olan ikinci tür azap ise suçluların Allah'ı görmemeleri, Allah'ın onları azarlaması, onlarla konuşmaması ve yüzlerine bakmaması³⁵ şeklindeki psikolojik azaptır.³⁶ İlahi azab; dünyada, kabirde ve ahirette olmak üzere üç safhada gerçekleşir.³⁷

İnsanların birbirlerine yaptıkları kötü muâmele de "azab" kelimesi ile ifade edilmiştir. Meselâ Firavun'un İsrâiloğullarının erkek çocuklarını öldürmesine "azap" denilmiştir.³⁸

Kur'ân-ı Kerim'de "azab" kavramı ile ifade edilen cezalar şunlardır: Zina yapanların cezası,³⁹ cumartesi günü balık avlama yasağını ihlal eden Yahudilerin cezalandırılması,⁴⁰ fakirin hakkını vermeyenlerin bağ-bahçe ve ürünlerine afet

²⁸ en-Nisâ, 4/56; ed-Duhân, 44/56; el-Haşr, 59/3; el-Mülk, 67/6.

²⁹ el-Bakara, 2/7-90- 104.

³⁰ İbrâhîm, 14/2.

³¹ el-Mâide, 5/37.

³² el-A'râf, 7/165.

³³ Karaman, v.d., **Dini Kavramlar Sözlüğü** s. 46.

³⁴ en-Nisâ, 4/55; İbrâhîm, 14/16-17- 49; el-Kehf, 18/29; es-Sâffât, 37/ 62-63; el-Mü'min, 40/71-72; el-İnsan, 76/4.

³⁵ el-Kıyâme, 75/24-25; el-Mutaffifin, 83/15; Âl-i İmrân, 3/75

³⁶ Karaman, v.d., **Dini Kavramlar Sözlüğü** s. 46.

³⁷ Yavuz, "**Azap**", s. 302; Faiz Kalın, "**Kur'an'da Azab Kavramı**", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1995, s. 76.

³⁸ el-A'râf, 7/141.

³⁹ en-Nisâ, 4/25; en-Nûr, 24/2 ve 8.

⁴⁰ el-A'râf, 7/165.

uğraması,⁴¹ Nuh kavminin suda boğulması,⁴² dolu düşmesi, şiddetli yağmur yağması, yıldırım çarpması, zelzele, açlık, insan öldürme,⁴³ dövme, işkence vb. kötülükler,⁴⁴ kabir hayatında,⁴⁵ dünya ve ahirette⁴⁶ Allah tarafından günahkârlara verilen cezalar.⁴⁷

Hadislerde ahiret azabına nispetle daha hafif olarak nitelenen dünya azabı,⁴⁸ Hz. Peygamberin (s.a.s.) uğramaktan endişe ettiği bir azab türüdür. Hz. Peygamber (s.a.s.) kaza, cinayet ve savaşlarda meydana gelen ölümleri, veba gibi bulaşıcı hastalıkları, deprem ve sel gibi felaketleri dünyevi azaplar arasında saymıştır. Azap konusu İslam literatüründe dünyada, kabirde, ahiret hayatının çeşitli safhalarında ve cehennemde olmak üzere dört açıdan incelenmiştir.⁴⁹

Kur'ân-ı Kerîm'de azabla ilgili ayetlerin amacı, insanları şirk ve küfürden vazgeçirerek Hakk'a yöneltmek ve böylece kişiyi azabdan korumaktır.⁵⁰

1.2.1.2. Habîs (الخبيث)

Sözlük anlamı “pislik” olan “rics kavramı, Kur'ân-ı Kerîm'de; “Ey iman edenler! (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz.”⁵¹ “De ki: “Bana vahyolunan Kur'ân'da bir kimsenin yiyecekleri arasında leş, akıtılmış kan, domuz eti -ki o şüphesiz necistir-...”⁵² ve “Yanlarına döndüğünüz zaman, kendilerini rahat bırakmanız için size Allah adıyla yemin edeceklerdir. Artık onların peşini bırakın.

⁴¹ el-Kalem, 68/33.

⁴² Nûh, 71/1.

⁴³ Lokmân, 31/21.

⁴⁴ Yâsîn, 36/18.

⁴⁵ el-En'âm, 6/93.

⁴⁶ er-Ra'd, 13/34.

⁴⁷ Karaman, v.d., **Dini Kavramlar Sözlüğü** s. 46; Yavuz, “Azap”, s. 303.

⁴⁸ Bkz. Müsned, I, 238.

⁴⁹ Yavuz, “Azap”, s. 303.

⁵⁰ Murat Karakaya, “Kur'an'da Af ve Azab Kavramları”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2009, s. 47.

⁵¹ el-Mâide, 5/90.

⁵² el-En'âm, 6/145.

Çünkü onlar pistir...”⁵³ ayetlerinde de pislik manasındadır. Kur’ân’da “pislik” anlamında kullanılan diğer kelimeler habîs ve necis kelimeleridir.

“H-b-s” (خبث) kökünden gelen “habîs” (خبِيث) kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de on beş ayette yer almaktadır.⁵⁴ Sözlükte "kirli, pis, murdar, iğrenç, zararlı, şerli, bozuk, kötü, hileci, entrikacı" anlamlarına gelmektedir.⁵⁵ Genellikle değersiz ve bayağı oluşu nedeniyle hoşla gitmeyen somut veya soyut varlık yahut durum şeklinde açıklanmıştır.⁵⁶ Kavram bu anlamdan hareketle kötü insan, kötü evlat, şer, kâfir, şeytan, bozuk iş, haram ve kötü kokulu yiyecekler için de kullanılmıştır.⁵⁷

Kur’ân’da daha çok karşıtı olan “tayyib” kelimesiyle birlikte yer alan habîs kavramı, bazı nesnelere iğrençliği ifade ettiği gibi, yanlış inanç, kötü söz ve bayağı davranışları nedeniyle kendisinden nefret edilen insanlar için de kullanılmıştır. Örneğin en-Nûr 24/26’da “kötü kadınlar (el-habîsât) kötü erkeklere (el-habîsûn), kötü erkekler de kötü kadınlara layıktır.” buyrulmaktadır.⁵⁸

Yine Kur’ân, Allah’a ortak koşanları ve münafıkları “habîs” olarak nitelmiştir.⁵⁹ “Kötü (habîs) bir sözün durumu da; yerden koparılmış, ayakta durma imkânı olmayan kötü (habîs) bir ağacın durumu gibidir.”⁶⁰ ayetinde “habîs söz”, “edep dışı veya gerçeğe aykırı söz” ve “inkâr manası taşıyan söz” anlamlarını ifade etmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de, Lût kavminde görülen cinsi sapıklığın “habîs” olarak nitelenmesi⁶¹ de, bu kavramın asıl kullanılış amacının insan fitratına aykırı

⁵³ Tevbe, 9/95.

⁵⁴ Fuâd Abdülbâkî, **a.g.e.**, s. 226.

⁵⁵ el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 282; Muhammed b. A'la b. Ali el-Fârûkî el-Hanefî Tehnevî (ö. 1158), **Keşşâfu Istilâhâti'l-Fünûn**, Tahkîk: Lütfî Abdülbedî, Tercüme: Abdünnaim Muhammed Hasaneyn, C: II, Kâhire, el-Müessesetü'l-Mısriyyeti'l-Âmme, 1963, s. 179.

⁵⁶ el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 282.

⁵⁷ Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr (ö. 711), **Lisânü'l-Arab**, C: II, Beyrut, Dâru Sadır, t.y., s. 141-142; Zebidî, **a.g.e.**, C: I, s. 617.

⁵⁸ M. Zeki Duman, **“Habîs”**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (D.İ.A.), C: XIV, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996, s. 379.

⁵⁹ Âl-i İmrân, 3/179.

⁶⁰ İbrâhîm, 14/26.

⁶¹ el-Enbiyâ, 21/74.

davranışların vicdanlarda meydana getirdiği tiksintiyi ifade etmek olduğunu göstermektedir.⁶²

İslam'a göre varlıklar tabiatları ya da niteliklerinden dolayı "habîs" sayılmaktadır. Örneğin; dışkı, idrar, kan ve leş tabiatları itibariyle "habîs"tir. Soğan, sarımsak gibi maddeler ise, asılları itibariyle temiz olmakla beraber çevredekileri rahatsız eden kokuları yüzünden "habîs" sayılmışlardır. Yine, mal-mülk edinme aslen meşru olmakla beraber, kazanç yolları bakımından "habîs" olabilmektedir. Zira Kur'ân'da zimmete geçirilen yetim malı da "habîs" kelimesiyle⁶³ ifade edilmiştir.⁶⁴

1.2.1.3. Necis (النجس)

"Necis" (نجس) sözlükte kirli, pis anlamına gelmekte⁶⁵ ve Kur'ân-ı Kerîm'de sadece bir ayette geçmektedir.⁶⁶ Fıkıhta "necâset", hakiki ve hükmi olarak ikiye ayrılmıştır. Hükmi necâset "hades" kelimesiyle ifade edilmiştir. Hakiki necâset ise namazda müsamaha gösterilecek miktar bakımından hafif necâset (necâset-i hafife) ve ağır necâset (necâset-i galîza), akıcı olup olmaması bakımından sıvı (mâî) ve katı (câmid), görülüp görülmemesi bakımından görülen necâset (necâset-i mer'iyye) ve görülmeyen necâset (necâset-i gayr-i mer'iyye) kısımlarına ayrılmıştır.⁶⁷

İslâm'da, bir şeyin temiz olması asıl; kirlilik ise arızî olduğundan, fıkıh kitaplarında genellikle dinen necis sayılan şeylerin zikredilmesiyle yetinilmiştir. Genel olarak, leş, kan, domuz eti, sarhoş edici içkiler, insan idrar ve dışkısı, kusmuk, eti yenmeyen hayvanların eti, idrarı ve dışkısı dinen necistir.⁶⁸ Fıkıh kitaplarına göre necis

⁶² Duman, "Habîs", s 379.

⁶³ en-Nisâ, 4/2.

⁶⁴ Duman, "Habîs", s 379.

⁶⁵ İbn Halîl, a.g.e., C: III, s. 1759; el-İsfahânî, a.g.e, s. 791; İbn Manzûr, a.g.e., C: VI, s. 226.

⁶⁶ Fuâd Abdülbâkî, a.g.e., s. 688.

⁶⁷ Salim Öğüt, "Tahâret", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (D.İ.A.), C: XXXIX, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, s. 382.

⁶⁸ Karaman, v.d., **Dini Kavramlar Sözlüğü** s. 522.

olan bir şey su ile yıkayarak, kazıyarak, silerek, ovalayarak yahut ateşe sokularak temizlenebilir.⁶⁹

Kur’ân’da “necis” kelimesi yalnızca يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ (Ey iman edenler! Allah'a ortak koşanlar ancak bir pislikten ibarettir. Artık bu yıllarından sonra, Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar. Eğer yoksulluktan korkarsanız, Allah dilerse lütfuyla sizi zengin kılar. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir)⁷⁰ ayetinde geçmekte ve burada müşriklerin “necis” olduğu ifade edilmektedir. Müfessirlerin bir kısmına göre müşrikler, domuz ve köpekler gibi maddeten pistir. Bazılarına göre ise, cünüp olunca yıkanmadıkları için manen pistirler. Başka bir görüşe göre, müşrikler maddi pisliklerden gereği gibi temizlenmediği için pistirler. Bir diğer görüşe göre de, müşrikler inanç bakımından pistirler. Allah’ı inkâr etmeleri kendilerini manen pis kılar.⁷¹

1.2.1.4. Küfür (الكفر)

“Rics” kavramı Kur’ân-ı Kerîm’de, “Kalplerinde hastalık olanların ise, pisliklerine pislik katmış (küfürlerini artırmış), böylece kâfir olarak ölüp gitmişlerdir.”⁷² “...Artık putlara tapma pisliğinden kaçın, yalan sözden kaçın.”⁷³ “...Ey Peygamberin ev halkı! Allah, sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.”⁷⁴ ve “Şirkten uzak dur.”⁷⁵ ayetlerinde manevi kir, küfür, şirk gibi anlamlarda kullanılmıştır.

“Küfür” kavramı İslam âlimlerini fazlaca meşgul eden bir kavram olmuştur. Küfrün tanımı, hangi inanç, söz ve davranışların kişiyi küfre götüreceği gibi hususlar

⁶⁹ Öğüt, “Tahâret”, s. 384.

⁷⁰ et-Tevbe, 9/28.

⁷¹ Ebû Cafer İbn Cerîr Muhammed b. Cerîr b. Yezîd Taberî (ö. 310), **Tefsîrü't-Taberî: Câmiü'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân**, Tahkîk: Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî, C: VIII, Riyâd, Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003, s. 397-404.

⁷² et-Tevbe, 9/125.

⁷³ el-Hacc, 22/30.

⁷⁴ el-Ahzâb, 33/33.

⁷⁵ el-Müddessir, 74/5.

pek çok eserde yer almış, bu gibi konularda mezhepler fikir ayrılığına düşmüş ve her mezhep kendi fikrini beyan etmiştir. Hadis kitapları da “iman ve küfür” konularına özel bir yer ayırmıştır. Bu bakımdan “küfür” kavramı kendi başına tez konusu olmuştur. Ancak biz burada “rics” kavramının bazı ayetlerde “küfür” anlamında kullanılmasından dolayı, bu kavram hakkında kısa bir bilgi vermekle yetineceğiz.

Sözlükte “örtmek, gizlemek, nankörlük etmek” gibi anlamlara gelen “küfür” (كفر), terim olarak “peygamberi tasdik etmemek, ona inanmamak” şeklinde açıklanmıştır.⁷⁶ Küfrü benimseyene “kâfir” denmektedir. Hz. Peygamberi ve onun Allah'tan getirdiği kesinlikle sabit olan şeyleri yalanlamak, tevatür yoluyla bize ulaşmış bulunan hükümlerden birini ya da bir kaçını inkâr etmek anlamında "küfür", "imân" kavramının zıddıdır. Küfür, en büyük günahdır. Bir kişi iman edilmesi gereken hususların tümünü inkâr ettiğinde kâfir olacağı gibi, bu hususların birini hatta bir ayette yer alan bir hükmü, bir helâli, bir haramı, bir emri veya bir yasağı inkâr etse, yalanlasa, hatta beğenmese, küçümsese veya alay konusu etse yine küfre düşmüş olur.⁷⁷

Kur'ân-ı Kerîm'de “küfür” kavramı kök halinde kırk bir kez, türevleri ise pek çok kez geçmektedir.⁷⁸ “Cahd” (bilerek inkâr etmek), “işrâk” (ortak koşmak) ve “tekzib” (yalancı kabul etmek) kavramları da küfür anlamında kullanılmıştır. Yine “tuğyân” (haddi aşmak), “zulm” (haksızlık etmek, yersiz hareket etmek), “ism” (günah işlemek) ve “fisk” (belli bir sınırı aşmak, hak yoldan ayrılmak) kavramlarına da küfrü ve inanmayanları nitelemek için yer verilmiştir.⁷⁹

⁷⁶ İbn Halîl, **a.g.e.**, C: III, s. 1574; el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 714; Zeyn, **a.g.e.**, s. 751; Mustafa Sinanoğlu, “**Küfür**”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (D.İ.A.), C: XXVI, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, s. 534.

⁷⁷ Karaman, v.d., **Dini Kavramlar Sözlüğü** s. 390.

⁷⁸ Fuâd Abdülbâkî, **a.g.e.**, s. 605-613.

⁷⁹ Sinanoğlu, “**Küfür**”, s. 534.

Kâfirlerin Allah'ı inkâr etmeleri,⁸⁰ O'na oğul isnat etmeleri,⁸¹ yolundan yüz çevirmeleri,⁸² Allah'a şirk koşmaları,⁸³ Allah'ın ayetlerini⁸⁴ ve peygamberlerini⁸⁵ inkâr etmeleri, bunlara ilahlık payesi vermeleri,⁸⁶ Hz. Peygamberin tebliğ ettiklerini ve Kuran'ı,⁸⁷ melekleri,⁸⁸ öldükten sonra dirilmeyi⁸⁹ ve ahireti⁹⁰ inkâr etmeleri Kur'ân-ı Kerîm'de ferdi küfre götüren inançlar olarak açıklanmıştır. Yine Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın küfre rıza göstermeyeceği,⁹¹ kâfir olarak ölenlerin ahirette acıklı bir azapla karşılaşacakları,⁹² cehennemde ebedi olarak kalacakları ve azaplarının hafifletilmeyeceği⁹³ bildirilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de tohumu toprağa atıp gizleyen çiftçilerden (küffâr) bahsedilirken⁹⁴ ve Allah'a şükredip nankörlük edilmemesi emredilirken⁹⁵ “küfr” kelimesinin sözlük anlamıyla kullanıldığı görülmektedir.⁹⁶

Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'a inanmayan kişilerin “kâfir” olarak isimlendirilmelerinin hikmetlerinden biri de, dolaylı olarak Allah'ın varlığı ve birliği

⁸⁰ en-Nisâ, 4/136 ve 150; et-Tevbe, 9/54; en-Nahl, 16/106.

⁸¹ el-Mâide, 5/73-74; et-Tevbe, 9/30.

⁸² en-Nisâ, 4/167.

⁸³ Âl-i İmrân, 3/151; el-Beyyine, 98/1 ve 6.

⁸⁴ el-En'âm, 6/39; el-Enfâl, 8/31.

⁸⁵ en-Nisâ, 4/42; Yûnus, 10/2, er-Ra'd, 13/42-43.

⁸⁶ el-Mâide, 5/17.

⁸⁷ el-İsrâ, 17/41 ve 46; Meryem, 19/73 ve 77; el-Enbiyâ, 21/2-3.

⁸⁸ en-Nisâ, 4/136.

⁸⁹ Yâsîn, 36/78-79.

⁹⁰ el-A'râf, 7/45; Hûd, 11/7 ve 19.

⁹¹ ez-Zümer, 39/7.

⁹² Âl-i İmrân, 3/91; el-Mâide, 5/36; el-Meâric, 70/11-18.

⁹³ el-Bakara, 2/161-162.

⁹⁴ el-Hadîd, 57/20.

⁹⁵ el-Bakara, 2/152; er-Rûm, 30/34.

⁹⁶ el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 714-717; Sinanoğlu, “**Küfür**”, s. 534-535.

hakikatinin vurgulanmasıdır. Zira hakikati olmayan bir şey örtülemez ve inkâr edilemez. Eğer bir perdeleme eylemi varsa orada gizlenen bir gerçek var demektir.⁹⁷

İslam âlimleri meydana geliş şekli ve sebepleri açısından küfrü dörde ayırmışlardır: 1. Küfr-i inkârî: Allah'ı, peygamberleri ve onların Allah'tan alıp getirdikleri esasları kişinin kalbiyle tasdik, diliyle ikrar etmemesidir. 2. Küfr-i cühûd: kişinin bildiği halde iman etmemesi, inkârı tercih etmesidir. 3. Küfr-i inâdî: Kişinin kalben Allah'ı bilip bazen diliyle de ikrar ettiği halde haset, şöhret ve makam düşkünlüğü gibi sebeplerle İslam'ı bir din olarak kabullenmemesidir. 4. Küfr-i nifâk: kişinin inanılması gereken hususları diliyle ikrar ettiği halde kalben tasdik etmemesidir.⁹⁸

1.2.1.5. Şirk (الشرك)

“Şirk” kavramı Kur’ân’da en çok üzerinde durulan mevzulardan biridir. İslam âlimleri nasslardan hareketle hangi tür inanç ve davranışın kişiyi şirke götüreceği üzerinde durmuş ve “şirk” konusuna eserlerinde geniş yer vermişlerdir. Günümüzde ise üzerine tezler yazılan bir mevzudur. Bu kadar geniş bir kavramı burada birkaç cümlede her yönüyle ifade edebilmek mümkün olmasa da “küfür” kavramında olduğu gibi, “şirk” kavramına da “rics”e olan anlam yakınlığından dolayı kısaca değineceğiz.

Kur’ân-ı Kerîm’de türevleriyle birlikte yüz elliden fazla ayette geçmekte olan⁹⁹ “şirk” (شرك), sözlükte "bir şeyi ortak yapmak, birden fazla kişiye tahsis etmek, ortak kabul etmek ve ortak saymak" anlamlarına gelmektedir.¹⁰⁰ İstilahta ise, Allah Teâlâ'nın ilahlığında, sıfat ve fiillerinde ve Rab oluşunda ortağı, benzeri ve eşinin olduğunu kabul etmeyi ifade eder. Yapılan ibadetlerde Allah'tan başkasını gözetme

⁹⁷ Yunus Ekin, “Kur’ân’a Göre Küfür Kavramı”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2000, s. 28.

⁹⁸ Sinanoğlu, “Küfür”, s. 535-536.

⁹⁹ Fuâd Abdülbâkî, a.g.e., s. 379-381.

¹⁰⁰ Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 1220; Tehanevî, a.g.e., C: IV, s. 146; Zeyn, a.g.e., s. 464.

ve riya gibi kötü hasletler için de şirk kelimesi kullanılmıştır. “Ortak koşmak” anlamındaki “işrâk”tan isim konumunda bulunan “şirk” ise küfür anlamındadır.¹⁰¹

Çeşitli dinlerde tanrılarla insanlar arasında aracı olan bir varlığın bulunduğu inancı mevcuttur. İnsanlar; melek, şeytan, cin, atalarının ruhları gibi varlıklara ilahlık nispet ederek şirke düşmüşlerdir. Çok tanrılı dinlerde ilâhî varlıkları temsil ettiğine inanılan figürlere tapınmaktan ibaret olan putperestlik de şirk kavramı içinde yer almaktadır.¹⁰²

Kuran-ı Kerim’de cahiliye Araplarına ait bazı putların ismi¹⁰³ anılmakla birlikte, genel anlamda putlar için “ilâh”, “sanem”, “vesen”, “timsâl” (heykel) ve “ünsâ” (dişi, güçsüz) gibi kelimeler kullanılmıştır.¹⁰⁴

Müşrikler kendilerini Allah’a yaklaştırmaları,¹⁰⁵ Allah katında şefaathçi olmaları¹⁰⁶ için putlara taptıklarını ve atalarının da aynı yolu izlediğini¹⁰⁷ söylüyorlardı. Müşriklerinin durumlarının anlatıldığı ayetlerde şirkin küfür olduğu bildirilmiştir¹⁰⁸ ve Ehl-i kitap, Sabiiler, Mecusiler ve müşrikler küfre düşen gruplar olarak¹⁰⁹ nitelenmiştir. Yahudilerin Üzeyr’i, Hristiyanların Mesih’i Allah’ın oğlu saymaları¹¹⁰ ve Mesih’e ulûhiyet nispet etmeleri küfür olarak nitelendirilmiştir.

¹⁰¹ İbn Manzûr, **a.g.e.**, C: X, s. 449-450; Mustafa Sinanoğlu, “**Şirk**”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (D.İ.A.), C: XXXIX, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010, s. 193; Karaman, v.d., **Dini Kavramlar Sözlüğü** s. 621.

¹⁰² Sinanoğlu, “**Şirk**”, s. 194.

¹⁰³ en-Necm, 53/19-20.

¹⁰⁴ Sinanoğlu, “**Şirk**”, s. 195.

¹⁰⁵ ez-Zümer, 39/3.

¹⁰⁶ Yûnus, 10/18.

¹⁰⁷ en-Nahl, 16/35; ez-Zuhruf, 43/20-22.

¹⁰⁸ Âl-i İmrân, 3/151.

¹⁰⁹ el-Hacc, 22/17; el-Beyyine, 98/1 ve 6.

¹¹⁰ et-Tevbe, 9/30.

Şirkin içeriği Kur'ân'da “kûf/küfûv” (denk, benzer), “misl” (eş, benzer), “velî/vâlî” (dost, efendi), “nîd” (özünde benzeri), “şefî” (şefaathçi) ve “şehîd” (yardımcı, lehte şahitlik yapan) kelimeleriyle ifade edilmiştir.¹¹¹

Râğıb el-İsfahânî, “şirk”i büyük şirk ve küçük şirk olarak ikiye ayırmıştır:

1. Büyük şirk: Allah'ın ortağı olduğunu iddia etmektir. Bu, küfrün en büyüğüdür. Zira Allah, kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz.¹¹²

2. Küçük şirk: Bazı işlerde Allah'ın yanı sıra başkasının da hoşnutluğunu gözetmektir. Bu da “Fakat Allah onlara iyi ve sağlıklı bir çocuk verince de, Allah'ın kendilerine verdiği çocuk konusunda O'na ortaklar koşarlar. Allah, onların ortak koştukları şeylerden yücedir.”¹¹³ ve “Onların çoğu Allah'a ancak ortak koşarak inanırlar.”¹¹⁴ ayetlerinde işaret edilen riya ve nifaktır.¹¹⁵

Bir başka tasnife göre şirk beş çeşittir:

1. Şirk-i İstiklâlî: Allah'tan başka somut bir şeye tapma şeklindeki şirktir. Mecûsilerin ateşe tapmaları bu tür şirktir.

2. Şirk-i Teb'iz: Allah'a inanmakla beraber başka ortaklar kabul etmektir. Hıristiyanların teslis akidesi ve Yahudilerin Üzeyir'i Allah'ın oğlu kabul etmeleri bu tür şirke örnektir.

3. Şirk-i Takrîb: Allah'a yakın olmak için, O'nun huzurunda şefaathçi olmak üzere insan eliyle yapılmış eşyalara tapınmaktır. Putperestlik bu tür şirktir.

4. Şirk-i Taklîd: Bazı insanların kendi aralarından başka insanları Rabb kabul ederek onların emir ve yasaklarını ilâhî mertebeye çıkarmalarıdır. Rahiplerin Hıristiyanlara bir şeyleri helal ve haram kılması bu tür şirke örnektir.

¹¹¹ Sinanoğlu, “Şirk”, s. 195.

¹¹² en-Nisâ, 4/48.

¹¹³ el-A'râf, 7/190.

¹¹⁴ Yûsuf, 12/106.

¹¹⁵ el-İsfahânî, a.g.e, s. 452.

5. Şirk-i Esbâb: Tabiat kanunlarını ilahî dereceye yükseltmek ve onların asıl müessir olduğunu kabul etmektir.¹¹⁶

Kuran-ı Kerim’de pek çok ayette Allah’ın bir olduğu inancı vurgulanmakla birlikte, O’nun ulûhiyetine ortak koşulmaması, sadece O’na kulluk edilmesi, sadece O’ndan yardım istenmesi ve O’na sığınılması,¹¹⁷ şefaatin ancak Allah’tan beklenmesi ve sadece O’nun izniyle gerçekleşeceğine inanılması¹¹⁸ emredilmektedir.¹¹⁹

Yine Kuran’a göre şirk Allah’ın asla affetmeyeceği en büyük günah, “doğru yoldan sapma”¹²⁰ ve “büyük bir zulüm”¹²¹dür.¹²²

1.2.1.6. Vesvese (الوسوسة)

“Rics” kavramı sadece bir ayette “vesvese” anlamında kullanılmıştır. Allah Teâlâ Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyurmuştur: إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمْنَةً مِّنْهُ وَيُنزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِّيُطَهِّرَ كُمْ بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْسَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُنَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ (Hani (Allah) kendi tarafından bir güvenlik olarak sizi hafif bir uykuya daldırıyor; sizi temizlemek, sizden şeytanın vesvesesini gidermek, kalplerinizi pekiştirmek ve ayaklarınızı sağlam bastırmak için üzerinize gökten yağmur yağırdıyordu.)¹²³

Kuran-ı Kerim’de toplam beş ayette geçen¹²⁴ “vesvese” (وسوسة), sözlükte "fısıltı, hışırta gibi gizli söz, fiskos, kuruntu, işkil" anlamlarına gelmektedir.¹²⁵

¹¹⁶ İsmail Yılmaz, “Kur'an'a Göre Şirkin Sebepleri Ve Çeşitleri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2009, s. 91-98.

¹¹⁷ er-Ra’d, 13/36; el-Kehf, 18/116; el-Cinn, 72/20.

¹¹⁸ el-Bakara, 2/255; Yûnus, 10/3; ez-Zümer, 39/44.

¹¹⁹ Sinanoğlu, “Şirk”, s. 195.

¹²⁰ en-Nisâ, 4/48 ve 116.

¹²¹ Lokman, 31/13.

¹²² Sinanoğlu, “Şirk”, s. 196.

¹²³ el-Enfâl, 8/11.

¹²⁴ Fuâd Abdülbâkî, a.g.e., s. 751.

¹²⁵ Cevherî, a.g.e., C: III, s. 988; el-İsfahânî, a.g.e., s. 869; Nedvî, a.g.e., s. 721-722.

Istilahta ise, şeytanın kötü bir işin yapılması, iyi bir işin terkedilmesi ya da eksik yapılması için insanı kışkırtması, aklını çelmesi, nefsin bayağı arzularına uymaya teşvik etmesi demektir.¹²⁶

Kur'ân'da şeytan, vesveseci (vesvâs) olarak nitelenmiş ve onun şerrinden Allah'a sığınılması emredilmiştir.¹²⁷ Ayrıca şeytanın Hz. Âdem ile eşini cennetten vesvese yoluyla çıkardığı bildirilerek müminlerin bu konuda dikkatli olmaları istenmiştir.¹²⁸

Hz. Peygamber de müminlere vesvese ile hareket etmemelerini tavsiye etmiş, vesvesenin dinî-hukukî bir hüküm doğurmayacağını bildirmiş ve vesvese ile hareket edenin boşamasını geçerli saymamıştır.¹²⁹

1.2.2. ZIT ANLAMLI KELİMELER

1.2.2.1. Tezkiye (التزكية)

Kur'ân-ı Kerîm'de türevleriyle birlikte elliden fazla ayette geçen¹³⁰ “tezkiye” (تزكية), “زكا” kökünden türemiştir ve sözlükte “temizlemek, arıtmak” anlamına gelmektedir.¹³¹

Tezkiye¹³², tasavvufta nefsi ona bulaşan kir ve pastan temizleyerek nefsi emmâre mertebesinde nefsi mutmainne mertebesine çıkarmak, ruhu manevî kirlere arındırmak anlamındadır. Fıkıh ilminde ise mahkemede tanıklık yapacak

¹²⁶ Karaman, v.d., **Dini Kavramlar Sözlüğü** s. 693.

¹²⁷ en-Nâs, 114/1-6.

¹²⁸ el-A'râf, 7/20.

¹²⁹ Karaman, v.d., **Dini Kavramlar Sözlüğü** s. 693.

¹³⁰ Fuâd Abdülbâkî, **a.g.e.**, s. 331-332.

¹³¹ İbn Manzûr, **a.g.e.**, C: XIV, s. 358; Nedvî, **a.g.e.**, s. 72; Zeyn, **a.g.e.**, s. 389.

¹³² Kavramla ilgili geniş bilgi için bkz. Ömer Arif Kelkit, “**Kur'an'da Tezkiye**”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1999.

kimselerin durumunu öğrenmek için yapılan soruşturma ve ölümlerin peşlerinden iyilikleriyle anılması anlamlarında kullanılmaktadır.¹³³

Allah Teâlâ ve Hz. Peygamber insanları manevi temizliğe davet etmekte, onları kötülük ve günahattan arındırmaktadır.¹³⁴ Kur'ân'da, insanın da kendi iradesiyle nefsini manevi kirlere arındırması üzerinde durulmuş ve "...Kim arınırsa ancak kendisi için arınmış olur..."¹³⁵ buyrulmuştur. Manen temizlenenlere ebedi olarak cennette kalma müjdesi de verilmiştir.¹³⁶ Bununla birlikte insanların arınmış olma iddiasında bulunmaları ve nefsini temize çıkarmaları¹³⁷ yasaklanmıştır.¹³⁸

1.2.2.2. Tasfiye (التصفيه)

Sözlükte "duru ve temiz olmak" anlamındaki s-f-v (صفر) kökünden türeyen "tasfiye" (تصفيه) kavramı "süzme, arıtmak ve temiz hale getirmek" anlamındadır.¹³⁹ Türevleriyle birlikte on sekiz ayette geçmektedir.¹⁴⁰

Allah Teâlâ'nın bazı kullarını seçmiş olması Kur'ân-ı Kerîm'de "tasfiye" ile aynı kökten gelen "ıstifâ" (seçmek, tercih etmek) kelimesiyle ifade edilmiştir.¹⁴¹

Yine Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın Hz. Adem'i, Hz. Nûh'u, Hz. İbrâhîm (a.s.) ve İmran ailelerini seçtiği ve onları âlemlere üstün kıldığı bildirilmiştir.¹⁴² Allah'ın

¹³³ Karaman, v.d., **Dini Kavramlar Sözlüğü** s. 662.

¹³⁴ el-Bakara, 2/129 ve 151; en-Nisâ, 4/49; en-Nûr, 24/21.

¹³⁵ Fâtır, 35/18.

¹³⁶ Tâhâ, 20/76.

¹³⁷ en-Nisâ, 4/49; en-Necm, 53/32.

¹³⁸ el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 381; Süleyman Uludağ, "**Tasfiye**", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (D.İ.A.), C: XL İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, s. 127-128.

¹³⁹ İbn Halîl, **a.g.e.**, C: II, s. 997-998; el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 487-488; Zeyn, **a.g.e.**, s. 503-504.

¹⁴⁰ Fuâd Abdülbâkî, **a.g.e.**, s. 409.

¹⁴¹ en-Neml, 27/59; Fâtır, 35/32; Sâd, 38/47.

¹⁴² Âl-i İmrân, 3/33.

meleklerden seçtiği elçiler de vardır.¹⁴³ Ayrıca Hz. Meryem de Allah'ın seçtiği ve arındırdığı¹⁴⁴ bir kuldür.¹⁴⁵

1.2.2.3. Tuhr/Tahâret (الطهر/الطهارة)

Sözlükte “temizlenmek, arınmak” anlamına gelen “tuhr” (طهر) kavramı ve türevleri Kur’ân’da otuz bir ayette geçmektedir.¹⁴⁶ Terim olarak “maddi yahut manevi pisliği gidermek” anlamındadır, isim olarak da “temizlik” demektir.¹⁴⁷

Kur’ân-ı Kerîm’de “tuhr” kökünden türeyen birçok kelime “temizlik” anlamında kullanılmıştır. Hayızdan temizlenme,¹⁴⁸ abdest, gusül ve teyemmüm,¹⁴⁹ suyun temiz ve temizleyici oluşu,¹⁵⁰ Mescid-i Harâm’ın temiz tutulması¹⁵¹ ve elbiselerin temizlenmesi¹⁵² bu kelimenin türevleriyle ifade edilmiştir.¹⁵³ Ayrıca Kur’ân-ı Kerîm’de sahifelerin,¹⁵⁴ Hz. Meryem’in,¹⁵⁵ Hz. İsa’nın (a.s.),¹⁵⁶ iman eden kimselere cennette mükâfat olarak verilecek eşlerin¹⁵⁷ ve onlara ikram edilecek olan içeceklerin¹⁵⁸ de tertemiz olarak nitelenmesi “tuhr” ile ifade edilmiştir.¹⁵⁹

¹⁴³ el-Hacc, 22/75.

¹⁴⁴ Âl-i İmrân, 3/42.

¹⁴⁵ Uludağ, “Tasfiye”, s. 127.

¹⁴⁶ Fuâd Abdülbâkî, a.g.e., s. 428-429.

¹⁴⁷ el-İsfahânî, a.g.e., s. 525; Firûzâbâdî, a.g.e., s. 554; Nedvî, a.g.e., s. 369; Ögüt, “Tahâret”, s. 382;.

¹⁴⁸ el-Bakara, 2/222.

¹⁴⁹ el-Mâide, 5/6.

¹⁵⁰ el-Enfâl, 8/11; el-Furkân, 25/48.

¹⁵¹ el-Bakara, 2/125; el-Hacc, 22/26.

¹⁵² el-Müddessir, 74/4.

¹⁵³ İbn Manzûr, a.g.e., C: IV, s. 504-505; Ögüt, “Tahâret”, s. 382.

¹⁵⁴ el-Beyyine, 98/2.

¹⁵⁵ Âl-i İmrân, 3/42.

¹⁵⁶ Âl-i İmrân, 3/55.

¹⁵⁷ el-Bakara, 2/25.

¹⁵⁸ el-İnsân, 76/21.

¹⁵⁹ Ahmet Bulut, “Kur’an’da Tuhr Kavramı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2011, s. 59-67.

Hadislerde “tahâret” kelimesi ve türevleri “temizlik, abdest ve gusül” anlamlarıyla kullanılmıştır. Hadis kitapları da “Kitabü’t-Tahâre” ve “Bâbü’t-Tahâre” başlıklarıyla bu konuya yer vermektedirler.¹⁶⁰

Fıkıh kitaplarında “tahâret”, “hadesten tahâret” (dinen manevi kirlilik hali sayılan abdestsizlik, cünüplük, hayız ve nifastan temizlenme) ve “necasetten tahâret” (vücut, elbise yahut ibadet edilecek yerin dinen pis sayılan maddelerden temizlenmesi) olarak iki kısma ayrılmıştır.¹⁶¹

¹⁶⁰ Öğüt, “Tahâret”, s. 382.

¹⁶¹ Öğüt, “Tahâret”, s. 382.

İKİNCİ BÖLÜM

“RİCS” KAVRAMININ MADDİ PİSLİKLERLE İLİŞKİSİ

2.1. MADDİ AZAP ANLAMINDA RİCS

2.1.1. GÖKTEN İNEN AZAP

el-Bakara, 2/59; el-A'râf, 7/162 ve el-Ankebût 29/34'te, “rics”, gökten indirilen azap anlamında kullanılmıştır. el-Bakara, 2/59 ve el-A'râf, 7/162. ayetlerine İsrailoğullarına gönderilen azap konu edilirken, el-Ankebût 29/34'te Lût (a.s.) peygamberin kavmine gönderilen azaptan bahsedilmiştir.

فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ

“Derken, onların içindeki zalimler, sözü kendilerine söylenenden başka şekle soktular. Biz de haktan ayrılmaları sebebiyle, o zalimlere gökten bir azap indirdik.”¹

Ayette, İsrâiloğullarının kendilerine verilen emre itaat etmemeleri ve söylemeleri emredilen sözü değiştirmeleri yüzünden azaba maruz kaldıkları anlatılmaktadır. el-A'râf, 7/162'de de benzer ifadeler geçmektedir.

Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr Taberî'nin (ö. 310/923) farklı tariklerle rivayetine yer verdiği bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır: “(İsrâiloğullarına) ‘Kapıdan secde ederek girin.’ dendiğinde onlar, kışları üzerine sürünerek içeri girdiler. Onlar, ‘حِطَّةٌ’ yerine ‘حبة’ (bazı rivayetlerde حنطة)’ diyorlardı. Bu, onlara söylenen söz değildi. Zalimler kendilerine söylenen sözü değiştirdiler.”²

Bir önceki ayette³ ‘حِطَّةٌ’ demekle (af dilemekle) emrolunan İsrâiloğulları, söylemeleri gereken kelimeyi değiştirmişler ve bunun yerine ‘حبة’ (ya da حنطة)’

¹ el-Bakara, 2/59.

² Taberî, a.g.e., C: I, s. 724-730.

³ Hani, “Şu memlekete girin. Orada dilediğiniz gibi, bol bol yiyin. Kapısından eğilerek tevazu ile girin ve “hitta!” (Ya Rabbi, bizi affet) deyin ki, biz de sizin hatalarınızı bağışlayalım. İyilik edenlere ise daha da fazlasını vereceğiz” demiştik. (el-Bakara, 2/58)

demişlerdi. Fakat bu sözün anlamı bilinmiyordu. Bazı âlimlere göre onlar, bu anlamsız sözleri söyleyerek Allah'ın emrine karşı geldiler. Diğer bir kısım âlimlere göre ise Allah, İsrâiloğulları'ndan huşû içinde o kapıdan içeri girmelerini ve dilleri ile bağışlanmayı dilemelerini emretmiştir.⁴ Fakat onlar Allah'ın kendilerine emrettiğini bırakarak kendi nefislerine uydular. Allah da onları tâûn hastalığı ile cezalandırdı. Bazı âlimlere göre ise, Nebati dilinde 'kızıl buğday' anlamına gelen bu sözü söyleyerek Allah'ın emrine karşı alaycı tavır takınan İsrâiloğulları, bu sebeple cezalandırıldılar.⁵

Mevdûdî'ye (ö. 1979) göre 'حَطَّة' iki anlam çağrıştırmaktadır:

1. Şehre Allah'tan günahlarınızın bağışlanmasını dileyerek girin.
2. Genel af ilan edip, yerlileri öldürmekten ve ganimet talan etmekten kaçınarak girin.⁶

'فَبَدَّلَ' nin anlamıyla ilgili farklı görüşler mevcuttur. Ebû Müslim el-İsfahânî'ye (ö. 322/934) göre bu ifade, İsrâiloğulları'nın emrolundukları şeyi yapmadıklarına delâlettir. Yoksa onun yerine başka bir şey yaptıklarını göstermez. Âlimlerin çoğuna göre bu lafızdan maksat değiştirmektir. Yine, değiştirilen şeyin ne olduğu konusunda ihtilaf vardır. Abdullah b. Zeyd'e (ö. 63/683) göre, Hz. Musa (a.s.) ile alay ettiler. İbn Abbâs'tan (ö. 68/687) gelen rivayete göre ise onlar secde ederek girmeleri söylenen kapıda oturdular, geri geri sürünerek حنطة dediler.⁷ Mücâhid (ö. 104/722) ise, "Onların başlarını eğerek yürümeleri için, kapının üst eşiği indirildi. Fakat onlar secde etmekten kaçındılar. Kapıdan başlarını eğerek girmemek için, dizlerinin üzerine çömelip başlarını dik

⁴ Ebû Abdullâh Fahreddîn Muhammed b. Ömer Fahreddîn er-Râzî (ö. 606): **et-Tefsîrû'l-Kebîr: Mefâtihü'l-Ğayb**, C: III, Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1934, s. 89.

⁵ İsmâil Hakkı Bursevî (ö. 1137), **Tefsîru Rûhi'l-Beyân**, C: I, İstanbul, Mektebetu Eser, 1969, s. 144.

⁶ Seyyid Ebü'l-A'lâ Mevdûdî (ö. 1979), **Tefhîmü'l-Kur'ân: Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri**, Ed.: Ali Bulaç, Tercüme: Muhammed Han Kayanî v.d., C: I, İstanbul, İnsan Yayınları, 1986, s. 68.

⁷ Râzî, **a.g.e.**, C: III, s. 91.

tutarak girdiler. Bu şekil hem sözü, hem de kapıdan girme şeklini değiştirdiler. Ama muhsin olanlar kendilerine emredilene yaptılar.” demiştir.⁸

Ayette Allah onları zalim olarak nitelemiştir. Çünkü dinî veya dünyevî konularda hayırların eksilmesine gayret ettiler ya da kendilerine haksızlık ettikleri için zalim oldular. Ayette الَّذِينَ ظَلَمُوا ifadesinin tekrar edilmesi ise,⁹ İsrâiloğulları'nın yaptığı işin çirkinliğini vurgulamak, manayı te'kid etmek içindir.¹⁰

Fahreddîn er-Râzî (ö. 606/1209), iki sebepten dolayı ifadede tekrar olmadığını söylemektedir:

1. Zulüm bazen büyük bazen küçük günahları işlemekten dolayı olur. Allah Teâlâ, Kur'ân'da¹¹ peygamberlerini de zulüm vasfıyla nitelemiştir. Bir de Kur'ân'da إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ (Çünkü ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür)¹² buyrulmuştur. Eğer zulüm sadece büyük günah işlemekle olsaydı, bu durumda ayette عَظِيمٌ lafzının geçmesi gereksiz bir tekrar olurdu. Ama “fisk”ın da büyük günahlardan olması gerekir. Buna göre Allah, onları önce “zulüm” ile nitelendirince, bu zulümlerinin küçük günahlardan dolayı değil de büyük günahlardan dolayı olduğu bilinsin diye ikinci olarak “fâsık” diye nitelendirmiştir.¹³

⁸ Bursevî, **a.g.e.**, C: I, s. 144.

⁹ Kurtûbî'ye göre Kur'ân-ı Kerîm'de kelimenin tekrarlanması iki şekilde olur. İlk olarak, sözün tamamlanmasından sonra o lafız kullanılır. el-Bakara, 2/59'da ve aşağıdaki ayette bu şekildedir. فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُمُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ “Vay o kimselere ki, elleriyle Kitab'ı yazarlar, sonra da onu az bir karşılığa değiştirmek için, “Bu, Allah'ın katındandır” derler. Vay ellerinin yazdıklarından ötürü onların hâline! Vay kazandıklarından dolayı onların hâline!”⁹ ayetinde geçen وَيْلٌ ifadesinin yinelenmesi, yapılan işin ne kadar kötü olduğunu ifade etmek içindir. Tekrarın ikinci şekli, Hâkka ve Kâria surelerinin ilk ayetlerinde olduğu gibi, ifade tamamlanmadan önce gizli olan bir kelime yerinde zahir olan bir kelimenin tekrar edilmesidir. (Bkz. Kurtûbî, **a.g.e.**, C: II, s. 133.)

¹⁰ Râzî, **a.g.e.**, C: III, s. 91; Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr Kurtûbî (ö. 671), **el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân**, Tahkîk: Abdullâh b. Abdülmuhsîn et-Türkî, C: II, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 2006, s. 132; Ebü'l-Berekât Hâfîzüddîn Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd Neseî (ö. 710), **Tefsîrü'n-Neseî: Medârikü't-Tenzîl ve Hakâikü't-Te'vîl**, Tahkîk ve Tahrîc: Yusuf Ali Büdeyvi, C: I, Beyrut, Dâru İbn Kesîr, 2008, s. 92.

¹¹ Bkz. el-A'râf, 7/23.

¹² Lokman 31/13.

¹³ Bursevî, “fisk”ın sadece büyük günahlar için kullanıldığını, “zulüm” ile kast edilenin geçmişte işlenen küçük günahlar olduğunu söylemektedir. (Bkz. Bursevî, **a.g.e.**, C: I, s. 144.)

2. Sözü değiştirdikleri için “zâlim” ismine müstehak olmaları muhtemeldir ve bu sebeple onlara gökten murdar bir azab inmiştir. Ayrıca bu “değiştirme”den önce işlemiş oldukları fâsıklıktan dolayı da bu azab onlara inmiştir. Bu izaha göre kelimenin tekrar durumu söz konusu olmaz.¹⁴

Müfessirler ayette geçen “رَجْزًا” kelimesine azab, öfke anlamını vermişlerdir.¹⁵ Kelimedeki tenvinin tefhim (büyüklük) ve tehvil (korkutma) için olduğu söylenmiştir.¹⁶ “Riciz”in azab olduğunun delili; وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ وَإِنَّا لَنُؤْمِنُ بِمَا عَاهَدَ عَلَيْكَ لَئِن كَشَفْتَنَا الرَّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ أَفَلَا تُؤْمِنُونَ (Üzerlerine azap çökünce, ‘Ey Mûsâ! Rabbinin sana verdiği söz uyarınca bizim için dua et. Eğer azabı üzerimizden kaldırırsan, mutlaka sana inanacağız ve İsrâiloğullarını seninle birlikte elbette göndereceğiz’ dediler.)¹⁷ ve إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِنْهُ وَيُنزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمُ بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ (Hani (Allah) kendi tarafından bir güvenlik olarak sizi hafif bir uykuya daldırıyor; sizi temizlemek, sizden şeytanın vesvesesini gidermek, kalplerinizi pekiştirmek ve ayaklarınızı sağlam bastırmak için üzerinize gökten yağmur yağırdıyordu)¹⁸ ayetleridir.¹⁹ Ayette bahsedilen azabın (riciz) tâûn hastalığı yahut ateşe benzer bir zulmet olduğu ifade edilmiştir. Onların sözü değiştirmelerine karşılık olarak bir günde 70.000 kişi helak edilmiştir. Sözü değiştirmeleri, zulüm olarak nitelenmiştir.²⁰

İbn Zeyd ve müfessirlerin çoğuna göre burada bahsedilen azab, taun hastalığıdır. Taberî ise, ayette geçen “رَجْزًا”ın azab anlamında olduğunu söylemektedir. Fakat ona göre bu azabdan kasıt taun hastalığı olabileceği gibi, başka şekilde bir azab olması da

¹⁴ Râzî, **a.g.e.**, C: III, s. 92.

¹⁵ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Muhammed Mâtürîdî (ö. 333), **Te’vilâtü'l-Kur’ân**, Tahkik: Ahmed Vanlıoğlu, Mürâca: Bekir Topaloğlu, C: I, İstanbul, Mizan Yayınevi, 2005, s. 138; Ebû Saîd Nâsîrüddîn Abdullâh b. Ömer b. Muhammed Beyzâvî (ö. 685), **Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te’vîl**, C: I, İstanbul, Şems Matbaası; s. 83; Neseîfî, **a.g.e.**, C: I, s. 92.

¹⁶ Bursevî, **a.g.e.**, C: I, s. 144.

¹⁷ el-A’râf, 7/134.

¹⁸ el-Enfâl, 8/11.

¹⁹ Râzî, **a.g.e.**, C: III, s. 91-92.

²⁰ Ebü'l-Hasan Mukâtil b. Süleymân b. Beşir Mukâtil b. Süleymân (ö. 150), **Tefsîru Mukâtil b. Süleymân**, Tahkik: Abdullah Mahmûd Şehhâte, C: I, Kahire, el-Hey’etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1979, s. 110.

mümkündür. Çünkü Kur’ân-ı Kerîm’de veya hadislerde bahsedilen azabın ne olduğuna dair kesin bir delil yoktur.

İbn Zeyd’in ‘tâûn’ yorumu, Rasûlullâh’ın (s.a.s.) taun hakkındaki şu hadis-i şerifi²¹ sebebiyle akla yatkındır:

“الطاعون رجس” (Tâûn ricstir/azaptır.)²²

Fâsıklıklarından dolayı Allah onları işte bu şekilde cezalandırmıştır. Bir saatlik bir süre içinde yirmi dört bin ya da yetmiş bin kişinin taun salgınından öldüğü rivayet edilmiştir.²³

Fakat ayette bahsedilen “ricz” taun hastalığı olursa, ayetteki “مِنَ السَّمَاءِ” ifadesi muallakta kalmaktadır. Zira taun hastalığının “gökten inmesi” düşünülemez. Dolayısıyla, çoğunluğun görüşü, bahsedilen azabın taun hastalığı olduğu ise de, bazı müfessirlerin, buradaki “ricz” hakkında “üzerlerine gökten ateş yağdı, onları yaktı, aralarında savaş çıktı”²⁴ şeklindeki yorumları da kabule değerlidir. Ancak “رَجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ” ifadesi, Râzî’nin “Şüphesiz biz, bu memleket halkı üzerine, fâsıklık ettiklerinden dolayı gökten bir azap indireceğiz.”²⁵ ayetinin tefsirinde yaptığı gibi, “gökten ricz

²¹ Hadis-i şerifin tam metni şöyledir:

حدثنا عبد العزيز بن عبد الله، حدثني مالك، عن محمد بن المنكدر، عن أبي النضر مولى عمر بن عبيد الله، عن عامر بن سعد بن أبي وقاص، عن أبيه، أنه سمعه يسأل أسامة بن زيد ماذا سمعت من رسول الله في الطاعون؟ قال أسامة: قال رسول الله: "الطاعون رجس أرسل على طائفة من بني إسرائيل وعلى من كان قبلكم، فإذا سمعتم به بأرض فلا تقدموا عليه، وإذا وقع بأرض وأنتم فيها فلا تخرجوا فرارا منه."

...Sa'd b. Ebî Vakkâs, Üsâme b. Zeyd'e "Sen Rasûlullâh'tan tâûn hastalığı hakkında ne duydu?" diye sordu. Üsâme şöyle dedi: Rasûlullâh (s.a.s.) şöyle buyurdu: "Tâûn bir azaptır. İsrâiloğulları'ndan bir grup üzerine yahut sizden önceki bir ümmete gönderilmiştir. Siz bir yerde tâûn çıktığını işittiğiniz zaman o tâûnlu yere gitmeyiniz. Sizin bulunduğunuz yerde tâûn meydana gelirse, tâûndan kaçmak için oradan çıkmayınız." (Buhari, Kitâbü'l-Enbiyâ, 54)

²² Taberî, a.g.e., C: I, s. 731.

²³ Tâûn salgını sonucu ölenlerin sayısı bazı kaynaklarda 70.000, bazı kaynaklarda 24.000 kişi olarak zikredilmektedir. İsmâil Hakkı Bursevî, "Bir saatte 24.000 kişi öldü, bu hastalık onların içinde 70.000 kişi ölene kadar devam etti." diyerek iki rivayeti birleştirmiştir.

²⁴ Ebü'l-Leys İmâmülhüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed Semerkandî (ö. 373), **Tefsîrü'l-Kur'an**, C: I, Beyrut, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1993, s. 122.

²⁵ el-Ankebût, 29/34.

emrinin gelmesi” şeklinde anlaşılırsa, bu durumda “rics”e taun anlamı vermek mümkün olabilir.

el-A’râf, 7/162’de yukarıda anlatılanlara benzer ifadeler yer almaktadır:

فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِنْ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ

“Onlardan zulmedenler hemen sözü, kendilerine söylenenden başka şekle soktular. Biz de zulmetmelerine karşılık üzerlerine gökten bir azap gönderdik.”²⁶

Bu ayetin öncesinde²⁷ Yahudilere ‘حِطَّةٌ’ demeleri emredilmiş ve onlar bu emre itaatsizlik ederek حنطة demişlerdi. Müfessirler genellikle bu ayetle el-Bakara, 58 ve 59. ayetleri benzer şekilde tefsir etmişlerdir. Bazı müfessirlere göre ayette söz edilen “rics”, el-Bakara, 2/59’da olduğu gibi taun hastalığıdır.²⁸ Bazı müfessirlere göre ise, İsrâiloğullarının üzerine gökten ateş inerek onları yakıp yok ettiğini söylemiştir.²⁹ Diğer müfessirler, kelimenin azap anlamında olduğunu söylemişlerdir.

İsmâîl Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725), “بِمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ” ifadesindeki zulmü, İsrâiloğullarının geçmişte yaptıkları ve gelecekte yapacakları zulüm olarak tefsir etmiştir. Ona göre İsrâiloğullarından zulmedenler, üzerlerinde olan iki nimeti bozmuşlardır: 1. Dünya nimetleri (kudret helvası ve bildircin eti), 2. Ahiret nimetleri (mağfiret ve sevaplar)³⁰

Râzî, el-Bakara, 2/59’da anlatılan kıssa ile burada zikredilenin aynı olduğunu ifade ederek, iki ayeti lafız bakımından karşılaştırmıştır. Konumuzla ilgili olan kısmı şudur: Allah Teâlâ, “...gökten azap indirdik.” derken, Bakara Suresi’nde أَنْزَلْنَا, bu ayette ise, أَرْسَلْنَا lafzını kullanmıştır. “inzâl” çokluk manası ifade etmez ama “irsâl”

²⁶ el-A’râf, 7/162.

²⁷ O zaman onlara denilmişti ki: “Şu memlekete yerleşin. Orada dilediğiniz gibi yiyin ve ‘Hitta (Ya Rabbi, bizi affet)’ deyin. Kentin kapısından eğilerek tevazu ile girin ki biz de sizin hatalarınızı bağışlayalım. İyilik edenlere daha da fazlasını vereceğiz.” (el-A’râf, 7/161)

²⁸ Taberî, a.g.e., C: X, s. 506; Muhammed b. Muhammed b. Muhyiddîn el-İmâdî Ebüssuûd Efendi (ö. 982), **Tefsîru Ebüssuûd**, C: III, 4. bs., Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1994,s. 284; Bursevî, a.g.e., C: III, s. 263.

²⁹ Semerkandî, a.g.e., C: I, s. 576.

³⁰ Bursevî, a.g.e., C: III, s. 263.

bunu ifade eder. Dolayısıyla Allah sanki önce az azap indirmeye başlamış, daha sonra onu çoğaltmıştır.³¹ Bursevî'ye göre ise, “irsâl” de “inzâl”³² gibi yüksekte gelmektedir.³³

2.1.1.1. Rics Ve Livâta (Eşcinsellik)

“Rics”in gökten inen azap anlamında kullanıldığı bir diğer ayet, el-Ankebût suresinde yer almakta ve Hz. Lût'un (a.s.) kavminden ve onların iğrenç fiillerinden bahsetmektedir:

إِنَّا مُنْزِلُونَ عَلَىٰ أَهْلِ هَذِهِ الْقَرْيَةِ رِجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ

“Şüphesiz biz, bu memleket halkı üzerine, fâsıklık ettiklerinden dolayı gökten bir azap indireceğiz.”³⁴

Ayetin öncesine baktığımızda, Lût (a.s.) peygamberin kavminin eşcinsel olması ve tevbe etmek yerine Hz. Lût'a (a.s.) meydan okumaları nedeniyle, kendilerine bir bela indirileceği anlatılmaktadır. İnsan suretinde melekler, Lût (a.s.) peygambere gelerek, kavminin helak edileceğini bildirmişlerdir. Hz. Lût'a (a.s.) iman edenler ve eşi haricinde ailesi, bu azaptan kurtulmuşlardır. Ayette bahsedilen “memleket”, Sodom halkıdır. O vakit, Sodom halkının yedi yüz bin kişi olduğu rivayet edilmiştir.³⁵

Hz. Lût'un (a.s.) karısından bir hayâsızlık sudur etmediği halde, onun da helak edilmesinin sebebini Râzî şöyle açıklar: Nasıl ki, hayra vesile olan hayrı işleyen gibiyse, kötülüğe vesile olan da kötülüğü yapan gibidir. Hz. Lût'un (a.s.) karısı, şerre sebep olduğu için, kavminin azgınları gibi olmuştur. O, kavmine, Hz. Lût'un (a.s.)

³¹ Râzî, **a.g.e.**, C: XV, s. 35.

³² Nesefî'ye göre bu iki kelime arasında anlam bakımından fark yoktur. (Bkz. Nesefî, **a.g.e.**, C: I, s. 91.)

³³ Bursevî, **a.g.e.**, C: III, s. 263

³⁴ el-Ankebût, 29/34.

³⁵ Bursevî, **a.g.e.**, C: VI, s. 467; Mevdûdî, **a.g.e.**, C: IV, s. 221.

misafirleri³⁶ olduğunu haber vererek, o misafirleri kavmindeki edepsiz adamların aklına koymasına sebep olmuştur.³⁷

İbn Abbâs'tan gelen rivayete göre, Lût kavminin eşcinsellik dışında günahları da vardı. Birbirlerine zulmederlerdi, söverlerdi, zar ve satranç oynarlardı, horoz dövüştürür, koçları toslaştırırlardı, yoldan gelip geçenlerden vergi alırlardı, kadınlar erkeklerinkine benzer elbiseler, erkekler de kadınlarınkine benzer elbiseler giyerlerdi ve Allah'a şirk koşarlardı.³⁸

Müfessirler, ayette geçen “رَجْرًا” ifadesine azap anlamı vermiş,³⁹ “gökten azap indireceğiz” ifadesini, Lût kavmini yerin dibine geçirmek için yaşadıkları şehirler üzerine taş yağdıracamız.” şeklinde tefsir etmişlerdir.⁴⁰ Bu azabın, siyah su, ateş yahut yere batırma olduğunu söyleyenler de vardır. Ancak ayette “gökten bir azap”tan bahsedilmektedir. Bu yüzden, Râzî'ye göre, eğer “ricz”, “yere batırma” olursa, ayet “gökten yere batırılma emrinin gelmesi” anlamında olmalıdır.⁴¹

Cebrail (a.s.), onların kasabalarını yerinden sökmüş, sonra semaya yükselterek ters çevirmiştir. Allah, onların üzerlerine taşlar yağdırmış, mekânlarını kokuşmuş bir göle çevirmiş, böylece onları kıyamete kadar bir ibret kılmıştır.⁴²

³⁶ Önceki ayetlerden öğrendiğimiz, Hz. Lût'a kavminin helak olacağını haber veren, yakışıklı ve genç insan suretindeki melekler.

³⁷ Râzî, **a.g.e.**, C: XXV, s. 62-63.

³⁸ Kurtûbî, **a.g.e.**, C: XVI, s. 359.

³⁹ Ebû Muhammed Muhyissünne Hüseyin b. Mes'ûd Beğavî (ö. 516), **Tefsîrül-Beğavî: Meâlimü't-Tenzîl**, Tahkîk: Hâlid Abdurrahmân, C: III, 2. bs., Beyrut, Dârü'l-Ma'rife, 1987, s. 467; Ebül-Ferec Cemâleddîn Abdurrahmân b. Ali İbnü'l-Cevzî (ö. 597), **Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr**, C: VI, 4. bs., Beyrut, el-Mektebü'l-İslâmî, 1987 s. 356.

⁴⁰ Mukâtil b. Süleymân, **a.g.e.**, C:III, s. 382; Taberî, **a.g.e.**, C: XVIII, s. 396; Semerkandî, **a.g.e.**, C: VI; s. 537; Ömer Nasuhi Bilmen (ö. 1391), **Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri**, C: V, İstanbul, Bilmen Yayınevi, 1964, s. 2661.

⁴¹ Râzî, **a.g.e.**, C: XXV, s. 63.

⁴² Ebül-Fidâ İmâdüddîn İsmâil b. Ömer İbn Kesîr (ö. 774), **Tefsîrül-Kur'âni'l-Azîm**, Tahkîk: Mustafa es-Seyyid Muhammed vd., C: X, Kahire, Müessesetu Kurtubâ ve Mektebetü'l-Evlâdi's-Şeyh li't-Türâs; 2000, s. 510; Bursevî, **a.g.e.**, C: VI, s. 467.

“Riciz”in taş yağmuru olmasına وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ (Onların üstüne bir azap yağmuru yağdırdık. Bak, suçluların akıbeti nasıl oldu!)⁴³ ayeti ve başka bazı ayetler⁴⁴ delil getirilmiştir. Ayette bu azabın sebebi “يُفْسُقُونَ” kelimesi ile belirtilmiştir. Bu ifade; onların uyarıcı peygamberleri yalanlamalarını,⁴⁵ Lût kavminin uyarıya kulak asmamaları ve misafirleri olan melekler için kötülük düşünmelerini,⁴⁶ Hz. Lût (a.s.) ve ailesini ülkeden çıkarmak istemelerini,⁴⁷ Hz. Lût’un (a.s.) tebliğ ve uyarılarına engel olmalarını,⁴⁸ o güne kadar hiçbir toplumda görülmeyen bir şekilde eşcinsel olmalarını⁴⁹ kapsamaktadır.⁵⁰

Yine buradaki “fisk”, insanın fitri yapısından yani insanlıktan çıkması olarak yorumlanmıştır ki, Lût halkının, hayvanlarda bile bulunmayan bir davranış şekli olan eşcinselliğe meyilemeleri göz önünde bulundurulursa, bu tespitin doğruluğu teyit edilmiş olur.⁵¹

el-Ankebût, 29/34’te geçen “riciz”e azap anlamı verilmiş olmakla birlikte livâtanın Kur’ân-ı Kerim’de “seyyie”,⁵² “fâhişe”⁵³ ve “habîs”⁵⁴ olarak nitelenmesi ve bu fiilden uzak kalmak isteyenlerin “temiz kalmak isteyen insanlar olması”⁵⁵ livâta eyleminin de

⁴³ el-A’râf, 7/84.

⁴⁴ Bu konuya delil getirilen diğer ayetler için bkz. Hûd, 11/82-83; el-Hicr, 15/73-74; eş-Şu’arâ, 26/173; en-Neml, 27/58 ve el-Kamer, 54/34.

⁴⁵ el-Kamer, 54/33.

⁴⁶ el-Kamer, 54/36-37.

⁴⁷ el-A’râf, 7/82, eş-Şu’arâ, 26/167, en-Neml, 27/56.

⁴⁸ el-Hicr, 15/70.

⁴⁹ el-Ankebût, 29/28-29.

⁵⁰ Bayraktar Bayraklı, **Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri**, C: XIV, İstanbul, Bayraklı Yayınları, 2003, s. 463.

⁵¹ Zeki Duman, *Beyânü’l-Hak: (Kur’an-ı Kerim’in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri)*, C: II, Ankara, Feccr Yayınları, 2006, s. 470.

⁵² Hûd, 11/78.

⁵³ en-Neml, 27/54-56.

⁵⁴ el-Enbiyâ, 21/74.

⁵⁵ Benzer ayet için bkz. el-A’râf, 7/82.

“rics” kapsamında değerlendirilebileceğini akla getirmektedir.⁵⁶ Zira bu kelimeler insanın üstün yaratılışını bu çirkin fiille bozduğunu göstermektedir.⁵⁷

Cinsel birleşmenin hikmeti üreme ve neslin devamıdır, Allah bu sebeple cinsel birleşmenin sonuna bir zevk koymuştur. İnsanın, üremeye götürmeyen yollarla cinsel haz yaşaması nesillerin son bulmasına sebep olacaktır. Üstelik sırf şehvetin tatmini için yaşamak hayvânî bir durumdur ve insan fitratının dışına çıkmaktır.⁵⁸ Seyyid Kutub’a (ö. 1386/1966) göre Lût kavminin kıssası, bir tür fitrat sapmasıdır. Bu durum tevhid ve ilahlık sorunundan farklı olmakla birlikte, ondan tamamen kopuk değildir. Çünkü Allah inancı, O’nun kanunlarına uymayı gerekli kılar ve Allah insan neslinin devamı için dişi ve erkek cinsinin birleşmesini uygun görmüştür. Lût kavminin işlediği

⁵⁶ Bütün üstün vasıflarla donatılan insanın; dünya hayatında yaratılışına uygun bir hayat sürmesi, ebedi yurdunda da saadete ulaşması için yaratılıştan kendisine verilen mükemmeliyetini muhafaza etmesi, onu bozmaması başta gelen bir sorumluluğudur. Bu sorumluluğun farkında olarak hayatını planlayan insan, devamlı bir mükâfata ulaşacak, aksine hareket edenler de aşağı derecelere düşeceklerdir. (Bkz. et-Tin 95/5-6.) Bu sorumluluğun gereği olarak İslam, insanı yaratılış mükemmeliyetinin dışına atacak, Yaratan ve kullarının katında itibarını zedeleyecek davranışlardan uzak kalmasının yollarını göstermiştir. Mükemmeliyetin devamı için dinin, canın, aklın, neslin ve malın korunması (bazı eserlerde ırz maddesi de buraya eklenmiştir.) esas alınmıştır. (Bkz. Süleyman Uludağ, **İslam’da Emir ve Yasakların Hikmeti**, Ankara, TDV Yayınları, 1988, s. 144-146.) Burada menfaatin celbi yahut zararın giderilmesi anlamında bir fıkıh terimi olan maslahattan bahsetmek yararlı olacaktır. Cüveynî (ö. 478/1085) tarafından temelleri atılan ve Gazzâlî (ö. 505/1111) tarafından geliştirilen ayrıma göre, fert ve toplum hayatındaki önem derecesi ve karşılanan ihtiyacın türü açısından maslahat üçe ayrılmıştır: Zarûriyyât, hâciyyât ve tahsiniyyât. Bu gruplandırmada zarûriyyât, dünya ve ahiret saadetinin sağlanması açısından toplum ve bireyler için vazgeçilmez olan değerler ve bunların korunması ile elde edilen yararların tümüdür. İslam âlimleri zarûriyyâtı; dinin, canın, aklın, neslin ve malın korunması maddeleriyle özetlemiş ve bunların ayet ve hadislerden tümevarım yoluyla çıkarılmış sonuçlar olduğunu hatta ilahi dinlerin ortak noktasını teşkil ettiğini ifade etmişlerdir. Bu ilkelerin korunmasından maksadın ise, mezkûr maddelerin hem varlık kazanmaları hem de varlıklarını devam ettirebilmeleri için lazım olan tedbirlerin alınması olduğunu belirtmişlerdir. Bu temel öğelerin zedelenmesine sebep olacak her türlü davranış yasaklanmıştır. (İbrahim Kâfi Dönmez, **“Maslahat”**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (D.İ.A.), C: XXVIII, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, s. 82.) el-Ankebût, 29/34’te toplumu azaba sürükleyen bir iş olarak bahsedilen eşcinselliğin yasaklanması da bu amaca yönelik olmalıdır. Zira insan fitratının bozulması olan eşcinsellik, ahlaki bir pisliktir ve “zarûriyyât” olarak nitelenen temel unsurlardan neslin korunması ilkesine aykırıdır.

⁵⁷ Nurten Zeliha Şahin, “İslam Hukuku ve İnsan Hakları Bağlamında Eşcinsellik Sorunu”, **EKEV Akademi Dergisi**, C: XIX, sayı: 62, 2015, s. 525.

⁵⁸ Râzî, **a.g.e.**, C: XIV, s. 168-169.

fiil ise buna aykırıdır.⁵⁹ İnsan fitratına aykırı olan bu eylem, insanın mükrremlliğini azaltır ya da yok eder.⁶⁰

Eşcinselliğe verilecek cezanın Kur'ân-ı Kerîm'de açıkça yer almamasından ötürü, âlimler tarafından bu suçun cezası olarak taşlama (recm), yakma, üstüne duvar yıkma, yüksek bir yerden atarak öldürme gibi farklı idam şekilleri kabul edilmiştir.⁶¹ Ne şekilde olursa olsun, verilen ceza ölüm cezasıdır. Bir görüşe göre ise, eşcinselliğin cezası en-Nisa, 4/16⁶² ayetinde açıkça belirtilmiştir. Eşcinselliğin insan fitratına aykırı olmasına yönelik toplumsal tepkiyi muhafaza etmek için bu fiili işleyenin kınanması, eşcinselliğin doğal davranış haline gelmemesi için kişinin bu fikrinden cayana kadar evde hapsedilmesi yahut toplumdan uzaklaştırılması gibi bu kişilere verilecek olan cezalar ile eşcinselliğin toplumda yaygınlaşmasının önlenmesi toplumun genel faydasına olacaktır.⁶³

el-Ankebût, 29/34'ü takip eden ayette, *وَلَقَدْ تَرَكْنَا مِنْهَا آيَةً بَيِّنَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ* (Andolsun biz, aklımı kullanacak bir kavim için o memlekette ibret alınacak apaçık bir delil bıraktık.) buyrulmuştur. Bu delil, müfessirlerce, Lût kavminin başına gelenler, harap olan yurtlarının kalıntıları, gökten yağdırılan taşlar, kapkara akan nehirler şeklinde açıklanmıştır. Bazı müfessirler, “delil”i Lût Gölü olarak tefsir etmiştir. Lût Gölü, bir zamanlar Sodom ve Gomore'nin bulunduğu yöreyi kapsamaktadır ve suları hiçbir balık ve bitkinin yaşayamayacağı oranda sülfür ve potasyum ihtiva etmektedir.⁶⁴ Mısır ve

⁵⁹ Seyyid b. Kutub b. İbrâhîm Seyyid Kutub (ö. 1386), **Fî Zılâli'l-Kur'ân**, C: III, 11. bs., Beyrut, Dârü's-Şuruk, 1985, s. 1314-1315.

⁶⁰ Şahin, **a.g.m.**, s. 521.

⁶¹ Hayreddin Karaman, v.d., **Kur'ân Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir**, C: II, 2. bs., Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006, s. 551.

⁶² “Sizlerden fuhuş (zina) yapanların her ikisini de incitip kınayın. Eğer onlar tövbe edip ıslah olurlarsa, onları incitip kınamaktan vazgeçin. Çünkü Allah, tövbeleri çok kabul edendir, çok merhamet edendir.”

⁶³ Şahin, **a.g.m.**, s. 524-525.

⁶⁴ Mevdûdî, **a.g.e.**, C: IV, s. 221; Muhammed Esed (ö. 1992), **Kur'an Mesajı: Meâl – Tefsir**, Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, 6. bs., İstanbul, İşaret Yayınları, 2004, s. 810; Bayraklı, **a.g.e.**, C: XIV, s. 463.

Filistin'e giden Hicaz kabilelerinin Sodom ve Gomore harabelerinden geçip bu kalıntıları görmesi⁶⁵ birer ibret vesikasıdır.⁶⁶

2.1.2. ÇEŞİTLİ BELALAR

el-A'râf 7/133-135. ayetlerde İsrâiloğulları'nın başlarına gelen belalar ile imtihanları ve asiliklerinden ötürü cezalandırılmaları anlatılmıştır. 134 ve 135. ayetlerde "ricz" lafzı üç kez tekrar etmiş ve Allah'ın İsrâiloğulları'na gönderdiği azap anlamında kullanılmıştır.

وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ لَئِن كَشِئْتَنَا الرَّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ
وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ (*) فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمْ الرِّجْزَ إِلَى أَجَلٍ هُمْ بِالْغُوهِ إِذَا هُمْ يَنْكُتُونَ (*)

“Üzerlerine azap çökünce, ‘Ey Mûsâ! Rabbinin sana verdiği söz uyarınca bizim için dua et. Eğer azabı üzerimizden kaldırırsan, mutlaka sana inanacağız ve İsrâiloğullarımı seninle birlikte elbette göndereceğiz’ dediler. Fakat erişecekleri bir süreye kadar biz azabı üzerlerinden kaldırıncaya hemen yeminlerini bozarlar.”⁶⁷

“الرِّجْزُ” lafzındaki “râ” harfinin ötre ile de okunduğu rivayet edilmiştir.⁶⁸ Bir önceki ayette,⁶⁹ Musa (a.s.) Peygamberin kavmine birer mucize olarak gönderilen belalardan bahsedilmektedir.⁷⁰ İsrâiloğulları, kendilerine her bela geldiğinde, “Rabbin bizden bu sıkıntıyı giderirse sana iman ederiz.” diyerek Hz. Musa’dan (a.s.) Allah’a dua etmesini istemişler fakat her defasında sözlerinden geri dönmüşlerdir. Yukarıdaki

⁶⁵ Bkz. es-Sâffât, 37/137-138.

⁶⁶ Ömer Çelik, **Hakk'ın Daveti Kur'an-ı Kerim: Meâli ve Tefsiri**, C: III, İstanbul, Erkam Yayınları, 2013, s. 734.

⁶⁷ el-A'râf, 7/134-135.

⁶⁸ Kurtûbî, **a.g.e.**, C: IX, s. 315.

⁶⁹ “Biz de, her biri ayrı ayrı birer mucize olmak üzere başlarına tufan, çekirge, ürün güvesi (haşarat), kurbağalar ve kan gönderdik. (Hiçbirinden ders almadılar.) Büyüklük tasladılar ve suçlu bir kavim oldular.” (el-A'râf, 7/133)

⁷⁰ Musa (a.s.) Peygamberin kavmine gönderilen 9 mucize için bakınız: Kur'an-ı Kerim: el-İsrâ, 17/101 ve en-Neml 27/12; Kitâb-ı Mukaddes: Çıkış, VII-X; Mezmurlar 105, 28-36.

ayetlerde bu olay tekerrür etmekte ve devamında⁷¹ nasıl cezalandırıldıkları anlatılmaktadır.

el-A'râf 7/133. ayette bahsedilen “tufan”ın ne olduğu ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet edilen görüşe göre “tufan”ın, yağmurun sebep olduğu seldir. Hz. Âişe'den nakledilen bir görüşe göre ise, “tufan”dan kasıt ölümdür. “Tufan”ın Allah'ın İsrâiloğulları üzerinde dolaşan azabı yahut yağmur ve rüzgâr olduğu da söylenmiştir. Taberî de, “tufan”ın Allah'ın azabı olduğu görüşünü kabul etmektedir. Aynı ayetteki “haşerat”; güve, küçük çekirge, pire yahut kenedir. İbn Abbas, (r.a.) bu ayetteki belaları şöyle izah etmektedir: “Firavun'un Hz. Mûsâ'ya (a.s.) iman etmemekte ve Hz. Mûsâ'ya (a.s.) iman edenleri onunla birlikte göndermemekte direnmesi üzerine Allah, onlara tufanı gönderdi. Tufan sebebiyle neredeyse helak olacak duruma geldiklerinde ise Hz. Mûsâ'ya (a.s.) giderek: “Ey Mûsâ, bizim için Rabbine dua et. Eğer azabı bizden kaldıracak olursan sana iman ederiz ve İsrâiloğulları'nı seninle göndeririz.” diyerek söz verdiler. Hz. Mûsâ (a.s.) dua edince tufan kesildi ve onlar sözlerinden döndüler. Bunun üzerine Allah onlara çekirge gönderdi, İsrâiloğulları tekrar Hz. Mûsâ'dan (a.s.) dua istediler. Bu kez çekirge sıkıntısı onlardan giderildi ve onlar yine sözlerinden döndüler. Bu döngü bu şekilde devam ederken Allah onları kurbağa ve kan ile de imtihan etti. Onlar her defasında sözlerinden caydıkları için denizde boğularak helak oldular.⁷² Ayette mezkûr “kan”ın Nil Nehri'nin kan haline dönüşmesi⁷³ şeklinde açıklayanlar olduğu gibi, burun kanaması⁷⁴ olduğunu söyleyenler de mevcuttur. Bahsi geçen bütün bu belalar, sadece İsrâiloğullarına geliyordu ve Hz. Mûsâ'ya (a.s.) iman edenler bundan etkilenmiyorlardı. Bu belaların gelişi teker teker bir mucize olup, sadece İsrâiloğullarına uğraması ayrıca bir mucizedir.⁷⁵

⁷¹ “Bu yüzden onlardan intikam aldık. Âyetlerimizi yalanlamaları ve onları umursamamaları sebebiyle kendilerini denizde boğduk.” (el-A'râf, 7/136)

⁷² Taberî, **a.g.e.**, C: X, s. 381-389.

⁷³ Kurtûbî, **a.g.e.**, C: IX, s. 314.

⁷⁴ Râzî, **a.g.e.**, C: XIV, s. 217.

⁷⁵ Râzî, **a.g.e.**, C: XIV, s. 217; Kurtûbî, **a.g.e.**, C: IX, s. 314.

Bazı çağdaş yazarlara göre, cinsel ilişkilerde sınır tanımazlığın sonucunda çıkan ve kandaki bağışıklık sistemini etkisiz hale getiren AIDS hastalığı, kimyasal maddelerle kirlenen göllerde rastlanan deforme olmuş kurbağalar ve kömür, petrol ve orman gibi doğal kaynakların sorumsuzca kullanılması sonucu oluşan "greenhouse" nedeniyle artan sel felaketleri; 133. ayette zikredilen belaların günümüzde de yaşandığından hareketle, birer ilâhî uyarı olarak nitelenmiştir.⁷⁶

Ayetlere bakıldığında İsrâiloğullarının tezatları da görülecektir. Onlar hem Hz. Musa'yı (a.s.) yalanlıyor hem de ondan dua istiyorlardı –ki bu, onun duası makbul olan bir peygamber olduğuna inandıklarını gösterir.⁷⁷

بِمَا عَاهَدَ عِنْدَكَ

lafzındaki “söz”ün, peygamberlik olduğu söylenmiştir.⁷⁸

134. ayette İsrâiloğulları azabın (riczin) kendilerinden tamamen kaldırılmasını istemektedir. Fakat 135. ayette belirtildiği üzere, erişecekleri bir süreye yani suda boğulma vaktine kadar azab (ricz) kendilerinden kaldırıldığında, yine sözlerinden dönmüşlerdir.⁷⁹

134. ayette geçen الرَّجْزُ kelimesi iki şekilde izah edilmiştir: Said b. Cübeyr (ö. 95/714) ve İbn Abbâs'a göre riczden kasıt taundur ve bu azap dolayısıyla bir günde Mısırlılardan yetmiş bin kişi ölmüştür.⁸⁰ Bu yorum, el-Bakara, 2/59 ve el-A'râf, 7/162 ayetlerine benzer bir yorumdur. İbn Zeyd, Mücâhid ve Katâde'ye (ö. 117/735) göre ise, Allah'ın Firavun ve kavmine göndermiş olduğu, bir önceki ayette bahsedilen tufan, çekirge, haşerat, kurbağa ve kan azabıdır. Taberî ise, bu konuda net bir delil bulunmadığından iki görüşün de doğru olabileceğini söyler ve kelimeyi genel manada azap olarak açıklar.⁸¹

⁷⁶ Edip Yüksel, **Mesaj: Kur'ân Çevirisi**, İstanbul, Ozan Yayıncılık, 2000, s. 145.

⁷⁷ Râzî, **a.g.e.**, C: XIV, s. 219.

⁷⁸ Ebüssuûd Efendi, **a.g.e.**, C:III, s. 265-266; Bursevî, **a.g.e.**, C: III, s. 223; Elmalılı, **a.g.e.**, C: IV, s. 2269.

⁷⁹ Mukâtil b. Süleymân, **a.g.e.**, C: II, s. 45; .

⁸⁰ Kurtûbî, **a.g.e.**, C: IX, s. 310.

⁸¹ Taberî, **a.g.e.**, C: X, s. 401.

Râzî, buradaki “ricz”in 133. ayette zikredilen beş azap olduğunu söylemiştir. Çünkü ona göre, الرَّجْزُ marifelik takısı almış müfred bir kelimedir. Dolayısıyla bunun daha önce bahsedilmiş, bilinen bir azap olması gerekmektedir ki, bu da o beş çeşit beladır.⁸²

Ebü'l-Berekât Neseî (ö. 710/1310) de, ayette geçen “ricz”i bir önceki ayette zikredilen azapların sonuncusu yani “İsrâiloğullarının kan ile cezalandırılmaları” ya da ayette bahsedilen beş azabın birbiri ardına gelmesi olarak yorumlamıştır.⁸³

2.2. ÇİRKİN/ZARARLI BAZI EYLEMLER ANLAMINDA RİCS

Kur’ân-ı Kerîm, bireye ve topluma zarar verdiği bilinen bazı çirkin eylemleri şeytan işi birer “rics” olarak nitelemekte ve bunlardan sakınmayı emretmektedir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

“Ey iman edenler! (Akli örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçınınız ki kurtuluşa eresiniz.”⁸⁴

“رجس”, “necis” anlamındadır ve akıllı insanların kendisinden iğreneceği pisliktir. Fakat “necis”, madde olarak pis olan şeyler için kullanılırken, “rics” daha ziyade aklen pis olan şeyler için kullanılmaktadır. Ayette sıralanan işlere “rics” denilmesi, bunlardan sakınmanın vacip olması sebebiyledir.⁸⁵ Ayette geçen “rics”e İbn Zeyd şer, İbn Abbâs ise gazap anlamı vermiştir.⁸⁶ Yine Said b. Cübeyr gazaplar, Zeyd b. Eslem de şeytan işi şer ve kötülükler manasına hamletmişlerdir.⁸⁷ Necaset ve pisliklere de “rics” denmektedir. Bundan dolayı âlimler içkinin madde olarak da necis olduğu sonucuna varmışlar ve az bir miktarın dahi elbisede yahut namaz kılınan yerde

⁸² Râzî, a.g.e., C: XIV, s. 219.

⁸³ Neseî, a.g.e., C: I, s. 599.

⁸⁴ el-Mâide, 5/90.

⁸⁵ Bursevî, a.g.e., C: II, s. 435.

⁸⁶ Taberî, a.g.e., C: VIII, s. 656.

⁸⁷ İbn Kesîr, a.g.e., C: V, s. 333.

bulunmasını namazın sıhhatine engel saymışlardır.⁸⁸ “...şeytan işi pisliklerdir.” cümlesi ise şeytanın bu işleri süslü göstermek suretiyle yaptırdığı anlamındadır. Bütün bu işleri ilk yapan şeytanın kendisidir.⁸⁹ Râzî, “rics”in pis ve çirkin iş anlamına geldiğini ve kelimesinin aslının “recs” (şiddetli ses) olduğundan hareketle, ayette kullanılan “rics”in çirkinlikte doruk noktaya ulaşmış olan amel olduğunu söylemektedir. Yine ona göre şeytan, kâfir olduğu için necis ve pistir.⁹⁰ “...onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz.” emri, bu fiilerin haram kılındığı manasındadır ve “bu işleri yapmayın” ifadesinden daha kesin bir yasak bildirmektedir.⁹¹

2.2.1. RİCS VE İÇKİ

Hamr (خمر), örtmek anlamındadır ve aklı örtüp üstünü kapattığından dolayı bu ismi almıştır.⁹²

... يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ... ayeti, içkinin yasaklanmasıyla ilgili tedrici olarak gelen ayetlerin sonuncusudur ve içkinin haram kılındığını bildirir. İçkinin yasaklanması hususunda inen ilk ayet وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ (Hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden hem içki, hem de güzel bir rızık edirsiniz. Elbette bunda aklını kullanan bir toplum için bir ibret vardır.)⁹³ ayetidir. Bu ayetle içkinin güzel bir rızık olmadığı bildirilmiştir. Ardından يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَّفْعِهِمَا وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْغَفْوُ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ (Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: “Onlarda hem büyük günah, hem de insanlar için (bazı zahirî) yararlar vardır. Ama günahları yararlarından büyüktür.” Yine sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: “İhtiyaçtan arta kalanı.” Allah, size âyetleri böyle açıklıyor ki düşünesiniz.)⁹⁴ ayeti ile içkinin

⁸⁸ Elmalılı, a.g.e., C: II, s. 762-763; Mustafa Baktır, “İçki”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (D.İ.A.), C: XXI, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000, s. 461.

⁸⁹ Kurtûbî, a.g.e., C: VIII, s. 161.

⁹⁰ Râzî, a.g.e., C: XII, s. 79.

⁹¹ Kurtûbî, a.g.e., C: VIII, s. 160.

⁹² Râzî, a.g.e., C: VI, s. 45; Kurtûbî, a.g.e., C: VIII, s. 161; Elmalılı, a.g.e., C: II, s. 761.

⁹³ en-Nahl, 16/67.

⁹⁴ el-Bakara, 2/219.

zararlı olduğundan bahsedilmiştir. Daha sonra يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرُبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنْبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا (Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, bir de -yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur veya yolculukta bulunursanız veyahut biriniz abdest bozmaktan gelince ya da eşlerinle cinsel ilişkide bulunup, su da bulamazsanız o zaman temiz bir toprağa yönelip, (niyet ederek onunla) yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin. Şüphesiz Allah, çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır.)⁹⁵ ayeti ile içkiliyken namaza yaklaşmama emri verilmiş ve el-Mâide, 5/90 ile içki kesinlikle haram kılınmıştır. Bazı âlimler, bu ayetin içki ile ilgili diğer ayetleri nesh ettiğini⁹⁶ söylese de, bu görüş pek isabetli görünmemektedir. Çünkü içkinin haram kılınması; onun güzel bir rızık olmadığı ve onda bazı faydalar olduğu ilmi gerçeğini ya da içkiliyken namaz kılınmayacağı emrini değiştirmez. Bu hükümler hala geçerli olmakla birlikte, içki haram kılınmıştır.

Ayetin sahabeden Sa'd b. Ebî Vakkâs ile Utbân b. Mâlik el-Ensârî (r.a) hakkında indiği rivayet edilmiştir. Rivayete göre, içkinin haram kılınmasından önce Utbân, bir deve başı kızartıp Sa'd'ı davet etmişti. Onlar, birlikte yiyip içip sarhoş oldular ve karşılıklı şiir okudular. Bunun üzerine Utbân öfkeleni ve Sa'd'ı başından/yüzünden yaraladı. Sa'd, onu Rasûlullâh'a (s.a.s.) şikâyet edince, el-Mâide, 5/90 nazil oldu.⁹⁷

Ayetin nüzul sebebinin Hz. Ömer (r.a.) olduğu da söylenmektedir. O, "Allah'ım bize içki hakkında rahatlatıcı/tatmin edici bir açıklama gönder." diye dua edince el-Bakara, 2/219 nazil oldu. Ayet kendisine okununca Hz. Ömer (r.a.) yine "Allah'ım bize içki hakkında bir açıklama gönder." diye dua etti. Bu kez en-Nisâ, 4/43 nazil oldu. Kendisine bu ayet okununca, o bir defa daha aynı duayı yaptı. Bunun üzerine el-Mâide, 5/90 nazil oldu. Bu ayet kendisine okununca "vazgeçtik, vazgeçtik" dedi.⁹⁸ en-Nisâ,

⁹⁵ en-Nisâ 4/43.

⁹⁶ Kurtûbî, a.g.e., C: VIII, s. 158.

⁹⁷ Mukâtil b. Süleymân, a.g.e., C: I, s. 501; Semerkandî, a.g.e., C: I, s. 457; Kurtûbî, a.g.e., C: VIII, s. 158.

⁹⁸ Taberî, a.g.e., C: VIII, s. 657-658; İbn Kesîr, a.g.e., C: V, s. 334-335; Kurtûbî, a.g.e., C: VIII, s. 157.

4/43'ün nüzul sebebi olarak Abdurrahman b. Avf'ın (r.a.) içkiliyken namaz kıldığı ve sarhoşluğun etkisiyle ayetleri yanlış okuması da zikredilmiştir.⁹⁹

el-Mâide, 5/90'da içki ile birlikte kumar, dikili taşlar ve fal oklarının da şeytani işler olduğu bildirilmiştir. Takip eden ayette ise, "Bakın, şeytan gerek sarhoş edici içkiler, gerekse kumar ve şans oyunları vesilesiyle aranızda sırf düşmanlık, kin ve nefret tohumları saçmaya, böylece sizi Allah'ı hatırlamaktan ve namazdan (ibadetten) alıkoymaya çalışır. Artık bütün bu kötü alışkanlıklardan kesinkes vazgeçersiniz değil mi?"¹⁰⁰ buyrulmuş, bunu duyan Müslümanlar "Vazgeçtik ya Rab, vazgeçtik" diyerek yanlarında bulunan içkileri dökmüşlerdi.¹⁰¹ Bu ayet, içkinin haram kılınışının hikmetlerini açıklamıştır. İçki, insanlar arasına kin ve nefret aşılacaktır.

İçkinin ayette "وَالْأَنْصَابُ" (dikili taşlar/putlar) ile birlikte zikredilmesinden dolayı sahabiler birbirlerine içki içmenin şirke denk olduğunu söylediler.¹⁰² Bu şekilde büyük günahlardan olmasına rağmen, Kur'an-ı Kerim'de içki içen ve kumar oynayan için herhangi bir cezanın bulunmaması, bu suçların kişisel boyutta kalarak, başkalarının haklarıyla ilgili olmamasından kaynaklanıyor olmalıdır. Çünkü namaz, oruç gibi ferdi ibadetleri yerine getirmeyenler için de aynı şekilde had cezası yoktur.¹⁰³ Bununla birlikte hadis kaynaklarında Hz. Peygamberin (s.a.s) içki içen kişiye ceza olarak kırk sopa vurdurduğundan, Hz. Ebu Bekir'in (r.a.) de aynı cezayı uyguladığından bahsedilmiştir. Hz. Ömer (r.a.) ise, sahabî ile istişare ederek bu cezayı seksen sopaya çıkarmıştır.¹⁰⁴ İmam Mâlik, Ebû Hanife ve İmam Hanbel'e göre içki içen kimsenin cezası seksen sopadır. İmam Şâfi'ye göre bu ceza kırk sopadır. İmam Hanbel'in de bu görüşte olduğu da rivayet edilmiştir. Hanefî, Malikî ve Hanbelî âlimlere göre içki içene

⁹⁹ Çelik, **a.g.e.**, C: II, s. 37.

¹⁰⁰ Mustafa Öztürk, Kur'an-ı Kerim Meali: Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri, Ankara, Otto Yayınları, 2009.

¹⁰¹ Taberî, **a.g.e.**, C:VIII, s. 658.

¹⁰² Kurtûbî, **a.g.e.**, C: VIII, s. 160.

¹⁰³ Muhammed İzzet b. Abdülhâdi b. Derviş Derveze (ö. 1404), **et-Tefsîrû'l-Hadîs: Tertîbü's-Suver Hasebü'n-Nüzûl**, C: XIX, 2. bs., Beyrut, Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2000, s. 222-223.

¹⁰⁴ Buhâri, Hudûd, 4; Ebû Dâvud, Hudûd, 35-37.

(sarhoşa) uygulanacak seksen sopanın tamamı had; Şâfiî âlimlere göre ise ilk kırk celde had, ikincisi ta'zir cezasıdır.¹⁰⁵

Hadis-i şeriflerde, “Sarhoşluk veren her içki haramdır.”¹⁰⁶ ve “Çoğu sarhoşluk veren şeyin azı da haramdır.”¹⁰⁷ buyrulurak içkinin haramlığı ifade edilmiştir.¹⁰⁸ Ayrıca Hz. Peygamberin (s.a.s.) içki içen ve dağıtan, içki yapmak için meyveyi sıkan ve sıkıran, taşıyan ve taşıtan, satan ve satın alan, hediye eden ve parasını yiyen on sınıf kimseyi lanetlemesinden¹⁰⁹ ötürü, bu fiiller de haram olarak değerlendirilmiştir.¹¹⁰

İçkinin sağlık açısından zararları da bilinmektedir. Uzmanlara göre içki; göğüs, mide, kalın barsak, yemek borusu, dudak, yutak, gırtlak, tiroid ve karaciğer kanserine yol açmaktadır. Yemek borusu iltihaplanması, karaciğer yağlanması, siroz, beyin hücrelerinde tahribat, sinir iltihabı ve sinir bozukluğu, kalp büyümesi, kansızlık, şeker hastalığı, yüksek tansiyon, zatürre, sarılık, merkezî sinir sistemi bozuklukları, sindirim sistemi bozuklukları, bunama ve kişilik bozukluğu, cinsel iktidarsızlık gibi hastalıklara yakalanma riski de içki içenlerde içmeyenlere göre daha yüksektir. İçki, kalbe verdiği zararlarla âni felç ve ölüme sebep olabilir. İçki, beyni uyuşturarak akıl ve hafızayı da zaafa uğratar.¹¹¹

İçki sadece sağlığımıza zarar vermekle kalmaz, içen kişinin eşine, çocuklarına ve çevresine zarar vermesine sebep olur. İçki içen hamile kadınların bebeklerinin zekâ özürülü olma ihtimalleri söz konusudur. Aile içi şiddet olaylarının sebepleri arasında içki ön sırayı almıştır. İçki yüzünden aile bireyleri arasında dirlik düzen kalmaz, sürekli tartışmalar çıkar. İçki içen babanın çocuklarında duygusal çöküntü ve davranış

¹⁰⁵ İbn Kesîr, **a.g.e.**, C: II, s. 291-292; Ömer Nasuhi Bilmen (ö. 1391), **Hukukî İslamiyye Ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu**, C: III, İstanbul, Bilmen Yayınevi, 1968, s. 251.

¹⁰⁶ Buhâri, Vudû, 71; Edeb, 80; Müslim, Eşribe, 7.

¹⁰⁷ Ebû Dâvud, Eşribe, 5; Tirmizî, Eşribe, 3.

¹⁰⁸ Kurtûbî, **a.g.e.**, C: VIII, s. 161.

¹⁰⁹ Tirmizî, Büyü', 59; Ebû Dâvud, Eşribe, 2.

¹¹⁰ Taberî, **a.g.e.**, C: VIII, s. 655-656; Kurtûbî, **a.g.e.**, C: III, s. 445.

¹¹¹ İsmail Karagöz, **Sigara, Alkol, Uyuşturucu Zararları ve Dini Hükmü**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008, s. 96-100.

bozukluklarının görülme riski yüksektir. Aile nafakasını içkiye verenler de eş ve çocuklarının hakkını yemiş olurlar. İçki içen kişi yalnız kendine ve ailesine değil, topluma da zarar verir. İçki bağımlısı olan kişinin çalışma gücü azalır ve iş gücü kaybına sebep olur. İçki, ülkede asayiş bozar; çeşitli kavga ve anlaşmazlıklara hatta cinayetlere yol açar. Yaralama, gasp, soygun, intihar, trafik kazaları, tecavüz gibi sosyal felaketlerin ilk sebebi içkidir.¹¹²

Bütün bunlar göz önüne alındığında, içkinin neden “rics” olarak nitelendiği daha iyi anlaşılacaktır. Zira içki içmek, akılla birlikte, dine, mala, cana ve nesle de zarar vermektedir. Bununla birlikte, içkinin haram kılınışını sadece zararına bağlamak doğru değildir. Çünkü “haram kılma” taabbüdîdir. Haramlığına hükmedilen yiyecek ve içeceklerin haram kılınışında bazı hikmetler mevcut olsa da, bunların haram oluşu bu hikmetlere bağlı değildir. Mesela içkinin haram kılınışındaki sebep onun akılı gidermesi ve bu yolla insanlar arasına düşmanlık sokması olarak kabul edilirse; içkinin bu etkisi bazı ilaçlarla engellenebilse yahut kişi içkiye bağımlılık kazanıp sarhoş olmasa bile, içkinin haramlığının ortadan kalktığını söylemek mümkün değildir. Çünkü içkiyi haram kılan ayette “şu sebepler ortadan kalkarsa, haramlık da kalkar.” gibi bir anlam yoktur. Ayet, direk olarak içkiyi haram kılmaktadır ve inananlar, Allah’ın emrine itaat etmek maksadıyla bu yasağa uymaktadır.¹¹³

2.2.2. RİCS VE KUMAR

“Kolay olmak” anlamındaki “يسر” kökünden türeyen meysir, kolayca bir malı elde etmeyi ve kazanç sağlamayı ifade etmektedir.¹¹⁴ Meysirin bölüşmek, taksim etmek anlamında olduğu da söylenmiştir. Zira meysir denilen oyun, kesildikten sonra eti muhtelif hisselerle ayrılan bir hayvandan pay kazanmak amacıyla üzerlerinde pay

¹¹² Musa Tosun, “İçki”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (D.İ.A.), C: XXI, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000, s. 463; Karagöz, a.g.e., s. 104-105.

¹¹³ Oğuzhan Özdemir, “Yiyecek ve İçeceklerde Helallik-Haramlık Kriterleri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2009, s. 173.

¹¹⁴ Mukâtil b. Süleymân, a.g.e., C: I, s. 188; Elmalılı, a.g.e., C: II, s. 764; Tevfik Fehd, “Meysir”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (D.İ.A.), C: XXIX, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004, s. 509.

ve risk değerleri yazılı, her biri ayrı isimle anılan belirli sayıdaki okların çekilmesi suretiyle oynanırdı.¹¹⁵

...الْمَيْسِرُ“ ifadesi, ayetinde geçen يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ... bütünü kumarlar yani tavla, satranç,¹¹⁶ on dört (bir tür taş oyunu), topuk, yumurta ve kendisiyle kumar oynanan her türlü oyun olarak açıklanmıştır.¹¹⁷

Bir görüşe göre “kumar” genel isim, “fal okları” ise kumarın bir türüdür. “Fal okları” ifadesi ile kumar oynanan oklar kast edilmektedir.¹¹⁸

“Ölmüş hayvan, kan, domuz eti, Allah’tan başkası adına boğazlanan, (henüz canı çıkmamış iken) kestikleriniz hariç; boğulmuş, darbe sonucu ölmüş, yüksekte düşerek ölmüş, boynuzlanarak ölmüş ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar ile dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar, bir de fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı...”¹¹⁹ ayetinde yasaklanan şeyler arasında sayılan “fal okları” ile ilgili, cahiliye döneminde putlar için kesilen hayvanların parasını kimin vereceğine yahut etin nasıl paylaşılacağına dair fal oku çekiliyor olması açıklamaları,¹²⁰ bu tür paylaşımın kumar olması nedeniyle, yukarıdaki iki görüşün arasını bulmaktadır.

Kumar, yukarıda içkinin haram kılınışında izah edilen el-Bakara, 2/219 ve el-Mâide, 5/90 ayetleri ile haram kılınmıştır. “Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: “Onlarda hem büyük günah, hem de insanlar için (bazı zahiri) yararlar vardır. Ama günahları yararlarından büyüktür.” Yine sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: “İhtiyaçtan arta kalanı.” Allah, size âyetleri böyle açıklıyor ki düşünesiniz.”¹²¹ ayetinde bahsedilen “yarar” kişinin kumardaki geçici kazancı olarak

¹¹⁵ Râzî, **a.g.e.**, C: VI, s. 45; Kurtûbî, **a.g.e.**, C: III, s. 436; Fehd, “**Meysir**”, s. 509.

¹¹⁶ Satranç ve tavlanın haram olup olmadığına ilişkin görüşler için bkz. H. Yunus Apaydın, v.d., **İlmihal II: İslam ve Toplum**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1999, s. 118-121;

(Çevrimiçi) <http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/helalharam/0203.htm>, 26 Mayıs 2012.

¹¹⁷ Bursevî, **a.g.e.**, C: II, s. 435.

¹¹⁸ Derveze, **a.g.e.**, C: XIX, s. 227.

¹¹⁹ el-Mâide, 5/3.

¹²⁰ Karaman, v.d., **Kur’ân Yolu**, C:II, s. 213.

¹²¹ el-Bakara, 2/219.

düşünülse de fakirler açısından bir “yarar” olabileceği de söylenmiştir. Çünkü cahiliye döneminde meysirde kazananların payları şeref vesilesi olarak çoğunlukla fakirlere dağıtılırdı. Bu sebeple de meysir diğer kumar çeşitlerine göre daha yararlı sayılmaktaydı.¹²²

el-Bakara, 2/219 ayetinin nüzülü sebebi ile yukarıda zikredilenlerden farklı bir rivayette cahiliye döneminde kişinin ailesi ve malı üzerine bahse girmesi ve kazanan tarafın diğerinin ailesini ve malını alıp götürmesi durumundan bahsedilmiştir.¹²³ Aslında yalnız bu durum bile, kumarın aile hayatını mahveden bir “rics” oluşunu gözler önüne sermektedir.

Meysirin özel bir kumar türünü mü yoksa bütün kumar türlerini mi kapsadığı ihtilafli olmakla birlikte âlimlerin çoğunluğu bu ayetlerle bütün kumar çeşitlerinin yasaklandığı görüşündedir.¹²⁴ Kumar, fıkhıta genel ahlakın korunması ve haram olan bir işin toplumda yayılmasının önlenmesi kapsamında değerlendirilmiştir. Kumar oynamak şahitliğin kabulünü engelleyen ve toplum düzenini ihlal ettiği için muhtesip tarafından engellenmesi gereken kötü bir davranış olarak görülmüştür. Bu bağlamda kumar, kişinin adalet vasfını düşüren ve ta’zîr cezası gerektiren bir suç sayılmıştır.¹²⁵

“Bakın, şeytan gerek sarhoş edici içkiler, gerekse kumar ve şans oyunları vesilesiyle aranızda sırf düşmanlık, kin ve nefret tohumları saçmaya, böylece sizi Allah’ı hatırlamaktan ve namazdan (ibadetten) alıkoymaya çalışır...”¹²⁶ ayetinde içki yasağıyla birlikte kumar yasağının da hikmeti açıklanmıştır.

Kumarda tarafların sözde rızaları bu yolla elde edilen malı helal duruma getirmez. Zira kaybeden taraf verdiği rızaya razı görünse de gerçekte içinde derin bir pişmanlıkla birlikte şansını tekrar deneyerek kazanma ve en azından kaybını telafi etme hırsı vardır. Bu nedenle kumar oynayanların arasında kin ve düşmanlık

¹²² Râzî, **a.g.e.**, C: VI, s. 47; Fehd, “**Meysir**”, s. 509.

¹²³ Kurtûbî, **a.g.e.**, C: III, s. 435.

¹²⁴ İbn Kesîr, **a.g.e.**, C: II, s. 291; Fehd, “**Meysir**”, s. 509.

¹²⁵ Ali Bardakoğlu, “**Kumar**”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (D.İ.A.), C: XXVI, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, s. 364-366.

¹²⁶ el-Mâide, 5/91.

meydana gelmektedir. Ayrıca kumar, sınıflar arası dengesizliğin büyük çapta olduğu toplumlarda bir umut sömürüsü olarak salgın bir hastalık halini almaktadır. Bu şekilde hem büyük bir kesim mağdur olmakta hem de emek vermeden zengin olan birkaç kişi daha topluma dâhil olmaktadır. Böylece kumar, toplumda dayanışmanın zayıflamasına ve bencilliğin ön plana çıkmasına sebep olmaktadır.¹²⁷ Yine kumar insanı kötülüğe, yalana, tembelliğe, hileye, güvensizliğe sevk etmekte; ailelerin yıkımına ve ekonomik gerilemeye yol açmaktadır. Kumar oynayan kişi hile yapmayı öğrenir çünkü kumarın kendisinde hile mevcuttur. Kumarın tembelleştirdiği insan vaktini boş yere öldürmekte ve malını kaybetmektedir.¹²⁸ Kumar toplumun ekonomisini de kötü etkilemektedir. Kumar oynayan kişi, kolay kazanma fırsatı beklediğinden, üretime katkısı yoktur. Oysa toplumun kalkınması üretimle mümkündür.¹²⁹ Zararları bu kadarla sınırlı kalmayan kumar; bireyi, aileyi ve toplumu kirleten bir “rics”tir.

2.2.3. RİCS VE DİKİLİ TAŞLAR

“الْأَنْصَابُ” ayetinde yasaklanan “الْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ...”, müfessirler tarafından, cahiliye döneminde Arapların putlar adına kurban kesmek için Kâbe etrafına diktikleri taşlar ya da huzurunda kurban kesilen putlar olarak anlaşılmıştır.¹³⁰

“الْأَنْصَابُ”ın tekili olan “نُصْبٌ” kurban kanının akıtıldığı bir kürsüdür. Fakat o, bir kürsüden çok ulûhiyeti temsil etmekteydi.¹³¹ Bir put ve tapınak edinmek cahiliye Araplarının en temel gayelerindendi. “Put evleri” şeklinde tapınakların yanısıra her evde bir put bulunuyordu. Buna gücü yetmeyenler Kâbe’nin ya da diğer tapınaklardan birinin önüne beğendiği bir taşı diker, sonra tapınağı tavaf eder gibi o taşı tavaf

¹²⁷ Bardakoğlu, “Kumar”, s. 366.

¹²⁸ Murat Sarıcık, “Cahiliye Kumarı Meysir”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1998, sayı: 5, s. 53.

¹²⁹ Kemal Temiz, “İslâm’da Kumar Yasağı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2010, s. 95-96.

¹³⁰ Mukâtil b. Süleymân, **a.g.e.**, C: I, s. 501; İbn Kesîr, **a.g.e.**, C: V, s. 333; Beyzâvî, **a.g.e.**, C: I, s. 356; Karaman, v.d., **Kur’ân Yolu**, C: II, s. 338.

¹³¹ Ali Rafet Öskan, “Eski Araplarda Putperestlik Doğuşu Ve Ortaya Çıkış Sebepleri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1991, s. 34.

ederdi.¹³² Fakat dünyada hiç kimse taşta taş olarak tâzimde bulunmamış, bir taş dikmekle bir tanrı yarattığını iddia etmemiştir. Birinin önünde saygı duyduğu bir taş varsa bu, kişinin o taşta tanrının geldiğine ya da o taşı tanrının ruhlandırıldığına olan inancından kaynaklanmaktadır. Kişi, tanrının taşla vücutlaşmış olduğuna, dolayısıyla konuştuğu zaman taşla değil tanrıyla konuştuğuna inanır. Buna karşın Kur’ân-ı Kerîm, putperestlerin zanna¹³³, hayale ve atalarının rivayetlerine¹³⁴ dayanan bu inançlara hiçbir değer vermez.¹³⁵ Aksine Kur’ân-ı Kerîm, putları “rics” olarak niteler ve puta tapmayı insanın inancını kirleten şeytânî bir eylem olarak görür.

Putperestlik, insanda yüce ahlakın yerleşmesine engeldir ve insan davranışlarını düzenleyici Allah fikri ile ahiret inancı olmadan hiçbir ahlâkî davranışın gerçekleşmesi mümkün değildir. Bu sebeple Kur’ân-ı Kerîm, indirildiği toplumun ana problemi olan putperestliğe cevap olarak tevhid inancını getirmiş ve bununla toplumsal problemler arasında bir bağ kurmuştur. Kur’ân bir taraftan Allah’ın varlığını, birliğini, yaratıcılığını ve tüm evrene hükmetme hususunda aktifliğini vurgularken bir taraftan da insanın çevresiyle ilişkilerini düzenleyen kurallar koymuştur. Yani sosyal ahlâkî düzeni, ilahi idareye dayalı ahiret müeyyidesine bağlı hale getirmiştir. Çünkü Kur’ân-ı Kerîm’in temel hedefi yeryüzünde âdil ve ahlâkî temellere dayanan bir toplumsal düzen inşa etmektir.¹³⁶ Bu anlamda putperestlik yani tevhid inancının yokluğu, toplumda her türlü ahlaksızlığa, sosyal, siyasi, iktisadî düzensizliğe ve adaletsizliğe yol açacaktır. el-Mâide, 5/90’da putların “rics” olması bu manaya hamledilebilir.

2.2.4. RİCS VE FAL OKLARI

“وَالْأَزْلَامُ” bazı ayetinde geçen “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ...” müfessirlerce cahiliye devrinde insanların yapacakları bir iş hakkında hayır mı şer mi

¹³² Mustafa Çağrı, “**Arap**”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (D.İ.A.), C: III, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, s. 319.

¹³³ Bkz. Yûnus, 10/36 ve 66.

¹³⁴ Bkz. Hûd, 11/62 ve 87.

¹³⁵ Zülal Alışkan, “**Kur’ân’da Put Ve Putlaştırma**”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2003, s. 6-8.

¹³⁶ Ferihan Özmen, “**Mekki Surelerde Putperestlerin Ahlaki Özellikleri**”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2003, s. 82-83.

olduğunu öğrenmek için kullandığı nasip okları¹³⁷ olarak anlaşılmıştır. Neseî de kelimeyi “fal okları” olarak açıklar ve bütün medyumlardan, falcılardan, cinim var ya da cinlerden hizmetçilerim var diyenlerin tamamının bu ayete muhatap olduğunu ifade eder.¹³⁸ Cahiliye döneminde Araplar, yolculuğa çıkma, savaşa gitme, şüpheli çocukların nesebini belirleme, ticaret yapma, hatta kumar oynama gibi kendilerince önemli olan şeyleri yapmadan önce tahtadan yapılmış ince oklar (ezlâm) üzerine “yap” veya “yapma” yazarak bir torbaya koyar ve yaptıkları çekilişte çıkan sonuca göre niyetlendikleri işin uğurlu veya uğursuz olduğuna karar verirlerdi. Bu fal çekme işi, Kâbe’nin içindeki Hübel adlı putun yanında yahut kâhinlerle hakîmlerin huzurunda da yapılırdı. Fal okları çekmek, Allah’a mahsus olan gaybı bilme ve putlara ilahlık isnat etme gibi sakıncalar içerdiğinden yasaklanmıştır.¹³⁹ Bir başka görüşe göre, “fal okları” bir çeşit pay ve kısmet arayışıdır. Malın batıl yollarla yenme şekillerinden olduğu için haramdır.¹⁴⁰

“Fal okları” ifadesi ile kumar oynanan okların kast edildiğini söyleyenler de vardır. Bu görüşe göre “kumar” genel isim, “fal okları” ise kumarın bir türüdür. “Bakın, şeytan gerek sarhoş edici içkiler, gerekse kumar ve şans oyunları vesilesiyle aranızda sırf düşmanlık, kin ve nefret tohumları saçmaya, böylece sizi Allah’ı hatırlamaktan ve namazdan (ibadetten) alıkoymaya çalışır. Artık bütün bu kötü alışkanlıklardan kesinkes vazgeçersiniz değil mi?”¹⁴¹ ayetinde sadece içki ve kumardan söz edilmesi de bunun dayanağıdır.¹⁴² Bir başka ifadeye göre “fal okları”, şirk ve batıl inanca bulanmış kehanet ve kura şekilleridir. Meysir ise, servetin şans aletleriyle kazanılıp paylaşıldığı kumar şeklidir.¹⁴³

¹³⁷ İbn Kesîr, **a.g.e.**, C: V, s. 333; Kurtûbî, **a.g.e.**, C: VIII, s. 157; Bursevî, **a.g.e.**, C: II, s. 435.

¹³⁸ Neseî, **a.g.e.**, C:I, s. 473.

¹³⁹ Râzî, **a.g.e.**, C: IX, s. 309-314; Kurtûbî, **a.g.e.**, C:VII, s. 286-287; Mustafa Öz, “**Ezlâm**”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (D.İ.A.), C: XII, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, s. 67.

¹⁴⁰ Kurtûbî, **a.g.e.**, C:VII, s. 287.

¹⁴¹ el-Mâide, 5/91.

¹⁴² Derveze, **a.g.e.**, C: XIX, s. 227.

¹⁴³ Mevdûdî, **a.g.e.**, C: I, s. 446.

Genel olarak el-Mâide, 5/90’da zikredilen fiillerin, “şeytan işi birer pislik” olarak nitelenmesinin hikmeti, bunları işleyen kişilerin gerek kendilerine gerekse topluma verdikleri maddi ve manevi zararların ulaştığı boyutlar göz önüne alınınca, daha iyi anlaşılmaktadır. Bir sonraki ayette belirtildiği üzere, bütün bunlar insanlar arasında düşmanlık ve kin salarak, ailevi ve toplumsal düzene ekonomik, sosyal ve psikolojik açıdan ciddi zararlar vermektedir. Ayetin sonundaki “Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz.” ifadesi ise, hem bu dünyada bu fiillerden uzak kalarak yukarıda zikredilen zararlardan kişilerin korunmasını, hem de Allah’ın emirlerine itaat etmek nedeniyle vaad edilen ahiret saadetini kast ediyor olmalıdır.

İslam âlimleri tarafından “zarûriyyât” olarak nitelenen ve muhafazası zorunlu olan temel öğelerin¹⁴⁴ zedelenmesine sebep olacak her türlü davranış yasaklanmıştır. el-Mâide 5/90 ile yasaklanan unsurlar da bu amaca yönelik olmalıdır. Zira kumar malın korunması ilkesine, puta tapmak dinin korunması ilkesine aykırıdır. İçki içmek ise, yukarıda açıklandığı üzere, bu unsurların tamamına zarar vermektedir.

2.3. YİYECEKLER VE RİCS

Kur’ân-ı Kerîm’de helaller ve haramlar açıkça bildirilmektedir. el-En’âm, 6/145 de haram kılınan yiyeceklerin ilan edildiği ayetlerden biridir ve burada domuz eti “rics” olarak nitelenmiştir.

قُلْ لَّا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَىٰ طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهْلًا لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“De ki: ‘Bana vahyolunan Kur’ân’da bir kimsenin yiyecekleri arasında leş, akıtılmış kan, domuz eti -ki o şüphesiz necistir- ya da Allah’tan başkası adına kesilmiş bir (murdar) hayvandan başka, haram kılınmış bir şey bulamıyorum. Fakat istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın kim bunlardan yeme zorunda kalırsa yiyebilir.’ Şüphesiz Rabbin çok bağışlayandır, çok merhametlidir.”¹⁴⁵

¹⁴⁴ Zarûriyyât: dinin, canın, aklın, neslin ve malın korunması.

¹⁴⁵ el-En’âm, 6/145.

Ayette geçen “إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً” ifadesi farklı şekillerde okunmuştur. İbn Kesîr fiili tâ ile, ismi de mansub olarak “إِلَّا أَنْ تَكُونَ مَيْتَةً” şeklinde okumuştur. İbn Amir ise fiili tâ ile, ismi merfu olarak “إِلَّا أَنْ تَكُونَ مَيْتَةً” şeklinde okumuştur. Diğer kıraat âlimleri “إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً” şeklinde okumuşlardır.¹⁴⁶

“Rics”e günah (ism veya fisk) anlamı da verilmiştir.¹⁴⁷ Bursevî’ye göre “rics” kişiyi haktan uzaklaştıran şeydir.¹⁴⁸

Ayet, “meyte, kan, domuz eti ve Allah’tan başkası adına kesilen şey”in haram olduğunu bildirmektedir. Müfessirlere göre, “Bana vahyolunan Kur’ân’da bir kimsenin yiyecekleri arasında leş, akıtılmış kan, domuz eti -ki o şüphesiz necistir- ya da Allah’tan başkası adına kesilmiş bir (murdar) hayvandan başka, haram kılınmış bir şey bulamıyorum” ifadesi ile Allah’tan başkasının bir şeyi haram kılmasının mümkün olmadığından bahsedilmiştir. Böylece hem “Bir de dediler ki: ‘Şu hayvanların karınlarındaki yavrular (canlı olursa) sırf erkeklerimize aittir. Karılarımıza ise haramdır.’ Eğer ölü olursa, o vakit onda hepsi ortaklıklar. Allah, onların bu tür nitelermelerinin cezasını verecektir. Şüphesiz O, hüküm ve hikmet sahibidir, hakkıyla bilendir.”¹⁴⁹ ayetinde, hem de “Allah, ne “Bahîre”, ne “Sâibe”, ne “Vasîle”, ne de “Hâm” diye bir şey meşru kılmamıştır. Fakat inkâr edenler Allah’a karşı yalan uyduruyorlar. Zaten çoklarının aklı da ermez.”¹⁵⁰ ayetinde bahsedilen ve cahiliye

¹⁴⁶ Taberî, **a.g.e.**, C: IX, s. 636-637; Semerkandî, **a.g.e.**, C: I, s. 520; İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, C: III, s. 140; Râzî, **a.g.e.**, C: XIII, s. 219.

¹⁴⁷ Mukâtil b. Süleymân, **a.g.e.**, C:I, s. 595.

¹⁴⁸ Bursevî, **a.g.e.**, C: III, s. 114.

¹⁴⁹ el-En’âm, 6/139.

¹⁵⁰ el-Mâide, 5/103.

Arapların haram saydığı bahire ve benzeri şeylerin¹⁵¹ haram olmadığı vurgulanmıştır.¹⁵²

2.3.1. RİCS VE DOMUZ ETİ

قُلْ لَا أُجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنزِيرٍ فَإِنَّهُ ...¹⁵³ ayetinde haram kılınan yiyeceklerden bazıları sıralanırken, domuz eti “rics” olarak nitelenmiştir. “فَأِنَّهُ رِجْسٌ” ifadesi matuf ile matufun aleyh arasında bulunan itiraz cümlesidir ve necis/pis anlamında olup haramlık ifade etmektedir.¹⁵³ Âlimler, bu lafızdan dolayı, pis olan her şeyin haram olduğu sonucuna ulaşmışlardır.¹⁵⁴ Hatta sadece zahirî değil, batınî olarak pis olan şeyler de haramdır.¹⁵⁵ Domuzun necaset yeme alışkanlığından dolayı, eti “rics”tir.¹⁵⁶ Domuz etinin “rics” olmasından dolayı, İslam hukukçuları onun maddî olarak da necis olduğunu söylemişlerdir. Fakat başta Mâlikîler olmak üzere, bazı hukukçuların canlı hayvan olarak domuzun necis sayılmadığını savunmalarından hareketle, ayette yer alan “rics” nitelemesiyle şer’î ve manevî kirliliğin kast edilmiş olması da ihtimal dâhilindedir.¹⁵⁷

Reşid Rızâ (ö. 1354/1935), müfessirlerin ayette sadece domuz etini “rics” olarak açıklamalarına karşı çıkar. Ona göre “rics” lafzı, ayette sayılan diğer hususları da

¹⁵¹ “Bahîre”, “Sâibe”, “Vasîle ve “Hâm”, putperest Arapların ilâhlarına kurban ettikleri veya onlar adına serbest bıraktıkları hayvanlara verilen isimlerdir. “Bahîre” beşincisi erkek olmak üzere beş batın doğuran dişi devedir. Bu deve, sağılmaz, binilmez ve kulağı yarılarak salıverilirdi. “Sâibe” bir kimsenin yakalandığı hastalıktan yahut bir tehlikeden kurtulduğu takdirde “Bahire” yapmayı adadığı devedir. Araplar, koyun dişi doğurursa yavruyu kendilerine saklar, erkek doğurursa bunu putlara kurban ederlerdi. Kuzuların, dişili erkekli ikiz olmaları hâlinde dişinin hürmetine, erkeği de kurban etmeyip “Vasîle” diye adlandırarak salıverirlerdi. “Hâm” ise torunu yetişip binme çağına gelen erkek deve yahut on nesil deveyi dölleyen ve sırtına yük vurulmayıp salıverilen erkek deveye verilen isimdir. (Bkz. Taberî, **a.g.e.**, C: IX, s. 40-41; Râzî, **a.g.e.**, C: XII, s. 108-109; Mevdûdî, **a.g.e.**, C: I, s. 453; Karaman, v.d., **Kur’ân Yolu**, C: II, s. 349.)

¹⁵² Taberî, **a.g.e.**, C: IX, s. 631; Neseî, **a.g.e.**, C: I, s. 544.

¹⁵³ Taberî, **a.g.e.**, C: IX, s. 635; Neseî, **a.g.e.**, C: I, s. 545.

¹⁵⁴ Râzî, **a.g.e.**, C: XIII, s. 219; Elmalılı, **a.g.e.**, C: III, s. 2074; Bilmen, **a.g.e.**, C: VI, s. 970.

¹⁵⁵ Elmalılı, **a.g.e.**, C: III, s. 2074.

¹⁵⁶ Ebüssuûd Efendi, **a.g.e.**, C: III, s. 194.

¹⁵⁷ Asaf Ataseven ve Mehmet Şener, “**Domuz**”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (D.İ.A.), C: IX, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, s. 508.

kapsamaktadır.¹⁵⁸ Muhammed İzzet Derveze (ö. 1404/1984) “rics”in, sadece domuz etinin değil, ayette sayılan ilk üç hususun haram olma sebebi olduğunu söyler. Dördüncü hususun haram olma sebebi ise, onun “fisk” olmasıdır.¹⁵⁹ “Allah’tan başkası adına kesilen şey”in “fisk” olarak nitelenmesi, bunun özellikle kötülöklere alet edilmesinden dolaydır.¹⁶⁰

Günümüzde domuz eti yemenin pek çok hastalığa sebep olduğu da bilinmektedir. Çünkü domuz eti yağ, dokusu ve içerdiği bazı elementler bakımından diğer kasaplık hayvanlardan farklıdır. Domuz eti kolesterin, yağ asitleri, kükürt, histamin ve büyüme hormonları bakımından bir hayli zengindir ve içerdiği bu maddeler sebebiyle sağlık açısından birçok zararı bulunmaktadır.¹⁶¹ Domuz eti yemek; damar sertliği, yüksek tansiyon, infarktüs, artrit (eklem iltihabı), artroz (eklem kireçlenmesi), bel fıtığı, kanser, grip, trişin, domuz şeridi gibi hastalıklara sebebiyet vermektedir. Ayrıca domuz yılanığı, domuz vebası, domuz gribi, şarbon, ruam, şap, tüberküloz ve bruselloz gibi hastalıklar domuzlardan insanlara bulaşmaktadır.¹⁶² Psikiyatrist Hoffman’a göre tıpkı alkollü içkiler gibi, domuz eti insanlarda tiryakiliğe/bağımlılığa sebep olabilir ve bundan kurtulanlar için domuz eti iğrenç ve tiksindiricidir.¹⁶³ Hoffman’ın bu ifadesi, domuz etinin “rics” olduğunu destekler niteliktedir.

Ayrıca bazı ilim adamları ve düşünörlere göre domuz eti tüketen bireylerde görölen şiddet ve taşkınlık eğilimine karşı domuz eti tüketmeyenlerin sakin bir mizacı vardır. Yine bazı uzmanlara göre domuz yağı E vitaminini yok etmekte, erkek ve kadındaki aşk duygusunu zayıflatmakta ve kısırlılığa yol açmaktadır. Bütün bu zararlar, domuzla ilgili dînî yasaklamannın hikmetlerinden sayılabilir fakat yasağın sadece

¹⁵⁸ Muhammed Reşid Rızâ (ö. 1354), **Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Hakîm: Tefsîrü'l-Menâr**, C: VII, 2. bs., Beyrut, Dârü'l-Ma'rife, t.y., s. 57.

¹⁵⁹ Derveze, **a.g.e.**, C: IV, s. 171.

¹⁶⁰ Nesefî, **a.g.e.**, C:I, s. 545.

¹⁶¹ Asaf Ataseven, **Din ve Tıp Açısından Domuz Eti**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1987, s. 44.

¹⁶² Ataseven, **a.g.e.**, s. 44-61.

¹⁶³ Ataseven, **a.g.e.**, s. 48.

yukarıdaki bilimsel açıklamalara bağlı olduğunu söylemek doğru değildir. Zira bir konudaki ilmî kanaatin zaman içinde değişme ihtimali mevcuttur fakat dînen kesin olarak ortaya konan bir yasağın değişmesi söz konusu değildir. Dolayısıyla yukarıda sayılan mahzurlar bir şekilde ortadan kalksa bile domuz etinin haram oluşu değişmeyecektir. Bu bağlamda Müslümanlar, domuzla ilgili yasağı Kur’ân-ı Kerîm’in kat’î bir emri olarak kabul eder ve inançlarının gereğini yerine getirirler.¹⁶⁴

2.3.2. HARAM KILINAN YİYECEKLERİN “RİCS” OLMASI

İbn Abbâs ve Hz. Âişe (r.a.) haram kılınan yiyeceklerin *قُلْ لَا أُجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ* ayetinde sayılan “meyte, kan, domuz eti ve fisk (Allah’tan başkası adına kesilen şey)” ile sınırlı olduğu, bunlardan başka hiçbir yiyeceğin haram olmadığı görüşündedir.¹⁶⁵ Bazı müfessirler de bu görüşü savunmaktadır.¹⁶⁶ Râzî, “Allah, size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah’tan başkası adına kesileni haram kıldı. Ama kim mecbur olur da, istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın yemek zorunda kalırsa, ona günah yoktur. Şüphesiz, Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”¹⁶⁷ “Allah, size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah’tan başkası adına kesileni haram kıldı. Ama kim mecbur olur da istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın yemek zorunda kalırsa, şüphesiz ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”¹⁶⁸ “...Onlara iyi ve temiz şeyleri helâl, kötü ve pis şeyleri haram kılar...”¹⁶⁹ “...okunacak (bildirilecek) olanlardan başka hayvanlar, size helâl kılındı...”¹⁷⁰ ve “Ölmüş hayvan, kan, domuz eti, Allah’tan başkası adına boğazlanan, (henüz canı çıkmamış iken) kestikleriniz hariç; boğulmuş, darbe sonucu ölmüş, yüksekte düşerek ölmüş, boynuzlanarak ölmüş ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar ile dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar, bir

¹⁶⁴ A. Ataseven ve M. Şener, “Domuz”, s. 508.

¹⁶⁵ Beğavî, a.g.e., C: II, s. 138; Mevdûdî, a.g.e., C: I, s. 527-528.

¹⁶⁶ Semerkandî, a.g.e., C: I, s. 521.

¹⁶⁷ el-Bakara, 2/173.

¹⁶⁸ en-Nahl, 16/115.

¹⁶⁹ el-A’raf, 7/157.

¹⁷⁰ el-Mâide, 5/1.

de fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı...”¹⁷¹ ayetlerini buna delil göstermektedir. el-Bakara, 2/173’te yine bu dört şeyden bahsedilerek “إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ” buyrulmuştur ve “إِنَّمَا” lafzı hasır ifade etmektedir. Yani Hz. Muhammed’in (s.a.s.) şeriatında baştan sona kadar haram kılınanların sadece bu şeylere hasredildiğini gösterir. Dolayısıyla el-En’âm, 6/145’te açıklananlar dışında bir haram yoktur. Râzî, bunlardan başka haram olan şeylerin de yine bu ayetin kapsamında olduğunu söyleyerek bunları tek tek açıklar. Fakat biz burada bir örnekle yetinelim: Mesela bu ayette içkinin haramlığından bahsedilmez ama “Ey iman edenler! (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz.”¹⁷² ayetinde içki “rics” diye nitelenerek haram kılınmıştır. Burada da domuz etinin “rics” olduğu için haram kılındığı bildirildiğine göre, “rics” olan şeyler haram kılınmıştır denilebilir. Böylece iki ayet birbiriyle çelişmez.¹⁷³ Râzî’nin bu yorumuna göre, haram kılınan tüm yiyecekler “rics” olarak nitelenmiştir.

Fakat fakihler, Hz. Muhammed’in (s.a.s.) evcil maymunlar, keskin dişli av hayvanları ve pençeli kuşlar gibi bazı hayvanları haram kıldığını ifade eden hadisler nedeniyle, yasağı bu dört sınıfla sınırlandırmazlar.¹⁷⁴ Müfessirlerin bir kısmı da bu görüştedirler.¹⁷⁵ Sayılanlardan başka da haramların olmasından hareketle, ayetin neshedildiği iddiasına karşılık, bazı müfessirler, ayetin indiği vakitte sadece bu dört şeyin haram olmasının, daha sonra haram kılınan şeylere engel olmayacağı görüşündedir.¹⁷⁶ Zaten bu konuda Hz. Muhammed’e (s.a.s.) ithaf edilen sözler, âhad haberlerdir ve âhad haberle ayetin neshedilmesi caiz değildir.¹⁷⁷

¹⁷¹ el-Mâide, 5/3.

¹⁷² el-Mâide, 5/90.

¹⁷³ Râzî, **a.g.e.**, C: XIII, s. 219-222.

¹⁷⁴ Mevdûdî, **a.g.e.**, C: I, s. 528.

¹⁷⁵ Semerkandî, **a.g.e.**, C: I, s. 521.

¹⁷⁶ İbn Kesîr, **a.g.e.**, C: VI, s. 194; Kurtûbî, **a.g.e.**, C: IX, s. 80-86; Ebüssuûd Efendi, **a.g.e.**, C: III, s. 194; Bursevî, **a.g.e.**, C: III, s. 114.

¹⁷⁷ Râzî, **a.g.e.**, C: XIII, s. 222; Süleyman Ateş, **Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri**, C: III, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat, 1997, s. 246.

Ayette, bunları yemek mecburiyetinde kalma durumunda sınır getirilen “عَيْرٌ بَاغٍ” ifadesi, “lezzet alma maksadı olmadan ve zaruret miktarınca yenebilir” ya da “bu durumda kalan kişi kendisi gibi zor durumda kalan diğer bir kişinin hakkına tecavüz etmeden yiyebilir” şeklinde açıklanmıştır.¹⁷⁸

Yiyeceklerin “rics” olmasının dışında “habîs” (pis tabiatlı) olması da haram kılınmış illetlerinden biri olarak görülmüştür. Çünkü Kur’ân-ı Kerîm’de “(Ey Muhammed!) Sana, kendilerine nelerin helâl kılındığını soruyorlar. De ki: “Size temiz ve hoş olan şeyler, bir de Allah’ın size verdiği yeteneklerle eğitip alıştırdığımız avcı hayvanların tuttuğu (avlar) helâl kılındı. Onların sizin için tuttuklarından yiyin. Onu (av için) salarken üzerine Allah’ın adını anın (besmele çekin). Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah, hesabı çabuk görendir.”¹⁷⁹ buyrulmuştur.¹⁸⁰

Bugün bilim sayesinde sağlığa zararları ortaya çıktıkça “rics” (pis tabiatlı/habîs) olan şeylerin haram kılınışının hikmetleri daha iyi anlaşılmaktadır. Bununla birlikte örneğin pislik yiyen tavuğun veya başka hayvanların yukarıda sayılanlarda olduğu gibi nassla haram kılınmaması, bunların haramlığında başka hususların göz önüne alındığını göstermektedir. İslam’da bir şeyin haram kılınmasında onun iğrenç ve zararlı olmasının yanında, dînî siyaset de esastır. Allah’tan başkası adına kesilen hayvanların yenilmesinin haram kılınması gibi, dînî siyaset gereği getirilen hükümler “taabbüdi”dir.¹⁸¹ Ayet, direk olarak bazı yiyecekleri haram kılmıştır. Müslümanlar da, Allah’ın emrine itaat etmek maksadıyla bu yasağa uymaktadır.

¹⁷⁸ Taberî, **a.g.e.**, C: IX, s. 638; Neseî, **a.g.e.**, C: I, s. 545.

¹⁷⁹ el-Mâide, 5/4.

¹⁸⁰ Ebû Bekr Ahmed b. Alî Râzî Cessâs (ö. 370), **Ahkâmü'l-Kur'ân**, C: II, Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1994, s. 393.

¹⁸¹ Mehmet Erdoğan, **İslâm Hukukunda Ahkâm'ın Değişmesi**, İstanbul, İFAV Yayınları, 1990, s. 140.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

“RİCS” KAVRAMININ MANEVÎ PİSLİKLERLE İLİŞKİSİ

3.1. DARLIK, SIKINTI HALİ OLARAK RİCS

Farklı birkaç ayette benzer ifadelerle Allah'ın gönlünü İslam'a açtığı kimselerden bahsetmekte¹ olan Kur'ân-ı Kerîm, el-En'âm, 6/125'te buna ek olarak dalalete düşenlerin yaşadığı sıkıntıyı tasvir etmiştir. Günümüz tefsir ve meallerinde bir tabiat olayına işaret ettiği şeklinde tefsir edilen ayete, ilk dönem müfessirlerce böyle bir teknik açıklama elbette getirilmemiştir.

فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَاءِ كَذَلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ

“Öyleyse Allah kimi Kendisine ulaştırmayı dilerse onun göğsünü yarar ve (Allah'a) teslim (İslâm'a) açar. Kimi dalâlette bırakmayı dilerse, onun göğsünü semada yükseliyormuş gibi daralmış, sıkıntılı yapar. Böylece Allah, mü'min olmayanların üzerine azap verir.”²

Mukâtil b. Süleymân (ö. 150/767), ayetin “Öyleyse Allah kimi Kendisine ulaştırmayı dilerse onun göğsünü yarar ve (Allah'a) teslim (İslâm'a) açar.” şeklindeki ilk kısmının Hz. Peygamber (s.a.s.) hakkında indirildiğini söylemiştir. Ayetin devamında zikredilen kalbi daralan kişinin ise Ebû Cehil olduğunu belirtmekte ve ayette geçen “rics” kelimesine şer anlamını vermektedir.³

Taberî'ye göre Allah Teâlâ kâfirlerin kalbinin aşırı darlığını tasvir etmek için ayette böyle misal verir. Göge çıkarken göğsü daralan kimse gibi, kâfirin kalbi kendisine sıkıntı verir.⁴

¹ Benzer ayetler için bkz. ez-Zümer, 39/22 ve el-Hucurât, 49/ 7.

² el-En'âm, 6/125.

³ Mukâtil b. Süleymân, a.g.e., C: I, s. 588.

⁴ Taberî, a.g.e., C: IX, s. 549.

Konuyla ilgili olarak müfessirler farklı şekillerde şu hadis-i şerifi zikreder: ”Sahabe, bu ayeti Hz. Peygambere (s.a.s.) sorarak: ‘İnsanın göğsü nasıl genişletilir.’ diye sordular. O (s.a.s.) şöyle cevap verdi: ‘Kalbinin içine bir nur atılır, böylece açılıp genişler. Sahabe, ‘Bunun işaretini nedir?’ diye sordu. Rasûlullâh (s.a.s.) şöyle buyurdu: ‘Ebediyet yurduna yönelmek, aldanma yurduna meyletmemek ve ölmeden önce ölüme hazırlanmaktır.’”⁵ Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Ömer İbn Kesîr (ö. 774/1373), ayeti desteklemesi bakımından buraya aldığımız ve müfessirlerin çoğunun naklettiği bu hadisin çok zayıf olduğunu söylemiştir.⁶

Râzî bu ayetin tefsirinde kendi görüşlerini izah eder ve mutezilenin ayetle ilgili görüşlerini tek tek reddeder. Râzî'nin reddettiği mutezilî görüşe göre ayetin “Allah kimi Kendisine ulaştırmayı dilerse onun göğsünü yarar ve (Allah'a) teslim (İslâm'a) açar. Kimi dalâlette bırakmayı dilerse...” kısmının tefsiri şöyledir:

1. Cübbâ'î'nin (ö. 303/916) görüşüne göre: Bir kul iman edip, Allah onun imanda sebat etmesini dilediği zaman onun göğsünü İslâm'a açar. Yani kula bu yönde lütuflar ihsan eder. Kul, inkârda inat ederse, onun göğsüne darlık verir.

2. Allah, kişiyi Cennet'e ilettiği vakitte göğsünü İslâm'a açar. O kişi iman etmiş olduğu için (Cennet'teki) bu şerefli makamları elde ettiğini görünce kalbinde imana karşı bir meyil meydana gelir.

3. Ayette takdim-tehir vardır. Yani kul, kalbini iman ederek açarsa, Allah da ona hidayet etmeyi diler.

Râzî bu görüşlere reddiye yazar ve şöyle söyler:

1. Ayette geçen “darlık ve zorluk” ile kâfirin kalbindeki üzüntü kast edilmiş olsaydı, bu üzüntünün müminin üzüntüsünden herkesin fark edebileceği kadar fazla olması gerekirdi.

⁵ Taberî, **a.g.e.**, C: IX, s. 541; Semerkandî, **a.g.e.**, C: I, s. 512; Râzî, **a.g.e.** C: XIII, s. 182; Nesefî, **a.g.e.**, C: I, s. 535, Elmalılı, **a.g.e.**, C: III, s. 2050.

⁶ İbn Kesîr, **a.g.e.**, C: VI, s. 167- 169.

2. Cennet'e girecek kimselerin dünyadaki hidayetleri sebebiyle sevinecekleri zaten malumdur. Dolayısıyla mutezilenin yaptığı, açık olan bir ifadeyi yine açıklamaya kalkmaktır.

3. Ayette takdim-tehir olduğunu söylemek, ayetin nazımının bozulması anlamına gelecektir.

Bunları söyledikten sonra Râzî kendi görüşünü beyan eder. Ona göre Allah'ın, kulunun göğsünü İslam'a açması, kulun kalbinde iman etmenin küfürden daha iyi ve doğru olduğuna dair bir meyil yaratmasıdır. Yani Allah, iman etmesini dilediği kimseyi imana ulaştıracak sebepler yaratır. Böyle olunca kul, imana yönelir, kalbi imana açılmış olur.⁷

Ayetin bu kısmı, nefsin hakka kabiliyeti, hakkın yerleşmesine hazır olması ve hakka engel olan hallerden arındırılması olarak da tefsir edilmiştir.⁸ “Allah kimi saptırmak isterse...” ifadesi, her şeyin Allah'ın yasaları içinde olduğunu göstermektedir. Allah, kulun iradesi doğrultusunda hareket etmektedir. İnsan isterse, Allah onun gönlünü iman tarafına yöneltir. İnsan istemezse, Allah da onu sapkınlığının içinde bırakır.⁹

Ayetteki “kâfirin göğsünün daralması” kısmına gelince, “حَزَج” lafzının manasıyla ilgili Hz. Ömer'e (r.a.) nisbet edilen bir rivayete bakıyoruz: Hz. Ömer (r.a.) bir bedeviye: “حَزَج” nedir diye sormuştu. Bedevi: “Hiçbir çobanın, vahşi hayvanın ve başka bir şeyin ulaşamadığı ağaçtır.” deyince, Hz. Ömer (r.a.): “İşte münafığın kalbi de böyledir, ona hiçbir hayır ulaşmaz.” buyurdu.¹⁰ Said b. Cübeyr, “...göğsünü daralmış, sıkıntılı yapar” ifadesi için “Hayır onun göğsünde güçlkle yer bulur” demiştir. Mücâhid ve Süddî (ö. 127/745), mezkûr ifadeyi “şüpheli yapar” diye açıklamışlardır. Atâ' el-Horasânî (ö. 135/752), “onu hiçbir hayra geçit bulunmayan bir kalp yapar” demiştir. İbn Cüreyc (ö. 150/767) ise, “Lâ ilahe illallah'ı ona daraltır ve

⁷ Râzî, a.g.e. C: XIII, s. 177-179.

⁸ Ebüssuûd Efendi, a.g.e., C: III, s. 183; Bursevî, a.g.e., C: III, s. 101; Elmalılı, a.g.e., C: III, s. 2049.

⁹ Ateş, a.g.e., C: III, s. 233.

¹⁰ İbn Kesîr, a.g.e., C: VI, s. 170; Râzî, a.g.e., C: XIII, s. 183.

Lâ ilahe illallah o kalbe girmez. Onun verdiği elemenden sanki göğе çıkıyormuş gibi olur.” şeklinde açıklamıştır.

Günümüzde bir doğa olayı olarak tefsir edilen “göğе çıkıyormuş gibi” ifadesi hakkında ilk dönem ulemanın yorumları şöyledir: İbn Abbâs, bu ifadeyi “Âdemoğlunun göğе ulaşmaya gücü yetmediği gibi, Allah sokmadıkça bu kimsenin kalbine tevhid ve iman da giremez.” diyerek açıklamıştır. Süddî, “bu onun (kâfirin) göğsünün darlığından dolayıdır” demiştir. Atâ’ el-Horasânî, “Bu kimsenin durumu göğе çıkamayan kimsenin durumu gibidir.” diye tefsir ederken, Evzâî (ö. 157/774), “Allah’ın kalbini daralttığı kimsenin Müslüman olmaya nasıl gücü yeter?” diye sormaktadır.¹¹

Râzî ise bu konuya şöyle açıklık getirir: İnsan göğе çıkmakla yükümlü tutulsa, bu işin ona zor geleceği gibi, kâfire de iman etmesi aynı şekilde zor gelir. Ayetteki ifade “Onun kalbi imandan uzaklaşır.” şeklinde algılanırsa, bu uzaklaşma işi yerden göğе çıkan kimsenin uzaklaşmasına benzetilmiş olur.¹² Neseî de benzer ifadelerle açıklama yapar ve kâfirler İslam’a davet edildiklerinde göğе tırmanıyormuş gibi bunalıma girdiklerini söyler. Dünya başlarına dar gelir ve göğе çıkmayı isterler ya da hiçbir konuda kararı olmayanlar gibi gönülleri havada uçar.¹³ Diğer bir görüşe göre Allah, ihtiyari iradesini o yönde kullanması sebebiyle, kimde dalalet yaratmak isterse, o kişinin kalbini iyice daraltıp hakkı kabul etmez hale getirir.¹⁴

Müfessirler, ayette geçen “الرّجس” kelimesinin anlamında ihtilaf etmişlerdir. İbn Zeyd, kelimeye azab anlamı verirken, İbn Abbâs, “rics” kavramının şeytan olduğunu söylemektedir. Mücâhid’e göre “rics” kendisinde hayır bulunmayan şeydir. Bazı âlimlere göre ise “rics” pis/necis anlamındadır.¹⁵ Taberî, tüm bu rivayetlerden ortak sonuç çıkararak, “rics”in pislik anlamında olduğunu ve onda bir hayır bulunmadığını,

¹¹ İbn Kesîr, **a.g.e.**, C: VI, s. 170.

¹² Râzî, **a.g.e.**, C: XIII, s. 183.

¹³ Neseî, **a.g.e.**, C: I, s. 536.

¹⁴ Ebüssuûd Efendi, **a.g.e.**, C: III, s. 183.

¹⁵ Taberî, **a.g.e.**, C: IX, s. 552; İbn Kesîr, **a.g.e.**, C: VI, s. 171; Ebüssuûd Efendi, **a.g.e.**, C: III, s. 184.

bunun da şeytanın sıfatı olduğunu ifade eder.¹⁶ Ebû Mansûr Muhammed Mâtürîdî (ö. 333/944), “rics”in lanet ve gazap olduğunu söyleyerek, “Hûd, “Artık size Rabbinizden bir azap ve öfke inmiştir...” dedi.”¹⁷ ayetini buna delil gösterir.¹⁸ “كَذَٰلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ الرِّجْسَ “ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ” (Böylece Allah, mü'min olmayanların üzerine azap verir.) lafzını Nesefî, Allah iman etmeyenleri ahirette azaplandırır, dünyada lanetine uğratar ve rahmetinden mahrum eder şeklinde tefsir eder ve ayetin bu kısmını günahı istemek konusunda Ehli Sünnetin görüşlerinin lehine, mutezile görüşlerinin aleyhine bir delil olarak kabul eder.¹⁹

Günümüz meal ve tefsirlerine baktığımızda, ayetin “يَجْعَلُ صَدْرَهُ ضَيْقًا حَرَجًا كَأْتَمَا “ (...onun göğsünü semada yükseliyormuş gibi daralmış, sıkıntılı yapar.) kısmında bir doğa olayından bahsedildiğine değinilerek daha teknik bir açıklama getirilmiştir. Burada asıl dikkat çekici olan, bu gibi bir doğa olayının henüz bilinmediği bir dönemde, Kur’ân-ı Kerîm’in bundan bahsetmiş olmasıdır. Bugün ilerleyen bilim sayesinde açıklayabildiğimiz bu tabiat kanununa göre, her yüz metre yükseldikçe hava basıncı bir derece düşer ve yüksekliğin artması oranında nefes almak zorlaşır. Hatta 20.000 metreyi geçince özel cihazlar olmadan insan nefes alamaz, ölür. Burada bir diğer önemli nokta, menfi duyguların etkisinde kalan insanların içinde bulunduğu psikolojik sıkıntıların ayette tasvir edilmiş olmasıdır. Kötü niyet, kıskançlık, inatçılık, gurur gibi psikolojik sebeplerin etkisinde kalan kâfirler, duygularına yenilirler ve yükseldikçe nefes almakta zorlananlar gibi, İslam karşısında giderek artan bir sıkıntı hissederler. Hidayetten gittikçe uzaklaşırlar, İslam’dan bahsedilmesi canlarını sıkar, inat ve inkârlarının artmasına sebep olur.²⁰

Yükseldikçe nefesin tıkanacağını bildirmek üzere kullanılan kelime de dikkat çekicidir. “يَصْعَدُ” telaffuz edilirken adeta nefes daralmaktadır.²¹

¹⁶ Taberî, **a.g.e.**, C: IX, s. 553.

¹⁷ el-A’râf, 7/71.

¹⁸ Mâtürîdî, **a.g.e.**, C: I, s. 211.

¹⁹ Nesefî, **a.g.e.**, C: I, s. 536.

²⁰ Karaman, v.d., **Kur’ân Yolu**, C: II, s. 369.

²¹ Ateş, **a.g.e.**, C: III, s. 234.

3.2. MANEVÎ AZAP ANLAMINDA RİCS

el-A'râf, 7/71; Yûnus, 10/100; Sebe', 34/5 ve el-Câsiye, 45/11 ayetlerinde "rics", azap anlamındadır. el-A'râf, 7/71 ve Yûnus, 10/100 ayetlerinde "rics" lafzı ile, Sebe', 34/5 ve el-Câsiye, 45/11 ayetlerinde "ricz" lafzı ile geçmektedir. Daha önce "Gökten İnen Azap" ve "Çeşitli Belalar" başlıklarıyla açıkladığımız ayetlerden farklı olarak, yukarıda saydığımız ayetlerde maddî olarak belirli bir azaptan bahsedilmediği için, onları farklı bir başlıkla işlemeyi uygun gördük.

el-A'râf, 7/71. ayetinde Hz. Hûd'un (a.s.) kavminin kendisine karşı gelmesi yüzünden başlarına gelecek olan azabın haberi verilmektedir.

قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِّن رَّيْبِكُمْ رَجْسٌ وَغَضَبٌ أَتَّجَادِلُونَنِي فِي أَسْمَاءِ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَأَبَاؤُكُمْ مَا نَزَّلَ اللَّهُ بِهَا
مِن سُلْطَانٍ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ

"Hiç şüphesiz artık Rabbinizin azab ve öfkesini hakettiniz. Allah'ın hiçbir delil indirmedeği, isimlerini de siz ve babalarınızın koyduğu putlar hakkında mı benimle tartışıyorsunuz? Bekleyin, doğrusu ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim" dedi."²²

İbn Abbâs'tan gelen bir rivayete göre "rics", öfke ve gazap demektir.²³ Mukâtil b. Süleymân bu ayetteki "رجس" lafzına "günah" anlamı vermiştir.²⁴ Müfessirlerin çoğu ise, azap anlamı vermişlerdir.²⁵ Kurtûbî (ö. 671/1273) de kelimeye azap anlamı vermiştir ancak o, burada küfrün aşırılığı sebebiyle kalbin perdelenmesinin kast edildiğini söylemektedir²⁶ ki, bu yorum isabetli görünmektedir. Bursevî ise, "رجس"ın, gök gürlemesinden bir azap fırtınası, "غضب"ın da intikam iradesi anlamında olduğunu söyler.²⁷

²² el-A'râf, 7/71.

²³ İbn Kesîr, a.g.e., C: VI, s. 331.

²⁴ Mukâtil b. Süleymân, a.g.e., C: II, s. 45.

²⁵ Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî (ö. 538), **el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûnü'l-Ekâvîl fi Vücûhi't-Te'vîl**, C: II, Beyrut, Dârü'l-Fikr, 1983, s. 88; Beyzâvî, a.g.e., C: I, s. 430; Nesefî, a.g.e., C: I, s. 579.

²⁶ Kurtûbî, a.g.e., C: IX, s. 265.

²⁷ Bursevî, a.g.e., C: III, s. 187.

Allâme Muhammed Hüseyin Tabatabâi (ö. 1402/1981), “rics”e azap anlamı vermekle beraber, kelimenin sözlük anlamına diğer müfessirlerden farklı bir yorum getirmektedir. O, “rics”in kendisinden uzaklaşılacak şey anlamına geldiğini ve bundan dolayı insan pisliğine de bu adın verildiğini çünkü insanın bundan tiksindiğini söylemektedir. Aynı şekilde azaba da “rics” denir çünkü azap gören kişi kendisine azap edenden uzak durur.²⁸

Ayette, ileride vuku bulacak bir azabın sanki hemen gerçekleşmiş gibi zikredilmesi, bunun artık kesin olduğunu bildirmek içindir. Azap istedikleri anda inmemiş olsa da, artık kesinleşmiş demektir.²⁹

Râzî’ye göre bu lafızla kast edilenin azab-ı ilahi olması mümkün değildir. Çünkü ayette “غَضَبٌ” kelimesi azap anlamında kullanılmıştır. “رَجْسٌ” kelimesi de azap anlamında olursa o zaman ayette tekrar olur. “Rics”in bir anlamı da, temiz olmanın zıddıdır. “Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (zekât) al ve onlara dua et. Çünkü senin duan onlar için sükûnettir (Onların kalplerini yatıştırır.) Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”³⁰ ve “Evlerinizde oturun. Önceki cahiliye dönemi kadınlarının açılıp saçıldığı gibi siz de açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekâtı verin. Allah’a ve Rasûlüne itaat edin. Ey Peygamberin ev halkı! Allah, sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.”³¹ ayetlerinde bu anlamda kullanılmıştır. Bu ayetlerde bulunan “rics”ten maksat, batıl inançlardan ve kınanmış fiillerden temizlenmedir. Bu şekilde, el-A’râf, 7/71’deki “rics”in anlamı da yanlış inançlar ve kınanmış fiiller olmalıdır.³² Çünkü batıl inançlara sahip cahil insanlar arasında kin ve nefret çok görülür ve böylesi toplumlarda dostluk değil kavgalar yaygın olur. Hz. Hûd (a.s.) da: “Artık size Rabbinizden bir azap ve öfke inmiştir.” diyerek, bu kavmin üzerine manen lanet

²⁸ Allâme Muhammed Hüseyin b. Muhammed b. Muhammed Hüseyin Tabatabâi (ö. 1402), **el-Mîzân fi Tefsîri'l-Kur'ân**, C: VIII, 2. bs., Beyrut, Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbûât, 1973, s. 179.

²⁹ Kurtûbî, **a.g.e.**, C: IX, s. 265; Neseî, **a.g.e.**, C: I, s. 579; Ebüssuûd Efendi, **a.g.e.**, C: III, s. 239.

³⁰ et-Tevbe, 9/103.

³¹ el-Ahzâb, 33/33.

³² Râzî, **a.g.e.**, C: XIV, s. 159.

indiğine işaret etmiştir.³³ Yine “rics” kavramı, putperestliğe ve inatçılığa ilişkin bir îma³⁴ ya da Allah’ın, inkârcı ve isyancıları rahmetinden uzaklaştırıp onları alçaltması olarak da yorumlanmıştır.³⁵

“O azabı vadilerine doğru yayılan bir bulut olarak gördüklerinde, ‘Bu, bize yağmur getiren bir buluttur.’ dediler. Hûd, ‘Hayır, o sizin acele gelmesini istediğiniz şeydir. İçinde elem dolu azabın bulunduğu bir rüzgârdır.’ dedi. ‘O, Rabbimin emriyle her şeyi yerle bir eder.’ Derken evlerinden başka hiçbir şeyleri görünmez hâle geldiler. İşte biz, suç işleyen toplumu böyle cezalandırırız.”³⁶ ayeti de “rics”in azap anlamında olmadığına delil getirilmiştir. Bu ayetlerden, el-A’râf, 7/71’deki rics ve gazabın bu rüzgâr olmadığı anlaşılmaktadır. Rics ve gazap, toplumun bu rüzgâr azabından önceki psikolojik durumunu açıklamaktadır. Rics, maddi değil manevi kirdir. Toplumdaki bu manevi kirlenme (Âd kavminin şirk koşması, Allah’a karşı nankörlük etmeleri), rüzgâr azabının gelmesine sebep olmuştur.³⁷

Bize göre, müfessirlerin çoğunun “azap” anlamını verdiği “rics” kavramıyla ilgili en isabetli yorumlar yukarıda zikrettiğimiz, “rics”in manevi bir azap olduğu ile ilgili cümlelerdir. Bu yüzden ayeti tezin üçüncü bölümünde, “rics’in manevî pisliklerle ilişkisi” başlığı altında zikretmeyi uygun gördük.

“Rics”in azap anlamında kullanıldığı bir başka ayet Yûnus, 10/100 ayetidir:

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تُؤْمِنَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَيَجْعَلُ الرَّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ

“Allah’ın izni olmadıkça, hiçbir kimse iman edemez. Allah, azabı akıllarını (güzelce) kullanmayanlara verir.”³⁸

³³ Ateş, a.g.e., C: III, s. 362.

³⁴ Esed, a.g.e., s. 285.

³⁵ Karaman, v.d., Kur’ân Yolu, C: II, s. 546.

³⁶ el-Ahkâf, 46/24-25.

³⁷ Bayraklı, a.g.e., C: VII, s. 186-187.

³⁸ Yûnus, 10/100.

Mukâtil b. Süleymân, bir önceki ayetin³⁹ Tevbe Suresi'ndeki kılıç ayetiyle⁴⁰ neshedildiğini söyler ve bu ayetteki الرَّجْسِ kelimesine “günah” anlamı verir.⁴¹ Fakat birbirinin devamı gibi görünen iki ayetten birinin nesh edildiğini söyleyip, diğerini bırakmak gariptir. Ayrıca bu ayeti destekleyen diğer ayetlerin⁴² varlığı da göz önüne alınırsa, ayetin nesh edildiğini söylemek pek de isabetli görünmemektedir.

Taberî, İbn Abbâs gibi, “rics”in azab ve gazab anlamında olduğunu belirtir.⁴³

İbn Kesir ise, “rics”i fesatçılık ve sapkınlık olarak izah eder, “Allah’ın delilleri üzerine düşünmeyenler”e isabet edeceğini söyler.⁴⁴

Râzî’ye göre, küfrü de imanı da yaratan Allah’tır ve O, bir önceki ayette imanın kendi iradesi ile meydana geldiğini bildirmiştir. Öyleyse, bu ayette imanın karşıtı olarak beyan edilen “rics”, küfürdür.⁴⁵ Bazı müfessirler de aynı fikirdedir ve ayetin öncesine bakıldığında, ayetteki “rics”in küfür anlamında olduğunu söylemektedir. Küfrün, iğrenç ve çirkin anlamındaki “rics” kelimesiyle ifade edilmesi, küfrün, pislik ve çirkinliğin sembolü olması sebebiyledir. “Allah’ın izni” ifadesi, Allah’ın kuluna imanı lütfetmesi anlamına hamledilmiştir. Akıllarını kullanmayanlar ya da kalpleri mühürlü olduğu için akıl erdiremeyenler, küfür çirkinliği içinde kalır ya da azapla kahredilir.⁴⁶

³⁹ “Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi elbette topyekûn iman ederlerdi. Böyle iken sen mi mü’min olsunlar diye, insanları zorlayacaksın?” (Yûnus, 10/99)

⁴⁰ “Haram aylar çıkınca bu Allah’a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün, onları yakalayıp hapsedin ve her gözetleme yerine oturup onları gözetleyin. Eğer tövbe ederler, namazı kılıp zekâtı da verirlerse, kendilerini serbest bırakın. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.” (et-Tevbe, 9/5.)

⁴¹ Mukâtil b. Süleymân, **a.g.e.**, C: II, s. 250.

⁴² Benzer ayetler için bkz. el-Bakara, 2/272; el-En’âm, 6/39; el-En’âm, 6/149; er-Ra’d, 13/27; el-Müddessir, 74/31.

⁴³ Taberî, **a.g.e.**, C: XII, s. 300.

⁴⁴ İbn Kesîr, **a.g.e.**, C: VII, s. 405.

⁴⁵ Râzî, **a.g.e.**, C: XVII, s. 168.

⁴⁶ Ebüssuûd Efendi, **a.g.e.**, C: IV, s. 177-178; Bursevî, **a.g.e.**, C: IV, s. 84.

Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî (ö. 538/1144), “rics”e ihanet ya da azap⁴⁷ anlamı verirken, Neseî, azap yahut şeytan olarak açıklar. Yani Allah, akıllarını kullanmayanların üzerine şeytani musallat eder.⁴⁸ Elmalılı ve günümüzde bazı meal yazarları, “rics”i sözlük anlamıyla birlikte, inkâr ve isyan pislîği olarak tercüme etmişlerdir.⁴⁹

Kur’ân-ı Kerîm’de pek çok ayette aklın kullanılmasına vurgu yapılmış, vahyin muhataplarına “Ey akıl sahipleri!” şeklinde hitap edilmiştir. Fakat ayette de ifade edildiği üzere, Allah’ın hidayeti olmadan salt akılla imana erişmek mümkün değildir. Çünkü Allah dilediğini saptırır, dilediğini hidayete erdirir.⁵⁰ İnsanın imanla ilgili sorumluluğu, akıl nimetini doğru olarak kullanıp kullanmaması ile ilgilidir.⁵¹

Allah’ın dilediğini saptırması, dilediğine hidayet vermesi ile ilgili olarak, “Biz her peygamberi, ancak kendi kavminin diliyle gönderdik ki, onlara (Allah’ın emirlerini) iyice açıklasın. Allah, dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁵² ayetinin açıklamasında Esed’in dediği gibi, “Allah’ın saptırması” ya da “sapıklık içinde bırakması” ayetlerde⁵³ ortaya konan “Allah, kendisine karşı taahhütlerini bozan fâsıklardan başkasını saptırmaz” ilkesiyle birlikte değerlendirilmelidir. Yoksa insanın “yoldan çıkması”, “kader”in keyfî bir sonucu değil, insanın kendi tutum ve eğilimlerinin bir sonucudur.⁵⁴ İşte bu yüzden, Hz. Peygambere hitaben “Ey Muhammed! Mü’min olmuyorlar diye âdeta

⁴⁷ Zemahşerî, **a.g.e.**, C: II, s. 255.

⁴⁸ Neseî, **a.g.e.**, C: II, s. 43.

⁴⁹ Elmalılı, **a.g.e.**, C: IV, s. 2747.

⁵⁰ Benzer ayetler için bkz. el-Enfâl, 8/22-23; er-R’ad, 13/31; el-Kasas, 28/56; el- Fâtır, 35/8.

⁵¹ Karaman, v.d., **Kur’ân Yolu**, C: III, s. 140.

⁵² İbrâhîm, 14/4.

⁵³ “Allah, bir sivrisineği, ondan daha da ötesi bir varlığı örnek olarak vermekten çekinmez. İman edenler onun, Rablerinden (gelen) bir gerçek olduğunu bilirler. Küfre saplananlar ise, “Allah, örnek olarak bununla neyi kastetmiştir?” derler. (Allah) onunla birçoklarını saptırır, birçoklarını da doğru yola iletir. Onunla ancak fâsıkları saptırır. Onlar, Allah’a verdikleri sözü, pekiştirilmesinden sonra bozan, Allah’ın korunmasını emrettiği bağları (iman, akrabalık, beşerî ve ahlâkî bütün ilişkileri) koparan ve yeryüzünde bozgunculuk yapan kimselerdir. İşte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir.” (el-Bakara, 2/26-27)

⁵⁴ Esed, **a.g.e.**, s. 499.

kendini helâk edeceksin!”⁵⁵ ve “Artık sen öğüt ver! Sen ancak bir öğüt vericisin. Sen, onlar üzerinde bir zorba değilsin.”⁵⁶ buyrulmuştur.

Aynı ayetle ilgili yorumunda Zemahşerî, şunları söylemektedir: “Allah, tutum ve davranışlarının gidişi itibariyle asla imana ermeyeceğini bildiği insanların dışında hiç kimseyi saptırmaz, sapıklık içinde bırakmaz ve yine Allah, imana olan eğilimini bildiği insanların dışında kimseyi doğru yola yöneltmez, doğru yola sokmaz.”⁵⁷

“Rics”in azap anlamında kullanıldığı bir diğer ayet olan Sebe’, 34/5 ayetinde Allah’ın ayetlerini geçersiz kılmaya çalışanlar için bir azap olduğu müjdelenmiştir. Bu ayette kavram “ricz” lafzıyla kullanılmıştır.

وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي آيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مِّن رَّحْمِ الْيَمِّ

“Âyetlerimizi geçersiz kılmak için yarışarcasına çaba harcayanlar var ya; işte onlar için elem dolu, çok kötü bir azap vardır.”⁵⁸

Kuran ayetlerini güya aciz bırakmak için uğraşanlar yani Mekke müşrikleri azapla müjdelenmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de farklı ayetlerde benzer ifadeler yer almaktadır.⁵⁹ Çünkü müşrikler Allah’ı aciz bırakabileceklerini zannediyorlardı ve Fussilet 41/26’da ifade edildiği üzere “Bu Kur’ân’ı dinlemeyin. Baskın çıkmak için o okunurken yaygara koparın.” diyorlardı.⁶⁰ Onlar; ahiretin, mükâfat ve cezanın olmayacağını sanmışlardı.⁶¹ “Ayetleri hükümsüz bırakmak için çalışanlar”, Allah’ın

⁵⁵ eş-Şuarâ, 26/3.

⁵⁶ el-Ğâşiye, 88/21-22. Ayrıca benzer ayetler için bkz. el-Bakara, 2/272 ve er- Ra’d, 13/40.

⁵⁷ Zemahşerî, **a.g.e.**, C: II, s. 367.

⁵⁸ Sebe’, 34/5.

⁵⁹ “Ayetlerimiz hakkında (onları tesirsiz kılmak için) birbirlerini geri bırakarcasına yarışanlara gelince, işte bunlar, cehennemliklerdir.” (el-Hacc, 22/51); “Âyetlerimizi geçersiz kılmak için yarışanlar var ya, işte onlar azap için hazır bulundurulacaklar.” (Sebe’, 34/38).

⁶⁰ Taberî, **a.g.e.**, C: XIX, s. 213.

⁶¹ Bursevî, **a.g.e.**, C: VII, s. 261.

yolundan alıkoymak ve peygamberlerini yalanlamak için çalışanlar⁶² olarak da tefsir edilmiştir.

Râzî'ye göre ayetteki “yarışircasına çaba harcayanlar” ifadesi Kuran ayetlerini yalanlayanlar anlamındadır ve bir önceki ayetin⁶³ mukabilidir. Ayette geçen “ricz” en kötü azap anlamındadır. “Ricz”den önce gelen “من” edatı cinsin beyanı içindir.⁶⁴ Çoğu müfessir bu ayetteki “ricz”e, azap anlamı verirken Bursevî, “ricz”i iğrenç, şirk ve putlar diyerek tefsir etmiş ve وَالرُّجْزَ فَأَهْجُرْ (Şirkten uzak dur.)⁶⁵ ayetini buna delil göstermiştir. Allah’ın bunları “ricz” olarak nitelemesi, bunların kişileri azaba sevk etmesinden dolayıdır.⁶⁶ Esed, “ricz”in “çirkinlik” veya “çirkin davranış” olduğunu ve “من” edatının, bu günahkârları öteki dünyada bekleyen azabın, bu dünyada bilerek yaptıkları kötü fiillerin tabii bir sonucu olduğuna işaret ettiğini söyler.⁶⁷

Nâfi, ayetteki “أَلِيمٌ” lafzını “ricz”in sıfatı olarak “أَلِيمٌ” şeklinde okurken, İbn Kesîr ve Âsım(ö. 127/745)’dan rivayetle Hafs (ö. 180/796), “azab”ın sıfatı olarak “أَلِيمٌ” şeklinde okumuştur.⁶⁸ Taberî ise, “ricz”i azabın bir çeşidi olarak açıklamıştır.⁶⁹ Seyyid Kutub, “ricz”e “tiksindirici, kötü, iğrenç azap” anlamı verir. Ona göre bu ceza, kâfirlerin insanları kötü yola sevk etmek için harcadıkları küstahça çabanın bir karşılığıdır.⁷⁰

Ayetten anlaşılan bir husus da, iman edenlerin, amellerindeki eksiklik sebebiyle bazı rızıklardan mahrum olsa da, bağışlanmaktan mahrum olmayacağı; kâfir olduğu

⁶² İbn Kesîr, **a.g.e.**, C: XI, s. 259; Duman, **a.g.e.**, C: II, s. 146.

⁶³ “Allah’ın, iman edip sâlih amel işleyenleri mükâfatlandırması için (her şey o kitapta tespit edilmiştir.) İşte onlar için bir bağışlanma ve bereketli bir rızık vardır.” Sebe’, 34/4.

⁶⁴ Râzî, **a.g.e.**, C: XXV, s. 242; Bursevî, **a.g.e.**, C: VII, s. 261.

⁶⁵ el-Müddessir, 74/5.

⁶⁶ Bursevî, **a.g.e.**, C: VII, s. 261.

⁶⁷ Esed, **a.g.e.**, s. 871.

⁶⁸ Beğavî, **a.g.e.**, C: III, s. 549; İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, C: VI, s. 433; Kurtûbî, **a.g.e.**, C: XXVII, s. 255.

⁶⁹ Taberî, **a.g.e.**, C: XIX, s. 213.

⁷⁰ Seyyid Kutub, **a.g.e.**, C: V, s. 2893.

halde dine karşı saldırgan olmayanların ise, azaptan kurtulamamakla beraber, azaplarının şiddetli olmayacağıdır.⁷¹

İncelediğimiz diğer ayetlerde riczin (azabın) ne şekilde olduğu ile ilgili yorumlar mevcutken bu ayette konuya değinilmemiştir.

el-Câsiye, 45/11. ayeti Sebe', 34/5'e benzer şekilde, “لَهُمْ عَذَابٌ مِّن رَّجْزٍ أَلِيمٍ” ifadeleriyle son bulmakta ve Allah'ın ayetlerini inkâr edenler için acı bir azap olduğunu haber vermektedir.

هَذَا هُدًى وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذَابٌ مِّن رَّجْزٍ أَلِيمٍ

“İşte bu (Kur'ân) bir hidayettir. Rablerinin âyetlerini inkâr edenlere ise elem dolu çok kötü bir azap vardır.”⁷²

Surenin başından itibaren müminler için ibret alınacak durumlardan ve Kuran'ın Kur'ân-ı Kerîm'in bir hidayet rehberi olduğunda bahsedilerek, onu inkâr edip alaya alanların “elem dolu”, “alçaltıcı” ve “büyük” bir azapla karşılaşacakları haber verilmektedir.⁷³ Ayetin “لَهُمْ عَذَابٌ مِّن رَّجْزٍ أَلِيمٍ...” kısmı, yukarıda işlediğimiz Sebe', 34/5 ile aynıdır.

“Rablerinin âyetlerini inkâr edenler”i, Sebe', 34/5'e benzer şekilde Mekke müşrikleri⁷⁴ diye açıklayanlar olduğu gibi, ayetin Nadir b. Haris ya da Ebû Cehil hakkında indiğini⁷⁵ söyleyenler de vardır.

Bazı müfessirler, “رَّجْزٍ” ifadesini “عَذَابٌ” kelimesinin sıfatı olarak “tiksendiren bir azap” diye izah ederken,⁷⁶ bazıları da “أَلِيمٍ” kelimesinin sıfatı olarak “azaplardan bir

⁷¹ Râzî, **a.g.e.**, C: XXV, s. 242; Mevdûdî, **a.g.e.**, C: IV, s. 445.

⁷² el-Câsiye, 45/11.

⁷³ “Kendisine Allah'ın âyetlerinin okunduğunu işitir de, sonra büyüklük taslayarak sanki onları hiç duymamış gibi direnir. İşte onu elem dolu bir azap ile müjdele! Âyetlerimizden bir şey öğrenince onu alaya alır. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır! Arkalarında da cehennem vardır. Dünyada kazandıkları ve Allah'tan başka edindikleri dostlar onlara hiçbir fayda vermez. Onlar için elbette büyük bir azap vardır.” el-Câsiye, 45/8-10.

⁷⁴ Mukâtil b. Süleymân, **a.g.e.**, C: III, s. 835.

⁷⁵ Derveze, **a.g.e.**, C: IV, s. 559.

⁷⁶ Taberî, **a.g.e.**, C: XXI, s. 78.

azap” şeklinde değerlendirmişlerdir.⁷⁷ Bazı müfessirler ise, “ricz”in azabın şiddetini ifade etmek için kullanıldığını söylemişlerdir.⁷⁸

Râzî, surede peş peşe hem “alçaltıcı azap” hem de “büyük azap” olarak iki azap zikredilmesinin hikmetini şöyle açıklar: Azabın “mühîn” olması, ihanetin bu azap ile olduğuna, “büyük” olması ise, zarar bakımından son hadde ulaştığına işaret etmektedir. Ona göre “ricz” ise azabın en şiddetlisi anlamındadır. “...Biz de haktan ayrılmaları sebebiyle, o zalimlere gökten bir azap indirdik.”⁷⁹ Ve “Üzerlerine azap çökünce, ‘Ey Mûsâ! Rabbinin sana verdiği söz uyarınca bizim için dua et. Eğer azabı üzerimizden kaldırırsan, mutlaka sana inanacağız ve İsrâiloğullarını seninle birlikte elbette göndereceğiz’ dediler.”⁸⁰ ayetleri buna delildir. “أَلِيمٌ” ifadesi, Sebe’, 34/5’te olduğu gibi hem merfu hem mecrur okunmuştur. Kesreli okunuşu, “مِن رَّجْزٍ أَلِيمٍ” takdirinden dolayıdır. O zaman onların azabı elim azap cinsinden olur. Ötreli okunuşa göre ise, “ricz”, “pislik anlamına gelir ve “Hüsranın ardından da cehennem vardır. Orada kendisine irinli su içirilecektir.”⁸¹ buna delil olur. O zaman “مِن رَّجْزٍ” ifadesindeki “مِن” azabı açıklayan min-i beyaniyye olur.⁸² İbn Muhaysin (ö. 123/741), “ricz” lafzının geçtiği tüm ayetleri “rucz” şeklinde okumuştur.⁸³ Fakat elimizde bulunan Mushaflarda lafzın sadece وَالرُّجْزُ فَاهْجُرْ (Şirkten uzak dur.)⁸⁴ ayetinde bu şekilde okunduğunu görüyoruz.

Bursevî, ayette belirtilen “ricz”e muhatap olacak kişilerin Allah’ın ayetlerini kabul etmekten yüz çevirenler olduğunu ifade eder. Onun ayetten çıkardığı bir sonuç da, İslam âlimlerinin ilmi meseleler hakkında söylediklerini kabul etmek ve sağlam bir delil olmadan ifadelerini tevil etmemek gerektiği şeklindedir.⁸⁵ Fakat ayet, âlimlerin

⁷⁷ Mâtüridî, a.g.e., C: XIII, s. 323.

⁷⁸ Bursevî, a.g.e., C: VIII, s. 439; Bilmen, a.g.e., C: VII, s. 3333.

⁷⁹ el-Bakara, 2/59.

⁸⁰ el-A’râf, 7/134.

⁸¹ İbrâhîm, 14/16.

⁸² Râzî, a.g.e., C: XXVII, s. 260-261; Kurtûbî, a.g.e., C: XIX, s. 149.

⁸³ Kurtûbî, a.g.e., C: XIX, s. 149.

⁸⁴ el-Müddessir, 74/5.

⁸⁵ Bursevî, a.g.e., C: VIII, s. 439.

sözlerini kabul etmeyenlerden değil “Rablerinin âyetlerini inkâr edenler”den bahsetmektedir. Dolayısıyla Bursevî’nin bu açıklaması, zorlama bir yorum gibi görünmektedir. Âlimin sözü, ayete paralel ise, kabul edilen zaten âlimin sözü değil, ayetin kendisidir. Üstelik her âlim savunduğu görüş için delil getirmekte, hatta aynı delil farklı görüşleri savunanların, kendi görüşlerini ispat için mesnet kabul edilebilmektedir. Bu yüzden Bursevî’nin dile getirdiği “sağlam delil”in kime ve neye göre olduğu da tartışma konusu olacaktır.

Seyyid Kutub’a göre azabın “şiddetli, tiksindirici” olarak tekrar tekrar söylenmesi, inkâr edenlere yakışan, hak ettikleri azabı vurgulamak içindir.⁸⁶

Günümüz tefsirlerine baktığımızda ise, daha modern yorumlarla karşılaşıyoruz. Bayraklı, Allah’ı inkâr edenlerin, hem bu dünyada hem de ahirette insanlığın başına can yakıcı bir azabın gelmesine neden olduklarını ileri sürer. İnsanlığın, hem toplumsal hem de insani olarak can yakıcı bir azap çektiklerini ifade eder. Ona göre toplumda sevgi, saygı, merhamet, gibi değerlerin yok olması; insanların vatanına, dinine ve kültürüne yabancılaşması gibi sebeplerden dolayı insanlık can acısı çekmekte ve Allah’tan uzaklaşmanın acısını hissetmektedir.⁸⁷

3.3. VESVESE ANLAMINDA RİCS

el-Enfâl Suresi, baştan itibaren Bedir Savaşı’ndan ve Allah’ın Müslümanlara yaptığı yardımdan bahsetmektedir. İncelediğimiz ayet de yine bu esnadaki bir duruma işaret etmektedir. el-Enfâl, 8/11. ayet, kavramın “رجز” lafzıyla, soyut bir anlam ifade ettiği tek ayettir.

إِذْ يُعَسِّبُكُمُ النَّعَاسَ أَمْنَةً مِّنْهُ وَيُنزِلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِّيُطَهِّرَكُم بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمُ رِجْسَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ
عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُنَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ

“Hani (Allah) kendi tarafından bir güvenlik olarak sizi hafif bir uykuya daldırıyor; sizi temizlemek, sizden şeytanın vesvesesini gidermek, kalplerinizi

⁸⁶ Seyyid Kutub, **a.g.e.**, C: V, s. 3226.

⁸⁷ Bayraklı, **a.g.e.**, C: XVII, s. 449.

pekiştirmek ve ayaklarınızı sağlam bastırmak için üzerinize gökten yağmur yağdırıyordu.”⁸⁸

Bedir günü, Mekke müşrikleri Müslümanlardan önce Bedir kuyusuna ulaşmış ve orada konaklamıştı. Müslümanlar ise, su bulunmayan bir yerde konaklamıştı. Müslümanlar ve müşrikler arasında kumlu bir vadi bulunuyordu. Müslümanlar bir gece ve bir gün boyunca abdestsiz hatta bazıları cünüp kalmışlardı. Şeytan, Müslümanlara: “Sizler, nasıl galip geleceksiniz? Güya siz Allah’ın dostları-sınız. Oysa siz su bile bulamıyorsunuz da, abdestsiz namaz kılıyorsunuz. Düşmanlarınız da, sizin susuzluktan bitap düşmenizi bekleyip size saldırmıyorlar. Siz, susuzluktan halsiz düşünce, onlar sizden bazılarını öldürecek, bazılarını da alıp Mekke’ye gidecek.” diyerek vesvese veriyordu. Müşriklerin Müslümanlara oranla hem sayıca hem de silah bakımından üstün olması da onları korkutuyordu. Müslümanlar, bundan dolayı üzüldüler, korktular ve uyuyamaz oldular. Allah, onları uykuya daldırarak sinirlerinin yatışmasını sağladı ve geceleyin yağmur yağdırdı. Böylece Müslümanlar, susuzluklarını giderdiler. Daha önce topuklarına kadar kuma batarlarken, yağmur sebebiyle ayaklarının altındaki kum sertleşti ve harekete elverişli hale geldi. İşte bu şekilde Allah onlara yardım etti, onların morallerini düzeltti ve şeytanın vesvesesini onlardan giderdi.⁸⁹

Burada bahsedilen yağmur ve uyku halinin Müslümanlar Bedir’e ulaşmadan önce gerçekleştiği de rivayet edilmiştir.⁹⁰

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili yukarıdaki bilgilerden farklı olarak rastladığımız bir rivayet şöyledir: Bedir’de Müslüman ordusunun suya muhtaç olmasından dolayı, Hz. Ömer (r.a.), Hz. Peygamberden (s.a.s.) yağmur duası etmesini istemişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.) dua etti. Birden bulut toplandı ve yağmur geldi.

⁸⁸ el-Enfâl, 8/11.

⁸⁹ Mukâtil b. Süleymân, **a.g.e.**, C: II, s. 103-104; Taberî, **a.g.e.**, C: XI, s.62-68; İbn Kesir, **a.g.e.**, C: VII, s. 30; Mâtürîdî, **a.g.e.**, C: VI, s. 180-181; Semerkandî, **a.g.e.**, C: II, s. 9; Zemahşerî, **a.g.e.**, C: II, s. 147; Râzî, **a.g.e.**, C: XV, s. 132; Beyzâvî, **a.g.e.**, C: I, s. 468;Ebüssuûd Efendi, **a.g.e.**, C: IV, s. 9; Elmalılı, **a.g.e.**, C: IV, s. 2375; Bilmen, **a.g.e.**, C: III, s. 1165; Mevdûdî,**a.g.e.**, C: II, s. 145; Ateş, **a.g.e.**, C: III, s. 494.

⁹⁰ Kurtûbî, **a.g.e.**, C: IX, s. 460.

Ordunun ihtiyacı kadar su verdi, gitti. Bulut, sanki sadece orduya su vermek için emir almıştı.⁹¹

Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok kez, Müslümanlara yardım ettiğini zikretmiştir. Bu ayette ise; dinlendirici uyku hali, yağmur, kalplere kuvvet vermek ve düşman karşısında ayakları sabit kılmak suretiyle Allah'ın Müslümanlara yardım ettiğinden bahsedilmiştir.⁹²

Ayetteki “رَجَزٌ” lafzı, “رَجَسٌ” şeklinde de okunmuştur.⁹³ Müfessirler, bu lafız ile ilgili şu yorumlarda bulunmuşlardır: 1. Bu sözden kasıt, Müslümanların ihtilam olmalarıdır. Çünkü bu, şeytanın bir vesvesesidir. 2. Şeytanın, Müslümanların kalbine verdiği vesvesedir. 3. Şeytanın, insanları sürekli davet ettiği her türlü günahtr.⁹⁴

Çoğu müfessir, “ricz”i “vesvese” olarak değerlendirmiştir.⁹⁵ Râzî ise, ayetteki “...sizi temizlemek için...” ifadesinin “sizden cünüplüğü gidermek için” anlamında olduğunu söyler. “...sizden şeytanın riczini gidermek için...” cümlesini ise, “uzuvlarınızdan meni kalıntılarını izale etmek için” şeklinde açıklar. Çünkü meni bizzat pis sayılan bir şeydir ve şeytanın murdarlığıdır.⁹⁶

Bursevî de, “ricz”i Müslümanların ihtilam olmaları diye yorumlar. Çünkü ihtilam şeytanın murdarlığından olmaktadır. Bursevî, ihtilam olmaktan korunmak hususunda tuhaf bir rivayete yer verir. Bu rivayete göre, “Göğsüne Hz. Ömer'in (r.a.) ismini yazan kişi ihtilam olmaz.”⁹⁷ Çünkü şeytan Hz. Ömer'den (r.a.) kaçır. Bursevî'nin hiçbir dayanak göstermeden zikrettiği bu rivayetin kabul edilmesi aklen de mümkün değildir. Çünkü Bursevî'nin dediği doğru olsa, Hz. Ömer'in ihtilam

⁹¹ **Kur'ân-ı Kerîm ve Muhtasar Meâli**, İstanbul, Hayrat Neşriyat, 2001, s. 177.

⁹² Râzî, **a.g.e.**, C: XV, s. 132-134.

⁹³ Zemahşerî, **a.g.e.**, C: II, s. 147.

⁹⁴ Râzî, **a.g.e.**, C: XV, s. 133.

⁹⁵ Taberî, **a.g.e.**, C: XI, s. 66; İbn Kesir, **a.g.e.**, C: VII, s. 32; Mâtürîdî, **a.g.e.**, C: VI, s. 180; Beğavî, **a.g.e.**, C: II, s. 234; Zemahşerî, **a.g.e.**, C: II, s. 147; Nesefî, **a.g.e.**, C: I, s. 635; Elmalılı, **a.g.e.**, C: IV, s. 2376; Bilmen, **a.g.e.**, C: III, s. 1165; Mevdûdî, **a.g.e.**, C: II, s. 145.

⁹⁶ Râzî, **a.g.e.**, C: XV, s. 133-134.

⁹⁷ Bursevî, **a.g.e.**, C: III, s. 320.

olmaması gerekirdi fakat bunun aksi rivayet mevcuttur.⁹⁸ Yine Bursevî'nin dediği gibi olsa, göğsüne Hz. Ömer'in (r.a.) adını yazdıran kimsenin de hiç günah işlememesi gerekirdi.

“RicZ”in, bazı müfessirlerce herhangi bir delil getirilmeden “Müslümanların ihtilam olmaları” şeklinde yorumlanması da çok gariptir. Yaptığımız araştırmada, Suyûtî'nin; Taberânî (ö. 360/971) ve Dîneverdi'nin kitaplarında yer aldığını söyleyerek eserinde zikrettiği, İbn Abbâs'tan rivayet edilen “Hiç bir peygamber ihtilâm olmamıştır. Zira ihtilâm, şeytandır”⁹⁹ sözü dışında herhangi bir rivayete rastlamadık. Sahih hadis kitaplarında da bu durumda olan kişiye gusül abdesti gerekip gerekmediğini bildiren rivayetler dışında, ihtilamın şeytanın bir pisliği olduğuna dair herhangi bir rivayete ulaşamadık. Bununla birlikte, ihtilam olmanın şeytani değil normal insani bir vasıf olduğu görüşüdeyiz. İnsana bu yolla neslin nasıl çoğalacağı öğretilmiş, insanın nefsi arzuları bu yolla tatmin edilmiş ve zinaya sürüklenmesi engellenmiştir. Bu bakımdan ihtilam, şeytan ürünü değil, ilahi bir lütuf olarak değerlendirilebilir. Zaten müfessirlerce ayetin nüzul sebebi olarak zikredilen Bedir'de Müslümanların ihtilam olmaları rivayetine dikkat edilirse, Müslümanların sıkıntısı su bulamamaktan ibarettir, ihtilam olmaktan yahut şeytanın kendisine bir şey yaptığından şikâyet eden yoktur. Demek ki, bu durum sahabiler tarafından şeytan işi olarak algılanmamıştır.

Yine bu konuda Râzî, ayete “...meni bizzat pis sayılan bir şeydir ve şeytanın murdarlığıdır.” şeklinde açıklama getirmiştir. Fakat fıkhîta madde olarak meninin pis sayılması, ihtilamın şeytandan olmasını gerektirmez. Eğer sadece meninin pis

⁹⁸ “Yahyâ İbn Abdurrahmân İbn Hâtîb'in anlattığına göre, Hz. Ömer (r.a.) ile içerisinde Amr İbnü'l-Âs'ın (r.a.) da bulunduğu bir cemaatle birlikte umre yapmıştı. Sefer esnasında su kaynaklarından birine yakın olan bir yolda Hz. Ömer, sabaha doğru mola verdi. (Herkes gibi kendisi de yattı. Bu esnada) ihtilam oldu. Sabah olunca kafilde, (yıkaması için yeterli) su bulunamadı. Hayvanına binip (yakınındaki) suya kadar geldi. Derhal bu ihtilamdan kalan meni bulaşğını yıkamaya başladı. Derken ortalık ağardı. Amr İbnü'l-Âs (r.a.), Hz. Ömer'e (r.a.): "Sabah oldu. Yanımızda temiz elbise var, şu elbiseni (yıkamayı) bırak, bilahare yıkanır" dedi. Ancak Hz. Ömer (r.a.) kendisine: "Ey İbnü'l-Âs, hayret doğrusu! Yani sen elbise buldun diye herkes elbise mi bulacak? Allah'a yemin olsun ben senin söylediğini yapsam bu bir sünnet olur. Hayır, ben gördüğüm (meniyi) yıkarım ve görmediğime de su çiler (temizlenmiş addeder)im!" dedi." (Muvattâ, Tahâret, 83.)

⁹⁹ Ebü'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr Suyûtî (ö. 911), **el-Hasâisü'l-Kübrâ**, C: I, Beyrut, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1985, s. 120.

sayılması, bu durumun şeytani olmasını gerektirseydi, normal cinsel birleşmenin sonunda da meni görüldüğünden, aynı şekilde şeytani kabul edilmesi gerekirdi.

Ayetteki "...sizi temizlemek için..." ifadesinin; beden üzerinde oluşan maddi pislikten temizlenmek, cünüplükten temizlenmek ya da susuzluk yüzünden meydana gelen iç huzursuzluktan kurtulmak anlamlarında olabileceği söylenmiştir. Yine bu görüşe göre ayette yağmurun gönderiliş sebeplerinden biri olarak zikredilen "Müslümanların kalplerini pekiştirmek" sosyal nitelikli bir içeriğe sahiptir. Demek ki, şeytanın vesvesesi yüzünden Müslümanlar birbirinden ayrılmış, farklı düşünce ve korkulara kapılmışlardı. Yağmurun yağması, endişeleri bitirmiş, Müslümanlar arasında kaynaşma meydana getirmiştir.¹⁰⁰

Genel olarak müfessirlerin "hafif uyku" anlamını verdiği "النَّعَاسَ" ifadesine Esed ve Bayraklı "iç huzur" anlamı verir. Çünkü uyku, insana iç huzur ve güven getirmektedir.¹⁰¹ "Allah, bunu size sırf bir müjde olsun ve kalpleriniz bununla yatışsın diye yaptı. Yardım ve zafer ancak mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi Allah katındadır."¹⁰² ve "Allah bunu, sadece bir müjde olsun ve onunla kalpleriniz yatışsın diye yapmıştı. Yoksa yardım ancak Allah katındadır. Şüphesiz Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."¹⁰³ ayetleri buna delil gösterilmiştir.¹⁰⁴ Nitekim Allah Teâlâ Müslümanlara Uhud Savaşı esnasında da benzer bir uyku vermiştir.¹⁰⁵

¹⁰⁰ Bayraklı, **a.g.e.**, C: VII, s. 487-488.

¹⁰¹ Esed, **a.g.e.**, s. 323; Bayraklı, **a.g.e.**, C: VII, s. 486-487.

¹⁰² Âl-i İmrân 3/126.

¹⁰³ el-Enfâl 8/10.

¹⁰⁴ Bayraklı, **a.g.e.**, C: VII, s. 486-487.

¹⁰⁵ "Sonra o kederin ardından (Allah) üzerinize içinizden bir kısmını örtüp bürüyen bir güven, bir uyku indirdi. Bir kısmınız da kendi canlarının kaygısına düşmüştü. Allah'a karşı cahiliye zannı gibi gerçek dışı zanda bulunuyorlar; "Bu işte bizim hiçbir dahlimiz yok" diyorlardı. De ki: "Bütün iş, Allah'ındır." Onlar sana açıklayamadıklarını içlerinde saklıyorlar ve diyorlar ki: "Bu konuda bizim elimizde bir şey olsaydı, burada öldürülmezdik." De ki: "Evlerinizde dahi olsaydınız, üzerlerine öldürülmesi yazılmış bulunanlar mutlaka yatacakları (öldürülecekleri) yerlere çıkıp gideceklerdi. Allah, bunu göğüslerinizdekini denemek, kalplerinizdekini arındırmak için yaptı. Allah, göğüslerin özünü (kalplerde olanı) bilir." (Âl-i İmrân, 3/154)

Müfessirler, “وَيُنَبِّتُ بِهِ الْأَقْدَامَ” ifadesi ile ilgili şöyle söylemişlerdir: 1. Yağmur sebebiyle kumlar sertleşince, Müslümanlar, kum üzerinde rahatça yürüyebilmişlerdi. 2. “Ayakların sabit kılınması”, Müslümanların kalplerinin mutmain olması sebebiyle, düşmana karşı sebat etmiş olmalarıdır. 3. Yağmurun yağmasıyla birlikte Müslümanlarda hâsıl olan emniyet hissini tam aksi müşriklerde meydana gelmiştir. Çünkü müşriklerin konakladığı yer, toprak bir yerdî ve yağmur yağınca çamura dönüşmüştü. Bu yüzden onlar, rahatça hareket edemediler.¹⁰⁶

Ayetteki “...ayaklarınızı sağlam bastırmak için...” ifadesi hakkında bir başka yorum, bu ifade ile; iç huzura sahip olmak, ruh temizliğini sağlamak, şeytanın vesvesesinden kurtulmak ve kalplerin kaynaşmasından doğan manevi gücün kast edildiği şeklindedir ve “Ey iman edenler! Eğer siz Allah’a yardım ederseniz (emrini tutar, dinini uygularsanız), O da size yardım eder ve ayaklarınızı sağlam bastırır.”¹⁰⁷ ayeti buna delil gösterilmiştir.¹⁰⁸

3.4. ŞAHSİYET KİRLİLİĞİ ANLAMINDA RİCS

Kur’ân-ı Kerîm’e göre kendi menfaatleri için her şeyi yapabilecek olan münafıkların inançları da karakterleri de “rics”tir. Münafıkların bu pisliğine bulaşmamak için onlardan uzak durmak gerekmektedir.

سَيَخْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْ فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ إِنَّهُمْ رَجِسٌ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ جَزَاءِ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

“Yanlarına döndüğünüz zaman, kendilerini rahat bırakmanız için size Allah adıyla yemin edeceklerdir. Artık onların peşini bırakın. Çünkü onlar pistir. Kazandıklarının karşılığı olarak, varacakları yer de cehennemdir.”¹⁰⁹

Ayetin siyak ve sibakına baktığımızda, Tebük Seferinden bahsedildiğini görüyoruz. Tebük Seferi, kuraklık ve kıtlık içinde gerçekleştirilen bir sefer olmasından

¹⁰⁶ Râzî, a.g.e., C: XV, s. 134.

¹⁰⁷ Muhammed, 47/7.

¹⁰⁸ Bayraklı, a.g.e., C: VII, s. 489.

¹⁰⁹ et-Tevbe, 9/95.

dolayı, Kur'ân-ı Kerîm'de "sâatü'l-usre" (güçlük zamanı) olarak adlandırılmıştır.¹¹⁰ Bu ayet de, hiçbir gerekçeleri olmadığı halde Tebük Seferine katılmayan ve yalan yere Allah adına yemin ederek mazeretler ileri süren münafıklarla ilgili olarak inmiştir. Burada, yalan söylemenin münafıklık alameti olduğunu¹¹¹ bir kez daha görüyoruz. Seksen kadar münafık bu şekilde yemin etmiştir. Ced b. Kays, Mu'attib b. Kuşeyr, Ebû Lübâbe ve arkadaşları yemin edenler arasındadır.¹¹²

Ayette, münafıkların yemin ettikleri söylenmiş fakat yeminin konusu belirtilmemiştir. Bir görüşe göre onlar, cihada çıkacak gücü bulamadıklarına dair yemin etmişlerdir.¹¹³ Bir sonraki ayetten¹¹⁴ öğrendiğimize göre yemin etmelerinin sebebi, suçlanmaktan ve kınanmaktan korkmalarıdır. Fakat bu kimselerin korkusu pek de yerinde değildi çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.), Tebük seferinden döndüğünde bu kimselere karşı herhangi bir kınama ya da ceza vermemiştir.¹¹⁵

Taberî'nin zikrettiği bir rivayete göre; Rasûlullâh'a (s.a.s.) "Rumlarla savaşmaz mısınız? Belki de sen, onların liderlerinin kızını esir alırsın. Çünkü onlar güzeldir." denildi. Bunun üzerine iki adam, "Ey Allah'ın rasûlü, bilirsin ki, kadınlar fitnedir, bu yüzden sen bize cihada katılmamak için izin ver." dediler. Rasûlullâh (s.a.s.) da onlara izin verdi. Bu gibi izin isteyenler hakkında bir süre sonra "Eğer yakın bir dünya menfaati ve kolay bir yolculuk olsaydı, (sefere katılmayan münafıklar da) mutlaka sana uyarlardı. Fakat meşakkatli yol, onlara uzak geldi. Gerçi onlar, "Eğer gücümüz yetseydi, elbette sizinle beraber çıkardık" diye Allah'a yemin edeceklerdir. Onlar kendilerini helâke sürüklüyorlar. Allah, biliyor ki onlar kesinlikle yalancıdırlar. Allah, seni affetsin! Doğru söyleyenler sana iyice belli olup, yalancıları bilinceye kadar beklemeden niçin onlara izin verdin? Allah'a ve âhiret gününe iman edenler,

¹¹⁰ et-Tevbe, 9/117; İbrâhim Sarıçam, **Hazreti Muhammed ve Evrensel Mesajı**, 5. bs., Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007, s. 241.

¹¹¹ "Münafığın alameti üçtür: Konuştuğu zaman yalan söyler, söz verdiği zaman sözünde durmaz, kendisine bir şey emanet edilince ona hıyanetlik eder." (Buhari, İman, 24; Müslim, İman, 24.)

¹¹² Mukâtil b. Süleymân, **a.g.e.**, C: II, s. 191.

¹¹³ Râzî, **a.g.e.**, C: XVI, s. 164; Kurtûbî, **a.g.e.**, C: X, s. 337.

¹¹⁴ "Onlardan razı olasınız diye size yemin edecekler. Fakat siz onlardan razı olsanız bile Allah fâsıklar topluluğundan asla razı olmaz." et-Tevbe, 9/96

¹¹⁵ Esed, **a.g.e.**, s. 377.

mallarıyla ve canlarıyla cihâd etmekten geri kalmak için senden izin istemezler. Allah, kendine karşı gelmekten sakınanları çok iyi bilendir.”¹¹⁶ ayetleri ile et-Tevbe, 9/95 ayeti nazil oldu. Sonra cihada katılanlardan biri, bu kişilere, “Biliyor musunuz, sizden sonra Rasûlullâh’a (s.a.s.) Kur’ân ayetleri indi.” dedi. “Ne duydun?” diye sordular. O da, “Bilmiyorum, ama ayetin ‘Onlar murdardırlar’ dediğini duydum.” diye söyledi.¹¹⁷

Mevdûdî’ye göre “لَتُعْرَضُوا” ve “فَأَعْرَضُوا” kelimeleri aynı kökten olmakla birlikte, kullanıldıkları bu iki cümlede farklı anlama gelmektedirler. İlk cümle, “...onları affedip hesaba çekmemen için...” anlamındayken; ikinci cümle, “...onlarla tüm bağlarını kes.” anlamındadır.¹¹⁸

İbn Abbâs’a göre “فَأَعْرَضُوا عَنْهُمْ” ifadesiyle, bu münafıklarla konuşmak ve onlara selam vermek yasaklanmıştır. İfadenin, “Onları cezalandırmaktan vazgeçin, onların küfür ve münafıklığına bulaşmayın” anlamında olduğu da söylenmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.) de “onlarla oturup kalkmayın.” buyurmuştur. Onların “rics” olması, ayette onlardan yüz çevirmenin sebebi olarak zikredilmiştir. “Rics”, onların içindeki ruhani pisliktir,¹¹⁹ onların içleri ve inançları pis ve necistir¹²⁰ ya da onlar pislik yapan kimselerdir, yaptıkları işler çok çirkindir.¹²¹ Onlar, kendisinden kaçınmak gereken kokuşmuş bir şey gibi necistirler.¹²²

Ayete göre münafıklar “rics” yani murdardır. Çünkü münafık samimiyetsizdir; mümin gibi imanını açıkça ortaya koyamaz ve kâfir gibi küfrünü ilan edemez. O şahsiyetsiz ve dengesizdir. Kendi menfaati için her şeyi yapar. “Murdar” olan, bu iğrenç tabiat ve kötü ahlaklıdır.¹²³ Maddi pisliklerden kaçınmak vacip olduğu gibi, ahlâkî

¹¹⁶ et-Tevbe, 9/42-44.

¹¹⁷ Taberî, **a.g.e.**, C: XI, s. 629-630.

¹¹⁸ Mevdûdî, **a.g.e.**, C: II, s. 245.

¹¹⁹ Râzî, **a.g.e.**, C: XVI, s. 164.

¹²⁰ İbn Kesîr, **a.g.e.**, C: VII, s. 267.

¹²¹ Kurtûbî, **a.g.e.**, C: X, s. 337.

¹²² Bursevî, **a.g.e.**, C: III, s. 487.

¹²³ Hayreddin Karaman, v.d., **Kur’ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999, s. 201.

olan pisliklerden uzak durmak da vaciptir.¹²⁴ Yine, münafıklar “rics”tir çünkü ikili oynayarak Tebük seferine katılmamaları pisliktir ve pislik üretmektedir. Pisliği de ancak ateş temizler bu yüzden cehenneme gideceklerdir.¹²⁵

Ayette onlardan uzak durmak emredildiği halde, onları kınamak emredilmemiştir. Bu, onların “rics” olması sebebiyledir. Çünkü insanları kınamaktan kasıt, onları kötü hallerinden vazgeçmeye yöneltmektir. Münafıklar ise temizlenmesi mümkün olmayan necasetlerdir, bulaşırlar, bu yüzden onları temizlemeye çalışmanın bir faydası yoktur, zaten bu, mümkün değildir. Dolayısıyla onlara kınama yapılmaz. Zaten “...varacakları yer de cehennemdir.” yani, azarlanma ve yerilme olarak onlara cehennem yeter.¹²⁶

3.5. KÜFÜR ANLAMINDA RİCS

et-Tevbe, 9/95’te olduğu gibi, aynı surenin 125. ayetinde yine münafıkların inançlarının “rics” olduğu vurgulanmıştır.

وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَىٰ رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ

“Kalplerinde hastalık olanların ise, pisliklerine pislik katmış (küfürlerini artırmış), böylece kâfir olarak ölüp gitmişlerdir.”¹²⁷

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili özel bir rivayet bilinmemektedir. Fakat münafıklar, her sure ve ayetin inişinde bu tutumu sergilemekteydiler.¹²⁸

Bir önceki ayette,¹²⁹ bir sure indirildiği zaman münafıkların bununla alay ettiği ve gelen her vahyin inananların imanını artırdığı bildirilmiştir. Bazı âlimler bu ayeti

¹²⁴ Çelik, **a.g.e.**, C: II, s. 437.

¹²⁵ Bayraklı, **a.g.e.**, C: VII, s. 311.

¹²⁶ Nesefi, **a.g.e.**, C: I, s. 703; Ebüssuûd Efendi, **a.g.e.**, C: IV, s. 94

¹²⁷ et-Tevbe, 9/125.

¹²⁸ Derveze, **a.g.e.**, C: IX, s. 566.

¹²⁹ “Herhangi bir sûre indirildiğinde, içlerinden, (alaylı bir şekilde) “Bu hanginizin imanını artırdı?” diyenler olur. İman etmiş olanlara gelince, inen sûre onların imanını artırmıştır. Onlar bunu birbirlerine müjdelerler.” (et-Tevbe, 9/124)

imanın artıp eksilmesine delil olarak göstermişlerdir.¹³⁰ İnceleyeceğimiz ayette ise konuya devam edilerek, vahyin, münafıkların küfürlerini artırdığından bahsedilmiştir. Ayette geçen “kalplerinde hastalık olanlar”, Kur’ân-ı Kerîm hakkında şüphe duyanlar yani münafıklar olarak açıklanmıştır. Âlimler “rics”e günah, küfür¹³¹, sapıklık¹³², pislik ve murdarlık,¹³³ anlamı vermişlerdir. “Kur’ân’dan inananlara rahmet ve şifa olan şeyler indiriyoruz. O, zalimlerin ise sadece kaybını artırır.”¹³⁴ “Kalplerinde münafıklıktan kaynaklanan bir hastalık vardır. Allah da onların hastalıklarını artırmıştır. Söyledikleri yalana karşılık da onlara elem dolu bir azap vardır.”¹³⁵ ve “Eğer biz onu başka dilde bir Kur’ân yapsaydık onlar mutlaka, “Onun âyetleri genişçe açıklanmalı değil miydi? Başka dilde bir kitap ve Arap bir peygamber öyle mi?” derlerdi. De ki: “O, inananlar için bir hidayet ve şifâdır. İnanmayanların kulaklarında bir ağırlık vardır ve Kur’ân onlara kapalı ve anlaşılmaz gelir. (Sanki) onlara uzak bir yerden sesleniliyor (da anlamıyorlar).”¹³⁶ ayetlerini buna delil göstermişlerdir.

“Rics”, necaset, kötü koku, çirkin iş, azap, maddi ve manevi pislik anlamlarındadır. “Küfür”, manevi bir pislik olduğu için ona da “rics” denilmiştir.¹³⁷ Râzî’ye göre “rics”, batıl inançlar ya da kötü huylardır. “Kalplerinde hastalık bulunanlar” ifadesinden, ruhun da hastalığının bulunduğu anlaşılmaktadır. Ruhun hastalığı ise küfür ve kötü huydur.¹³⁸ Bursevî de “rics”i küfür, batıl inanç ve kötü ahlak olarak açıklar. Ona göre “rics” aklen kötü olan şeydir.¹³⁹ İbn Kesîr’e göre “rics”, şüphe ve sektir. Münafıkların talihsizliklerinden biri, kalpleri hidayete götüren şeylerin onlar için dalalet sebebi olmasıdır. Bu, normalde kendisiyle beslenen bir besinin, sağlığı

¹³⁰ İbn Kesîr, **a.g.e.**, C: VII, s. 322.

¹³¹ Mukâtil b. Süleymân, **a.g.e.**, C: II, s. 204; Zemahşerî, **a.g.e.**, C: II, s. 222; Beyzâvî, **a.g.e.**, C: I, s. 526.

¹³² Tabatabâî, **a.g.e.**, C: IX, s. 410.

¹³³ Taberî, **a.g.e.**, C: XII, s. 90.

¹³⁴ el-İsrâ, 17/82. (Hüseyin Atay ve Yaşar Kutluay, **Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı**)

¹³⁵ el-Bakara, 2/10.

¹³⁶ Fussilet, 41/44.

¹³⁷ Bilmen, **a.g.e.**, C: III, s. 1352.

¹³⁸ Râzî, **a.g.e.**, C: XVI, s. 232.

¹³⁹ Bursevî, **a.g.e.**, C: III, s. 40.

bozuk bir kişiye verildiğinde o kişinin durumunun daha da kötüleşmesine benzemektedir.¹⁴⁰

Münafıklar, içlerinde nifak rahatsızlığı bulunan ruh hastalarıdır. Bunlar tıpkı, bedenleri hasta olanların tedavi gördükleri gibi, tedaviye muhtaçtırlar.¹⁴¹

Esed'e göre "rics", rüsvaylıktır. Yani bu onları, Allah'ın ayetlerini inkâr etmekte daha da inatçı hale getirir. Çünkü onlar, gaybın varlığını reddederler ve bu tavra ters düşen her şeyin karşısında olmakta peşinen kararlıdırlar.¹⁴²

Duman'ın dediği gibi, bir münafığın, Allah'ın karşılık vereceğine inanmadığı halde, ibadet etmesi ona çok ağır gelecektir. Üstelik kendileri için bir şey ifade etmeyen ayetlerin müminleri etkilemesi, onları deliye döndürecektir. Münafıklar hakkında inip, kötü akıbetlerini hatırlatan ayetler de onların "rics"ini/sıkıntısını artıracaktır.¹⁴³

3.6. YASAKLANAN FİLLER

Yalnızca Allah Teâlâ'yı ilah olarak kabul etmek ve O'nun emirlerine uymak tevhid inancının gereğidir. Allah'tan başka ilahlar edinmek/puta tapmak ise, inancın bozulması ve kirlenmesidir yani "rics"tir. Aşağıda inceleyeceğimiz ayet, Allah'ın hükümlerine boyun eğmeyi ve putlara tapmaktan sakınmayı emretmektedir.

ذَٰلِكَ وَمَنْ يُعْظَمْ حُرْمَاتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَأَحَلَّتْ لَكُمْ الْأَنْعَامَ إِلَّا مَا يُنْتَلَىٰ عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ
مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ

“Bu böyle. Kim Allah'ın hükümlerine saygı gösterirse, bu, Rabbi katında kendisi için bir hayırdır. Haramlığı size okunanların (bildirilenlerin) dışında bütün hayvanlar size helâl kılındı. Artık putlara tapma pisliğinden kaçın, yalan sözden kaçın.”¹⁴⁴

¹⁴⁰ İbn Kesîr, a.g.e., C: VII, s. 322.

¹⁴¹ Nesefî, a.g.e., C: I, s. 718.

¹⁴² Esed, a.g.e., s. 387-388.

¹⁴³ Duman, a.g.e., C: III, s. 594.

¹⁴⁴ el-Hacc, 22/30.

Ayette, Allah'ın haram kıldığı şeylerden uzak durmak emredilmiştir. Bazı müfessirlere göre bunlardan maksat Mekke'de yapılması haram olan şeyler, Hac ve umrede geçerli olan ihram yasakları ve Allah'ın haram kıldığı diğer bütün fiillerdir.¹⁴⁵

Bazı müfessirlere göre ayetteki "haramlar"ın Allah'ın bütün yasaklarını kapsaması muhtemel olduğu gibi, bu ifadenin hacla ilgili özel bir ifade olması da ihtimal dâhilindedir.¹⁴⁶ Bir görüşe göre bu yasaklar Kâbe, Mescid-i Haram, Mekke ve Haram aydır.¹⁴⁷ İhramlı kişiye yasak edilen rafes (cinsel ilişki), füsûk (yasakları çiğnemek) ve cidal (lüzumsuz tartışma) de bunlardandır.¹⁴⁸

Ayette genel olarak Allah'ın haram kıldığı şeylerin tümünün kast edildiği görüşünü savunan müfessirler olduğu gibi,¹⁴⁹ ayetteki "haramlar"ın, bu surenin 26-29. ayetlerinde¹⁵⁰ bahsedilen hac ile ilgili yasaklar ve emirler olduğunu söyleyenler de vardır.¹⁵¹

Ayetin başındaki "ذَلِكَ" ifadesi hazf edilmiş bir mübtedânın haberidir ve "bu böyledir, durum budur" demektir.¹⁵² Bu kelime, iki söz arasında veya bir sözün iki yönü arasında fasıla olarak zikredilmektedir.¹⁵³

Ayette, "وَأُحِلَّتْ لَكُمْ الْأَنْعَامُ إِلَّا مَا يُنْتَلَىٰ عَلَيْكُمْ" (Haramlığı size okunanların (bildirilenlerin) dışında bütün hayvanlar size helâl kılındı.) ifadesi yer almakla birlikte,

¹⁴⁵ Taberî, **a.g.e.**, C: XVI, s. 534; İbn Kesir, **a.g.e.**, C: X, s. 51; Mevdûdî, **a.g.e.**, C: III, s. 328-329.

¹⁴⁶ Râzî, **a.g.e.**, C: XXIII, s. 31; Neseî, **a.g.e.**, C: II, s. 439.

¹⁴⁷ Zemaşerî, **a.g.e.**, C: III, s. 12; Ebüssuûd Efendi, **a.g.e.**, C: VI, s. 105.

¹⁴⁸ Duman, **a.g.e.**, C: II, s. 532.

¹⁴⁹ Derveze, **a.g.e.**, C: VI, s. 44.

¹⁵⁰ "Hani biz İbrâhîm'e, Kâbe'nin yerini, "Bana hiçbir şeyi ortak koşma; evimi, tavaf edenler, namaz kılanlar, rükû ve secde edenler için temizle" diye belirlemiştik. İnsanlar arasında haccı ilan et ki, gerek yaya olarak, gerek uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler. Gelsinler ki, kendilerine ait birtakım menfaatlere şahit olsunlar ve Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği (kurbanlık) hayvanlar üzerine belli günlerde (onları kurban ederken) Allah'ın adını ansınlar. Artık onlardan siz de yiyin, yoksula fakire de yedin. Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve Beyt-i Atik'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler."

¹⁵¹ Bayraklı, **a.g.e.**, C: XIII, s. 75.

¹⁵² Zemaşerî, **a.g.e.**, C: III, s. 11; Neseî, **a.g.e.**, C: II, s. 438-439.

¹⁵³ Ebüssuûd Efendi, **a.g.e.**, C: VI, s. 104-105.

hangi hayvanların haram kılındığından bahsedilmemiştir. Burada, özellikle yasaklanmamış olan her şeyin özünde meşru ve helal olduğunu bildirilmektedir.¹⁵⁴ Arapların cahiliye döneminde haram saydığı bahire, saibe gibi hayvanların etlerinin de haram olmadığı ifade edilmektedir.¹⁵⁵ Kureyşlilerin sandığı gibi, ihramlıyken hayvanların etlerini yemek de haram değildir.¹⁵⁶

Nelerin haram kılındığını ise bazılarını daha önce açıkladığımız şu ayetlerden öğreniyoruz: “De ki: ‘Bana vahyolunan Kur’ân’da bir kimsenin yiyecekleri arasında leş, akıtılmış kan, domuz eti -ki o şüphesiz necistir- ya da Allah’tan başkası adına kesilmiş bir (murdar) hayvandan başka, haram kılınmış bir şey bulamıyorum. Fakat istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın kim bunlardan yeme zorunda kalırsa yiyebilir.’ Şüphesiz Rabbin çok bağışlayandır, çok merhametlidir.”¹⁵⁷, “Ölmüş hayvan, kan, domuz eti, Allah’tan başkası adına boğazlanan, (henüz canı çıkmamış iken) kestikleriniz hariç; boğulmuş, darbe sonucu ölmüş, yüksekte düşerek ölmüş, boynuzlanarak ölmüş ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar ile dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar, bir de fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı...”¹⁵⁸, “De ki: ‘Rabbim ancak, açık ve gizli çirkin işleri, günahı, haksız saldırıyı, hakkında hiçbir delil indirmediği herhangi bir şeyi Allah’a ortak koşmanızı ve Allah’a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır.’”¹⁵⁹ ve “Allah, size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah’tan başkası adına kesileni haram kıldı. Ama kim mecbur olur da istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın yemek zorunda kalırsa, şüphesiz ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”¹⁶⁰

¹⁵⁴ Esed, **a.g.e.**, s. 675.

¹⁵⁵ Taberî, **a.g.e.**, C: XVI, s. 534; Elmalılı, **a.g.e.**, C: V, s. 3402.

¹⁵⁶ Mevdûdî, **a.g.e.**, C: III, s. 329; Çelik, **a.g.e.**, C: III, s.423.

¹⁵⁷ el-Enâm 6/145.

¹⁵⁸ el-Mâide, 5/3.

¹⁵⁹ el-A’râf, 7/33.

¹⁶⁰ en-Nahl, 16/115.

3.6.1. RİCS VE PUTLAR

“فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ” (Artık putlara tapma pislğinden kaçın) ifadesi ile putlara tapınmak, pislik olarak nitelenmiştir. el-Mâide, 5/90’da içkinin dikili taşlar/putlar ile birlikte zikredilmesinden dolayı içki içmenin şirke denk olduğunun söylenmesi gibi, yalan söz de bu ayette puta tapma pislği ile birlikte anılarak, bu pislğe denk gösterilmiştir. “فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ” putlara tapılmaktan ve şeytana itaat etmekten kaçın anlamındadır.¹⁶¹

Allah’ın putları “rics” olarak nitelemesi, onları tahkir etmek ve hafife almak içindir. “مِنَ الْأَوْثَانِ” ifadesi, kendinden önceki rics kelimesinin beyanı ve temyizidir. Allah Teâlâ burada, “putlar olan pislikten, necasetten kaçın” demek istemiştir.¹⁶² İfadeye, “Pislğın ta kendisi olan putlardan uzak durun.” anlamı da verilmiştir.¹⁶³ Burada bahsedilen “pislik” puta tapmanın yani şirkin pislğidir. Nitekim et-Tevbe, 9/28’de¹⁶⁴ müşrikler necis/pislik olarak nitelenmiştir.

Esed’e göre, “الأوثان” (putlar), sadece sahte tanrıları simgeleyen somut imajlara değil, asılsız inanç ve uygulamalarla veya sahte değerlere “bağlanma” eğilimiyle bir arada düşünölebilen her şeye işaret etmektedir. Bu yüzden, hemen ardından “her türlü asılsız sözden” kaçınma emri gelmektedir.¹⁶⁵

Putlara tapmak “rics” denen azaba sebep olduğu için, putlara da “rics” denmiştir.¹⁶⁶ el-Mâide, 5/90’da da belirtildiği üzere, puta tapmak, “zarûriyyât” olarak nitelenen temel unsurlardan¹⁶⁷ dinin korunması ilkesine aykırıdır.

¹⁶¹ Taberî, a.g.e., C: XVI, s. 535.

¹⁶² Râzî, a.g.e., C: XXIII, s. 31.

¹⁶³ İbn Kesir, a.g.e., C: X, s. 51.

¹⁶⁴ “Ey iman edenler! Allah'a ortak koşanlar ancak bir pislikten ibarettir...”

¹⁶⁵ Esed, a.g.e., s. 675.

¹⁶⁶ Bayraklı, a.g.e., C: XIII, s. 77.

¹⁶⁷ Zarûriyyât: dinin, canın, aklın, neslin ve malın korunması.

3.6.2. RİCS VE YALAN SÖZ

Mukâtil b. Süleymân'ın eserinde yer verdiği rivayetlere göre, ayette geçen “قَوْلُ الزُّورِ” (yalan söz) telbiye getirirken Allah'a şirk koşmaktır.

“Kureyşlilerden Hıms diye bilinen Huzâ'a, Kinâne ve Âmir b. Sa'saağulları, cahiliye devrinde telbiye getirirken şöyle diyorlardı: “Lebbeyk! Allahumme lebbeyk! Lebbeyke lâ şerîke lek illâ şerîke'l-huve lek temlikuhu ve mâ belek” [Buyur Allah'ım buyur, buyur Senin ortağın yoktur, ancak bir tane ortağın vardır ki Sen ona da, onun sahib olduğuna da mâliksin]. Onlar bu sözleriyle kendilerine ibadet edilen melekleri kast ediyorlardı. İşte zurr söz [yalan: şirk] budur. Çünkü onlar, “Ancak bir tane ortağın vardır ki Sen ona da, onun sahib olduğuna da mâliksin” diyorlardı.

Cahiliye döneminde Yemen halkı ise telbiye getirirken şöyle diyorlardı: “Biz akılı çıplaklarız. Sana gelen kullarız, Senin Yemenli kullarınız. İkinci defa ise asil develer üzerinde haccetmek isteriz.”

Temimliler ise ihrama girerken şöyle diyorlardı: “Günümüz boyunca Sana lebbeyk, aydınlığında ve karanlığında, soğuşunda ve sıcaklığında bir şeyden sakınmayarak ve bir şeyden zarar görmeyerek iyiliği müstakim bir Rabb için haccetmek üzere ihrama giriyoruz.”

Rabî'alılar da şöyle derdi: “Lebbeyk! Allah'ım! Hakk olan bir hac için, Sana kulluk ve kölelik için. Biz Sana bağış ve armağanlar için gelmedik, kârlı olmayı sevdiğimiz için de gelmedik.”

Kays-ı Aylân da şöyle derdi: “Lebbeyk! Ama Bekroğulları Sana yakındırlar, onlar bize yabancıların evlatları olup, Senin yakınıdadırlar. İnsanlara yaptığın lütuflar ile iftihar ediyorlar. Biz ise hep kalabalıklar halinde hâlâ Sana geliyoruz.”

Cürhümlüler de ihramlarında şöyle diyorlardı: “Lebbeyk! Kuşkusuz Cürhümlüler Senin kullarıdır. İnsanlar bir başka taraftır, kendileri [bizler/Cürhümlüler] ise Senin eski kullarınız. Yemin olsun ki, onlar Senin ülkeni imar etmişlerdir. Rabbimiz! Kimse sana karşı duramaz. Onlar Senin sözünü yerine getiren ilk kimselerdir. Onlar Sana karşı olan herkese düşmanlık ederler, ta ki Senin vâdinde dîni dosdoğru uygulayana kadar.”

Huzâ'alılar da şöyle derdi: “Ey Harem’in de, Harem dışındaki bölgelerin de Rabbi lebbeyk Sana. Sana bağlı olan bu kulların, huzurunda duruşlarına merhamet et. Ayakları üzerinde yürüyerek Sana geldiler.”

Esed ve Gatafanlılar da ihamlarında -Yemen şiiri ile- şöyle derlerdi: “Lebbeyk! Sana doğru koşuyor tedirginlikle, karnında cenini bulunduğu [hamile olduğu] halde, dîniyle de Hıristiyanların dînine muhalefet ederek.”

Kadınlar da geceleyin çıplak olarak tavaf ederlerdi. Kimi ilim adamı şöyle demiştir: “Hayır, gündüz tavaf ederlerdi ve tavaf eden kadın ufak bir parça ile avret yerini örter ve şöyle derdi”: “Bugün onun bir kısmı veya tamamı görünebilir, fakat ondan görüneni, bakanlara helal etmiyorum. Nice üstün akıllı vardır ki akli saptırır kendisini, nice bakan vardır ki ona bakınca onu usandırmaz. Cismi büyük olanın gölgesi de büyüktür.”

Âdem (a.s.) da şöyle telbiye getirirdi: “Lebbeyk Allah’ım lebbeyk! Ben ellerinle yarattığın bir kulum. Lütfetin, bağışladın, yakınlaştırdın ve Kendine yakın ettin. Sen ne mübâreksin, ne yücesin, Sen Beyt’in Rabbisin.”¹⁶⁸

Bu sebeple Allah, *Zûr sözden kaçının* {yani, şirk sayılan bu tür yalan sözler söylemekten uzak durun} buyruğunu indirdi.¹⁶⁹

“الزُّور” gerçekten sapma, yalan, uydurma, iftira anlamlarına gelmektedir. Ayette, Allah’a yapılan iftiralar kast edilmiştir. Arapların Allah’a şirk koşmaları, bazı hayvanların etlerini helal bazılarını ise haram saymaları, kendi kafalarından dini kural uydurup bunu Allah’ın emri saymaları bu türdür. İşte ayette bunlardan kaçınılması emredilmiştir.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Burada cahiliye döneminde çeşitli kabilelerin söylediği yanlış sözlerden sonra Hz. Âdem(a.s.)’in telbiyesi zikredilerek herhalde sözün doğrusu vurgulanmak istenmiştir. Yoksa Hz. Âdem(a.s.)’in telbiyesinin de “yalan söz” olduğu düşünülemez.

¹⁶⁹ Mukâtil bin Süleymân, **Tefsîr-i Kebîr**, Tahkik: Abdullâh Mahmûd Şehhâte, Çev. M. Beşir Eryarsoy, C: III, İstanbul, İşaret Yayınları, 2006, s. 97-98.

¹⁷⁰ Ateş, **a.g.e.**, C: VI, s. 23.

Taberî'ye göre de “yalan söz” şirktir.¹⁷¹ Çünkü müşrikler, “İyi bilin ki, halis din yalnız Allah'ındır. O'nu bırakıp da başka dostlar edinenler, “Biz onlara sadece, bizi Allah'a daha çok yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz” diyorlar. Şüphesiz Allah, ayrılığa düştükleri şeyler konusunda aralarında hüküm verecektir. Şüphesiz Allah, yalancı ve nankör olanları doğru yola iletmez.”¹⁷² ayetinde buyrulduğu üzere, “kendilerini Allah'a daha çok yaklaştırsın diye” putlara taptıklarını söylüyorlardı ve mezkûr ayette onların bu sözü yalanlanmıştır. Yine onlar, meleklerin “Allah'ın kızları” olduğuna inanıyordu¹⁷³ ve bu sözler yalandır, Allah'a iftira etmekten başka bir şey değildir. İşte “Artık putlara tapma pisliğinden kaçın, yalan sözden kaçın.” ayetinde¹⁷⁴ bahsedilen yalan söz budur.¹⁷⁵

Müfessirler “yalan söz”ün ne olduğuyla ilgili şu yorumlarda bulunmuşlardır: 1. Bu, onların “bu helaldir, bu haramdır” demeleri ve benzeri iftiralardır. 2. Bu, yalan yere şahadet etmektir. Çünkü bir rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.s.) bir gün sabah namazından sonra “Yalan yere şahadet etmek, Allah'a şirk koşmaya denktir.” buyurdu ve “Artık putlara tapma pisliğinden kaçın, yalan sözden kaçın.”¹⁷⁶ ayetini okudu. 3. Bu, yalan söylemek ve iftira etmektir. 4. Bu, cahiliye devrindekilerin telbiye getirirken “Emret, Senin ortağın yoktur. Bir ortağın vardır ki, Sen ona malik olursun, o Sana malik olamaz (ya da Sen onun da, onun malik olduklarının da malikisin).” demeleridir.¹⁷⁷

Yine bir hadis-i şerife göre, Rasûlullâh (s.a.s.): “size günahların en büyüğünü bildireyim mi?” buyurdu. Sahabiler: “Buyur ey Allah'ın rasûlü” dediler. Hz. Peygamber (s.a.s.): “Allah'a şirk koşmak, anne-babaya karşı gelmek ve dikkat edin bir

¹⁷¹ Taberî, **a.g.e.**, C: XVI, s. 536.

¹⁷² ez-Zümer, 39/3.

¹⁷³ “Rabbiniz erkek çocukları size seçip-ayırda da kendisine meleklerden kız çocukları mı edindi? Gerçekten çok büyük bir söz söylüyorsunuz” (el-İsrâ, 17/40). Benzer ayetler için bkz. en-Necm, 53/21 ve 27; es-Sâffât, 37/151-154

¹⁷⁴ el-Hacc, 22/30.

¹⁷⁵ Taberî, **a.g.e.**, C: XVI, s. 535.

¹⁷⁶ el-Hacc, 22/30.

¹⁷⁷ Râzî, **a.g.e.**, C: XXIII, s. 32; Ebüssüüd Efendi, **a.g.e.**, C: VI, s. 105.

de yalan söylemek, dikkat edin, yalan şahitlik etmek.” dedi ve bunu tekrar edip durdu. Öyle ki, sahabiler “keşke sussa” diye temenni ettiler.¹⁷⁸

Bursevî’ye göre “putlara tapma pisliğinden kaçının” ifadesinden hemen sonra “yalan sözden kaçının” denmesi, puta tapmanın, yalancılığın başı olmasından dolayıdır. Çünkü müşrik, putun kendisine tapılmayı hak ettiğini sanır. Sanki ayette şöyle denilmiştir: “Yalanın başı olan puta tapmaktan uzak durun ve yalan sözlerin tamamından kaçın.”¹⁷⁹

Allahın varlığına, sıfatlarına ve haklarına ortaklar koşmak; kendi kafasına göre haram ve hellalere belirlemek; küfre götüren her türlü batıl inanç, her türlü yalancı şahitlik, yalan ve iftira, “yalan söz”ün kapsamına girmektedir. Bunların tamamından sakınmak gerekir.¹⁸⁰

3.7. KUSUR/GÜNAH ANLAMINDA RİCS

Allah Teâlâ, üstün bir ahlaka sahip olan¹⁸¹ Hz. Peygamberin (s.s.s.) ev halkının da O’nun (s.a.s.) gibi seçkin olmasını murat etmiştir. Bu sebeple el-Ahzâb, 33/33’te ehl-i beyte hitaben emirler yer almış ve onların haysiyetlerine gelecek en ufak bir leke “rics” olarak nitelenmiştir.

وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىٰ وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا

“Evlerinizde oturun. Önceki cahiliye dönemi kadınlarının açılıp saçıldığı gibi siz de açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekâtı verin. Allah’a ve Rasûlüne itaat edin. Ey Peygamberin ev halkı! Allah, sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.”¹⁸²

¹⁷⁸ Taberî, a.g.e., C: XVI, s. 535; İbn Kesir, a.g.e., C: X, s. 51.

¹⁷⁹ Bursevî, a.g.e., C: VI, s. 30.

¹⁸⁰ Çelik, a.g.e., C: III, s.424.

¹⁸¹ Bkz. el-Kalem, 68/4.

¹⁸² el-Ahzâb, 33/33.

Ayetin öncesinde Hz. Peygamberin (s.a.s.) eşlerine hitap edilmiştir. Bu ayette ise hitap “أَهْلَ الْبَيْتِ” (ehl-i beyt/ev halkı) şeklindedir. Ayette “لَا تَبْرَجْنَ” ifadesiyle, peygamber hanımlarına örtünmek emredilmiştir. Teberrüc, kadının başından örtüyü çıkarması, küpelerinin ve gerdanlığının görünmesidir.¹⁸³ Ziyneti ve güzelliği açığa çıkararak erkeklere göstermek, açık saçık halde mağrurca gezmek, kendisini güzellik itibariyle feleki bir burç gibi göstermeye çalışmaktır.¹⁸⁴ Bir başka görüşe göre, teberrücün asıl anlamı burca çıkmaktır. Çünkü burca çıkan herkes tarafından görülür.¹⁸⁵

3.7.1. RİCS VE TESETTÜR

Bazı müfessirler, ayetteki “وَلَا تَبْرَجْنَ تَبْرُجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى” (Önceki cahiliye dönemi kadınlarının açılıp saçıldığı gibi siz de açılıp saçılmayın.) ifadesinin “kısıtarak yürüme” yahut “süslerinizi ortaya koymayın” manasında olduğunu söylemiştir.¹⁸⁶

Bu ayet, Hz. Peygamberin (s.a.s.) eşlerine sadece tesettürü değil, yabancı erkeğe hiç görünmemeyi de farz kılmıştır. Diğer mümin kadınlar için tesettür bir emirdir fakat yabancı erkeğe görünmemek farz değildir.¹⁸⁷ Bir görüşe göre de, hem peygamber hanımları hem de diğer Müslüman kadınlar erkeklerle konuşabilirler fakat konuşurken ağırbaşlı olmaları, kısıtmamaları gerekir.¹⁸⁸

İbn Abbâs'tan (r.a.) gelen bir rivayete göre, Hz. Âdem (a.s.) ile Hz. İdris (a.s.) arasında bin sene vardı. Âdem'in çocukları iki batından gelmişlerdi. Bir kısmı dağlarda, bir kısmı ovalarda otururdu. İblis, ova halkından birinin yanına hizmetçi oldu ve ona kavala benzer bir çalgı getirdi. Halk, çevreden gelip onu dinlemeye başladılar ve bunu her yıl toplanıp kutladıkları bir bayram haline getirdiler. Bu bayramda kadınlar, erkekler için açılıp saçılıyor ve süsleniyordu. Dağ halkından bir adam, o

¹⁸³ Mukâtil b. Süleymân, a.g.e., C: III, s. 488.

¹⁸⁴ Bilmen, a.g.e., C: V, s. 2806.

¹⁸⁵ Bursevî, a.g.e., C: VII, s. 170.

¹⁸⁶ Râzî, a.g.e., C: XXV, s. 209; Mevdûdî, a.g.e., C: IV, s. 369.

¹⁸⁷ Elmalılı, a.g.e., C: VI, s. 3891.

¹⁸⁸ Ateş, a.g.e., C: VII, s. 162.

bayram günü oradakilere saldırdı. Sonra adam, arkadaşlarına kadınların güzelliklerini anlattı ve onlar da o vadakilerin yanına geldiler. Bu şekilde aralarında fuhuş yayıldı. İşte bu ayette “...Önceki cahiliye dönemi kadınlarının açılıp saçıldığı gibi siz de açılıp saçılmayın...” sözüyle kast edilen budur.¹⁸⁹

İslam’a göre dînî ve ahlâkî değerleri muhafaza etmek ve toplumun huzurunu sağlamak için bireylere bazı sınırlar çizilmiştir. Tesettür de bu maksatla alınmış tedbirlerden biridir. Kadınlarla ilgili bazı hükümlerin gerekçesi ise fitne endişesi olarak belirtilmiştir. Sözü edilen fitne endişesi, zinadır.¹⁹⁰ Zira giyim ve davranışlarıyla başkalarını tahrik ederek günah işlemelerine sebep olan erkek ve kadınların bu tutumları, iffetlerine gölge düşürmektedir. Tesettür ise iffeti korumak için bir vesiledir.¹⁹¹ Tesettür ihtiyacı insanın yaratılışında olan bir duygudur. Bundan dolayı Allah Teâlâ insan vücudunda, diğer canlılarda olduğu gibi doğal bir örtü yaratmamış, bunun yerine insana doğuştan gelen utanma ve hayâ duygusu vermiştir.¹⁹² Kur’ân-ı Kerîm’de anlatıldığına göre, Hz. Âdem ve eşi şeytanın vesvese vermesiyle kendilerine yasaklanan meyveyi yemişler ve bunun sonucunda mahrem yerleri açılmıştır.¹⁹³ Hz. Âdem ve eşinin edep yerleri açılınca herhangi bir telkin almadan hemen örtünmeye çalışmaları, hayâ duygusunun insanın fitratında var olduğunu, çıplaklığın ve teşhir etmenin ise insanın doğal ahlak duygusuna aykırı olduğunu kanıtlamaktadır.¹⁹⁴

el-Ahzâb, 33/33’te Peygamber eşlerine “açılıp saçılmayın” diye emredilmiş olması onları “rics”ten yani ırz ve haysiyeti lekeleyecek olan gûnahtan¹⁹⁵ korumaya yönelik olmalıdır. Zira tesettürü farz kılan ayette tüm müminlere ırzlarını korumaları

¹⁸⁹ Taberî, **a.g.e.**, C: XIX, s. 98-99; Bursevî, **a.g.e.**, C: VII, s. 170.

¹⁹⁰ H. Yunus Apaydın, “**Tesettür**”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (D.İ.A.), C: XL, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, s. 541.

¹⁹¹ Hayreddin Karaman, **İslam’da Kadın ve Aile**, 4. bs., İstanbul, Ensar Neşriyat, 2010, s. 323.

¹⁹² Mevdûdî, **a.g.e.**, C: II, s. 24.

¹⁹³ Bkz. el-A’râf, 7/19-22.

¹⁹⁴ Karaman, v.d., **Kur’ân Yolu**, C: II, s. 510.

¹⁹⁵ Ebüssüüd Efendi, **a.g.e.**, C: VII, s. 103; Bursevî, **a.g.e.**, C: VII, s. 171.

emredilmektedir.¹⁹⁶ Yine hicâb ayeti olarak bilenen el-Ahzâb, 33/53'ün¹⁹⁷ nüzul sebebi olarak zikredilen rivayette Hz. Ömer'in (r.a): "Ey Allah'ın Rasûlü, iyi-kötü birçok insan seni ziyaret ediyor. Hanımlarına örtünmelerini emretsen." demesi¹⁹⁸ Peygamber eşlerinin haysiyetlerini her türlü iftira ve kötü sözden korumayı amaçlamaktadır.

Ayette zikredilen "الْجَاهِلِيَّةُ الْأُولَى" (cahiliye dönemi) lafzının hangi dönemi kast ettiği tartışmalıdır. Müfessirlere göre bu dönem; Hz. Âdem (a.s.) ile Hz. Nûh (a.s.) arasındaki dönem, Hz. İdris (a.s.) ile Hz. Nûh (a.s.) arasındaki dönem, Hz. İbrâhîm'in (a.s.) doğduğu zaman, Hz. Dâvûd (a.s.) ile Hz. Süleymân (a.s.) dönemi ya da Hz. İâ(a.s.) ile Hz. Muhammed (s.a.s.) arasındaki dönem olabilir.¹⁹⁹ Bir başka görüşe göre ilk cahiliye, küfürdür; son cahiliye ise, İslam dönemindeki fısktır.²⁰⁰ "Cahiliye"nin İslam'dan önceki dönem olduğu da görüşler arasındadır.²⁰¹

Seyyid Kutub'a göre, "cahiliye" belli bir dönem değil, belirli bir hayat düşüncesi olan toplumsal durumdur.²⁰² Esed ise, "cahiliye"nin hem İslam'dan önceki dönemi

¹⁹⁶ "Mü'min erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. Bu davranış onlar için daha nezihdir. Şüphe yok ki, Allah onların yaptıklarından hakkıyla haberdardır. Mü'min kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. (Yüz ve el gibi) görünen kısımlar müstesna, zînet (yer)lerini göstermesinler. Başörtülerini ta yakalarının üzerine kadar salsınlar. Zinetlerini, kocalarından yahut babalarından yahut kocalarının babalarından yahut oğullarından, yahut üvey oğullarından, yahut erkek kardeşlerinden, yahut erkek kardeşlerinin oğullarından, yahut kız kardeşlerinin oğullarından, yahut müslüman kadınlardan, yahut sahip oldukları kölelerden, yahut erkekligi kalmamış hizmetçilerden, yahut da henüz kadınların mahrem yerlerine vakıf olmayan erkek çocuklardan başkalarına göstermesinler. Gizledikleri zinetler bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey mü'minler, hep birlikte tövbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz!" (en-Nûr, 24/30-31.)

¹⁹⁷ "...Peygamberin hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Böyle davranmanız hem sizin kalpleriniz, hem de onların kalpleri için daha temizdir..." (el-Ahzâb, 33/53.)

¹⁹⁸ Taberî, **a.g.e.**, C: XIX, s. 164.

¹⁹⁹ Taberî, **a.g.e.**, C: XIX, s. 100; Beğavî, **a.g.e.**, C: III, s. 528; Ebüssuûd Efendi, **a.g.e.**, C: VII, s. 102-103.

²⁰⁰ Ebüssuûd Efendi, **a.g.e.**, C: VII, s. 103.

²⁰¹ Mevdûdî, **a.g.e.**, C: IV, s. 369; Elmalılı, **a.g.e.**, C: VI, s. 3890; Karaman, v.d., **Kur'ân Yolu**, C: IV, s. 382; Ateş, **a.g.e.**, C: VII, s. 162.

²⁰² Seyyid Kutub, **a.g.e.**, C: V, s. 2861.

hem de genel olarak ahlakî yozlaşma ve duyarsızlaşma durumunu ifade ettiğini söylemektedir.²⁰³

“Evlerinizde oturun.” buyruğuyla ilgili bir rivayete göre Hz. Peygamberin (s.a.s.) eşlerinden Sevde (r.a.), Hz. Ömer (r.a.) zamanında cenazesi evinden çıkarılana kadar namaz, hac ve umre için dahi odasından dışarı adım atmamıştır. Kendisine neden hac yapmadığı sorulunca: “Daha önce hac ve umremi yaptım, bize “evlerinizde oturun” buyruldu.” demiştir.²⁰⁴ Ancak nasslara bakıldığında bu emrin istisnaları bulunduğu görülmektedir. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.) “İhtiyacınız için dışarı çıkmanıza izin verildi.” buyurmuştur.²⁰⁵ Bazı müfessirlere göre, “Eğer inananlardan iki grup birbirleriyle savaşılırsa aralarını düzeltin. Eğer biri ötekine karşı haddi aşarsa, Allah’ın buyruğuna dönünceye kadar haddi aşan tarafa karşı savaşın. Eğer (Allah’ın emrine) dönerse, artık aralarını adaletle düzeltin ve (onlara) adaletli davranın. Çünkü Allah, adaletli davrananları sever.”²⁰⁶ ayetine dayanarak Hz. Âişe’nin (r.a.) Cemel Vakası’nda iki Müslüman grubun arasını düzeltmek için çıkması da buna örnek gösterilebilir.²⁰⁷ Fakat Mevdûdî, Hz.Âişe’nin (r.a.), bu ayeti okurken, Cemel’de yaptığı hatayı hatırlayarak ağladığını söyler. Dolayısıyla, Hz. Âişe’nin (r.a.) Cemel Savaşı’na katılmasının, kadının dışarı çıkmasına izin anlamında örnek gösterilemeyeceğini vurgular. Müslüman kadınların ev dışında sosyal faaliyetlere katılmalarına, erkelerle beraber çalışmalarına yahut eğitim için yurt dışına gitmelerine asla izin verilmediğini savunur.²⁰⁸

Seyyid Kutub’a göre, ayetteki emir, peygamber eşlerinin hiçbir zaman dışarı çıkmayacakları anlamına gelmez. Bu, hayatlarındaki asıl mekânın evleri olduğuna dair latif bir işarettir.²⁰⁹

²⁰³ Esed, **a.g.e.**, s. 858.

²⁰⁴ Bursevî, **a.g.e.**, C: VII, s. 170; Çelik, **a.g.e.**, C: IV, s. 103.

²⁰⁵ Ateş, **a.g.e.**, C: VII, s. 162.

²⁰⁶ el-Hucurât, 49/9.

²⁰⁷ Karaman, v.d., **Kur’ân Yolu**, C: IV, s. 382.

²⁰⁸ Mevdûdî, **a.g.e.**, C: IV, s. 368-369.

²⁰⁹ Seyyid Kutub, **a.g.e.**, C: V, s. 2859.

Bayraklı ise konuya farklı bir bakış açısı getirir. Kadının ihtiyacı olmaksızın sokakta dolaşması uygun değildir fakat geziye çıkmak yahut başka ihtiyaçlar için dışarı çıkmaya engel yoktur. Ayrıca ona göre, ayette geçen “zekâtı verin” emrinden, kadının iş hayatına girip para kazanabileceği anlaşılmaktadır.²¹⁰ Burada Bayraklı’nın “geziye çıkma”yı ihtiyaç sayması ilginç bir yorumdur.

Edip Yüksel’e göre, “zekât verin” ifadesinden Peygamber eşlerinin kendilerine ait gelirleri ve ayrı servetleri olduğu anlaşılmaktadır.²¹¹

Müfessirler, “الرَّجْسِ” için şirk, günah, şeytan, şüphe ve isyan anlamı vermişlerdir.²¹² Allah’ın bu ayette ehl-i beyte yasakladığı, günah olan fillerdir.²¹³ İçinde necasetin, maddi ve manevi pisliğin, günahın bulunduğu her şey “rics”tir.²¹⁴ “...Allah”, sizden ancak günah kirini gidermek...” ifadesi, “günahlarımızı siler” manasında, “...sizi tertemiz yapmak istiyor.” ifadesi ise, “size şeref elbisesi giydiren manasındadır.²¹⁵ “Rics”e, ırz ve haysiyeti lekeleyecek olan günah²¹⁶, şeytani vesvese ve manevi eksiklik²¹⁷ anlamları da verilmiştir. Ayette zikredilen “أَهْلَ الْبَيْتِ”in kimler olduğu tartışmalıdır. Mukâtil b. Süleymân’a göre, ehl-i beyten kasıt, Hz. Muhammed’in (s.a.s.) hanımlarıdır, erkeklerden hiç kimse bunlara dâhil değildir.²¹⁸

Taberî’nin eserinde zikrettiği bir rivayete göre, Hz. Peygamberin (s.a.s.) üvey oğlu Ömer b. Seleme şöyle demiştir: “Bu ayet Rasûlullâh’a (s.a.s.), hanımı Ümmü Seleme’nin (annemin) evinde inince, Rasûlullâh (s.a.s.); Fatıma, Hasan ve Hüseyin’i çağırdı. Onları cübbesinin altına aldı. Ali de arkasında bulunuyordu. Onların hepsini abâsıyla kapladı ve şöyle buyurdu: ‘Ey Allah’ım, işte bunlar benim ehl-i beytimdir.

²¹⁰ Bayraklı, **a.g.e.**, C: XV, s. 297.

²¹¹ Yüksel, **a.g.e.**, s. 358.

²¹² İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, C: VI, s. 381.

²¹³ Mukâtil b. Süleymân, **a.g.e.**, C: III, s. 488-489.

²¹⁴ Derveze, **a.g.e.**, C: VII, s. 375.

²¹⁵ Râzî, **a.g.e.**, C: XXV, s. 209.

²¹⁶ Ebüssüüd Efendi, **a.g.e.**, C: VII, s. 103; Bursevî, **a.g.e.**, C: VII, s. 171.

²¹⁷ Bilmen, **a.g.e.**, C: V, s. 2806.

²¹⁸ Mukâtil b. Süleymân, **a.g.e.**, C: III, s. 489.

Sen onlardan murdarlığı gider ve onları tertemiz kıl.’ Bunun üzerine Ümmü Seleme: ‘Ey Allah’ın rasûlü, ben de onlarla beraber miyim?’ diye sordu. Rasûlullâh (s.a.s.): ‘Sen yerindesin, sen hayır üzeresin.’ buyurdu.”²¹⁹

Mevdûdî’ye göre, bu rivayette Hz. Peygamberin (s.a.s.) bu kişileri abâsının altında toplaması, onların da ehl-i beytten olduğunu bizzat vurgulamak içindir. Eşlerini abâsının altına almaması ise, onların ehl-i beytten olduğunu vurgulamaya gerek olmadığındandır, çünkü bu, ayetle sabittir.²²⁰

3.7.2. RİCS VE NAMAZ

Enes b. Malik’ten (r.a.) gelen rivayete göre Allah rasûlü, altı ay sabah namazına Hz. Fatıma’nın (r.a.) kapısından geçerek gitti. Oradan geçerken: “Ey ehl-i beyt, namaz.” der ve “Ey ehl-i beyt! Allah, sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.” ayetini okurdu.²²¹ Bu rivayetle birlikte Hz. Peygamberin (s.a.s.) “Gerçekten kişi ile şirk ve küfür arasında namazı terketmek vardır.”²²² hadisi dikkate alınırsa konunun “rics” ile bağlantısı açığa çıkmış olacaktır. Zira daha önce el-Mâide, 5/90, el-Hacc, 22/30’da bahsedildiği üzere şirk (puta tapmak), rics olarak nitelenmektedir. Mezkûr hadis ise namazın kişiyi şirk ve küfürden koruduğunu bildirmektedir. Demek ki, namaz kılmamak, “rics”e düşme tehlikesini doğurmaktadır. Yine, el-Ankebût, 29/45’te²²³, namazın insanı hayâsızlıktan ve fenalıktan alıkoyduğu ifade edilmiştir. Çünkü namaz insanın kalbini Allah’a bağlar. Böylece kişi, günah işlemekten çekinir. Bu nedenle kötülüğün ve hayâsızlığın kırı, namaz kılan kişiye

²¹⁹ Taberî, **a.g.e.**, C: XIX, s. 106.

²²⁰ Mevdûdî, **a.g.e.**, C: IV, s. 370-371.

²²¹ Taberî, **a.g.e.**, C: XIX, s. 102.

²²² Müslim, İmân, 134.

²²³ “(Ey Muhammed!) Kitaptan sana vahyolunanı oku, namazı da dosdoğru kıl. Çünkü namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alıkor. Allah’ı anmak (olan namaz) elbette en büyük ibadettir. Allah, yaptıklarınızı biliyor.”

ulaşmaz.²²⁴ Meryem, 19/59²²⁵ ayetine baktığımızda ise, namazın ahlakı korumadaki önemi bir kez daha anlaşılmaktadır.

Müfessirler, yukarıdaki rivayetlere dayanarak ehl-i beyti Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin (r.a.) ile sınırlayarak Hz. Peygamberin (s.a.s.) eşlerini ehl-i beytten saymayan şiaya karşı çıkarlar. Elbette ki, bu rivayetlere göre mezkûr isimler ehl-i beyttendir. Ancak bu kişilerin ehl-i beytten olmaları, bunların dışında kalanların ehl-i beytten sayılamayacağı manasına gelmez. Çünkü ayette, “ehl-i beyt” hitabı Hz. Peygamberin eşlerini muhatap almaktadır.²²⁶

Mevdûdî, “Ey ehl-i beyt! Allah, sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.” ifadesinden Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’in (r.a.) de, peygamberler gibi ismet sahibi olduğunu iddia edenlerin varlığından söz etmektedir. Oysa ayette, onların pislikten uzaklaştırıldığı bildirilmez sadece “Allah’ın bunu istediği” vurgulanır.²²⁷

Yine bir rivayete göre İkrime (r.a.): “Ey ehl-i beyt! Allah, sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.” ayetini çarşılarda yüksek sesle okur ve “Bu ayet özellikle Rasûlullâh’ın (s.a.s.) hanımları hakkında nazil olmuştur.” derdi.²²⁸ Bu rivayet, ayetin nüzul sebebinin bildirmektir. Dolayısıyla ehl-i beyte Rasûlullâh’ın (s.a.s.) kızlarının ve hanımlarının girmediği söylenemez. Ayette, “ehl-i beyt” ifadesiyle birlikte müzekker hitabın kullanılması, peygamber ailesindeki erkekleri “ehl-i beyt’e dahil etmek içindir, yoksa hanımları bunun dışında bırakmak için değildir.²²⁹

²²⁴ Ali Karadoğu, “**Sosyo-Kültürel Açıdan Namaz İbadeti**”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2008, s. 174-175.

²²⁵ Onlardan sonra, namazı zayi eden, şehvet ve dünyevî tutkularının peşine düşen bir nesil geldi. Onlar bu tutumlarından ötürü büyük bir azaba çarptırılacaklardır.

²²⁶ Taberî, **a.g.e.**, C: XIX, s. 107; Ebüssuûd Efendi, **a.g.e.**, C: VII, s. 103; Bursevî, **a.g.e.**, C: VII, s. 171; Elmalılı, **a.g.e.**, C: VI, s. 3890; Mevdûdî, **a.g.e.**, C: IV, s. 371; Derveze, **a.g.e.**, C: VII, s. 381; Ateş, **a.g.e.**, C: VII, s. 164.

²²⁷ Mevdûdî, **a.g.e.**, C: IV, s. 371.

²²⁸ Taberî, **a.g.e.**, C: XIX, s. 108.

²²⁹ Râzî, **a.g.e.**, C: XXV, s. 209; Elmalılı, **a.g.e.**, C: VI, s. 3892.

İbn Kesîr’de yer alan bir rivayete göre Zeyd b. Erkam’a “Ehl-i beyt, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) hanımları mıdır?” diye sorulunca o şöyle cevap vermiştir: “Hayır, çünkü kadın eşinden boşanırsa babasının yanına döner. Kişinin ev halkı, kendilerine zekâtın haram kılındığı baba tarafından akrabalarıdır.” “Ehl-i beyt, kendilerine zekât haram kılınmış olan peygamber ailesidir” görüşünde olanlar da vardır. İbn Kesîr’e göre ayette “ehl-i beyt”ten kasıt, Hz. Peygamberin (s.a.s.) eşleriyle birlikte diğer aile fertleridir.²³⁰

Ehl-i beytin kimler olduğu konusunda en geniş yoruma göre, “ehl-i beyt” tanımı, Hz. Peygamberin (s.a.s.) ailesi ile birlikte tüm Müslümanları kapsayabilir. Bütün Müslüman kadınlar, bu kavramın kapsamındadır.²³¹ Fakat yukarıda zikrettiğimiz tüm rivayetler göz önüne alındığında, bu yorumun bir dayanağı olmadığını görmekteyiz.

3.8. ŞİRK ANLAMINDA RİCS

el-Hacc, 22/30. ayetinde putlara tapınmayı “rics” olarak niteleyen Kur’ân-ı Kerîm, el-Müddessir, 74/5. ayetinde şirkten uzak durmayı emretmektedir. Burada müfessirlerin şirk anlamı verdiği ifade “rucz” lafzıdır.

وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ

“Şirkten uzak dur.”²³²

Bazı rivayetlere göre, ilk vahiy, Müddessir Suresi’nin ilk beş ayetidir. Yaygın görüşe göre ise, bu ayetler, Alak Suresi’nden sonra inmişlerdir.²³³

Bu ayet, kavramın “رُجْزَ” şeklinde, râ harfinin ötreyle geldiği tek ayettir. Kıraat âlimleri kelimedeki, râ harfini üç hareke ile de okumuşlardır. İbn Muhaysin, Âsım, Ebû Ca’fer (ö. 130/748), Hafs, Şeybe ve Ya’kub (ö. 205/821) râ harfini örte ile okumuşlardır.²³⁴ “Rucz”un ze harfinin, sin harfinden dönüştüğünü söyleyenler de

²³⁰ İbn Kesir, **a.g.e.**, C: XI, s. 159.

²³¹ Bayraklı, **a.g.e.**, C: XV, s. 298.

²³² el-Müddessir, 74/5.

²³³ İbn Kesir, **a.g.e.**, C: XIV, s. 175; Mevdûdî, **a.g.e.**, C: VI, s. 466.

²³⁴ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, C: VIII, s. 401.

vardır.²³⁵ Râ harfini esre ile (ricz) okuyanlara göre kelimenin anlamı azap²³⁶ yahut günah işlemektir.²³⁷ Harfin üstünlü okunuşuna (recz) da, tehdit anlamı verilmiştir.²³⁸ İki okuyuşun aynı manaya geldiği de söylenmiştir.²³⁹

Elimizdeki Mushaflarda gördüğümüz şekliyle kelime, râ harfinin ötreli okunmasıyla (rucz); günah, kötülük, put, heykel, putlara ibadet etmek, şirk, azap ve şeytan anlamındadır.²⁴⁰ “Rucz”un, “put” anlamında olduğunu söyleyenler, “Artık putlara tapma pisliğinden kaçının, yalan sözden kaçının.”²⁴¹ ve “Allah'a ortak koşanlar ancak bir pislikten ibarettir.”²⁴² ayetlerini buna delil getirmişlerdir.²⁴³ O zaman bu ayetin manası “Putlara ibadet ve hizmet etmekten uzak dur.” şeklinde olmalıdır. “İsyan ve gûnahtan kaçın.” anlamı da verilebilir.²⁴⁴

Bir görüşe göre “rucz”, özel olarak “rucz” diye adlandırılan bir putun ismi veya hakiki imanın karşısında yer alan her türlü düşünce biçimi olabilir.²⁴⁵

Mukâtil b. Süleymân, ayetteki “الرُّجْز”u put olarak açıklamıştır. “Put”tan kasıt, İsâf ve Nâile ismi verilen, Kâbe'nin yakınındaki iki puttur. Mekke müşrikleri, bu putların yanından geçerken ellerini onların yüzüne sürerdi. Ayette, Hz. Peygambere (s.a.s.) bu iki puttan uzak durması emredilmiştir.²⁴⁶ Yine, müşriklerin Hz. Peygambere (s.a.s.): “Eğer ellerini bu putların yüzüne sürersen sana iman ederiz.” dedikleri ve

²³⁵ Beğavî, a.g.e., C: IV, s. 413.

²³⁶ Râzî, a.g.e., C: XXX, s. 193; Kurtûbî, a.g.e., C: XXI, s. 365.

²³⁷ Taberî, a.g.e., C: XXIII, s. 410; Beğavî, a.g.e., C: IV, s. 413.

²³⁸ Kurtûbî, a.g.e., C: XXI, s. 366.

²³⁹ Abdurrahman Çetin, Kıraatların Tefsire Etkisi: Kur'an'ın Farklı Yorumlanmasına Tesir Eden Kıraatlar, İstanbul, Marifet Yayınları, 2001, s. 425.

²⁴⁰ İbn Kesir, a.g.e., C: XIV, s. 178; Beğavî, a.g.e., C: IV, s. 413; İbnü'l-Cevzî, a.g.e., C: VIII, s. 402; Râzî, a.g.e., C: XXX, s. 193; Duman, a.g.e., C: I, s. 43.

²⁴¹ el-Hacc, 22/30.

²⁴² et-Tevbe, 9/28.

²⁴³ Kurtûbî, a.g.e., C: XXI, s. 365; Duman, a.g.e., C: I, s. 43.

²⁴⁴ Taberî, a.g.e., C: XXIII, s. 411; İbn Kesir, a.g.e., C: XIV, s. 178.

²⁴⁵ Abdullah Yusuf Ali, **The Holy Qur'an: Text, Translation and Commentary**, Brentwood, Amana Corporation, 1989, s. 1557.

²⁴⁶ Mukâtil b. Süleymân, a.g.e., C: IV, s. 490.

ayetin Hz. Peygamberi (s.a.s.) onların bu isteğini yapmaktan men ettiği rivayet edilmiştir.²⁴⁷

İbn Zeyd, İbn Abbâs, Mücâhid, Katâde, Süddî, İkrime ve Zührî de “rucz”u put olarak açıklamıştır.²⁴⁸

Ayette “rucz” kelimesi ile putlar, rucz denen hastalığa yakalanan develere benzetilmiştir. Bu hastalığa yakalanan develer, hastalığın verdiği ağrı sebebiyle hareket edemezlerdi. Putlar da, hareketsiz olmaları sebebiyle, bunlara benzetilmiştir.²⁴⁹

Bursevî’ye göre, Hz. Peygamber (s.a.s.) putlara tapmaktan zaten uzaktı, ayette “putlardan uzak dur” denmesi, bu halin devam etmesi içindir.²⁵⁰ Seyyid Kutub’a göre ayetin amacı, İslam ile müşriklik arasındaki saf farkını açıkça ilan etmektir.²⁵¹

Bu ayette yine, el-Mâide, 5/90 ve el-Hacc, 22/30’da bahsedildiği gibi, putlara tapmak muhafazası zorunlu olan temel öğelerden²⁵² dinin korunması esasına aykırıdır.

Bazı âlimler, “rucz”un “azab” yahut “azaba uğramayı gerektiren davranışlar” anlamında olduğunu söyler ve “Üzerlerine azap çökünce, ‘Ey Mûsâ! Rabbinin sana verdiği söz uyarınca bizim için dua et. Eğer azabı üzerimizden kaldırırsan, mutlaka sana inanacağız ve İsrâiloğullarını seninle birlikte elbette göndereceğiz’ dediler.”²⁵³ ayetini buna delil gösterirler. Bu görüşe göre, şeytanın tuzakları da azaba sebep olduğu için “rucz” olarak adlandırılmıştır. O zaman ayetin manası “Sonucu azap olan işleri terk et.” şeklinde olmalıdır.²⁵⁴

²⁴⁷ Mâtürîdî, **a.g.e.**, C: XVI, s. 236.

²⁴⁸ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, C: VIII, s. 401.

²⁴⁹ Mukâtil b. Süleymân, **a.g.e.**, C: IV, s. 490.

²⁵⁰ Bursevî, **a.g.e.**, C: X, s. 236.

²⁵¹ Seyyid Kutub, **a.g.e.**, C: VI, s. 3755.

²⁵² Zarûriyyât: dinin, canın, aklın, neslin ve malın korunması.

²⁵³ el-A’raf, 7/134.

²⁵⁴ Mâtürîdî, **a.g.e.**, C: XVI, s. 236; Semerkandî, **a.g.e.**, C: III, s. 420; Zemahşerî, **a.g.e.**, C: IV, s. 181; Râzî, **a.g.e.**, C: XXX, s. 193; Kurtûbî, **a.g.e.**, C: XXI, s. 365; Seyyid Kutub, **a.g.e.**, C: VI, s. 3755; Bilmen, **a.g.e.**, C: VIII, s. 3885.

Bazı âlimlerse, “rucz”a sözlükte olduğu gibi, “pislik” anlamı verir. Bu “pislik”ten kasıt; inanç, ahlak, amel, beden ve yaşantıdaki pisliktir. Buradan hem maddi, hem manevi her türlü pislik anlaşılmalıdır.²⁵⁵

Diğer bir görüşe göre, “rucz”, çirkin ve kötü olan şeyleri ifade etmektedir. Öyleyse ayette, “sefihlikten, bütün çirkin ve kötü şeylerden” uzak durmak, yani müşriklerin huyları gibi davranmamak emredilmiştir. Bu anlam, bir önceki ayete²⁵⁶ “huyunu güzelleştir” anlamı verenlerin yorumuna da uygundur.²⁵⁷

Bazıları, bu ayete dayanarak peygamberlerin günah işleyebileceklerini söylemişlerdir. Çünkü peygamberler günah işlemeseydi, ayette yapmadıkları bir şey yasaklanmazdı. Râzî bu görüşe karşı çıkarak, peygamberlerin günah işlemediklerini, buradaki emrin de, “Günah işlememeye devam et.” şeklinde anlaşılabileceğini söyler.²⁵⁸ Zira bu, bir Müslümanın “Bize doğru yolu göster.”²⁵⁹ dediği zaman “biz doğru yolda değiliz, bize yol göster.” manasını değil, “bizi hidayet üzere sabit kıl.” manasını kast etmesine benzer.²⁶⁰

²⁵⁵ Mevdûdî, **a.g.e.**, C: VI, s. 470; Karaman, v.d., **Kur’ân Yolu**, C: V, s. 494; Çelik, **a.g.e.**, C: V, s. 283.

²⁵⁶ “وَتِيَابَكَ فَطَّهَّرْ” (Elbiseni temiz tut/Nefsini arındır.)

²⁵⁷ Râzî, **a.g.e.**, C: XXX, s. 193.

²⁵⁸ Râzî, **a.g.e.**, C: XXX, s. 193.

²⁵⁹ Bkz. el-Fatiha, 1/6.

²⁶⁰ Çetin, **a.g.e.**, s. 426.

SONUÇ

“Kur’ân’da rics kavramı” başlıklı tezimizde, öncelikle “rics” kavramının sözlük ve ıstılah anlamlarına değindik, sonrasında ise, Kur’ân-ı Kerîm’de rics kavramına yakın ve zıt anlamlı kullanılan kavramlar hakkında bilgi vermeye çalıştık.

Çalışmamızın devamında Kur’ân-ı Kerîm’de “rics” kavramının kullanıldığı ayetleri tespit ederek ilgili ayetlerin bağlamını ortaya koymaya çalıştık. Ayetleri incelerken farklı dönemlerde, farklı metotlarla yazılmış ve farklı görüşleri benimseyen pek çok müfessirin tefsirinden yararlandık.

Çalışmayı yaparken “rics” kavramını; kullanım şekilleri, anlamları, nüzul sebebi, ayetlerin muhatapları bakımından incelemeye gayret ettik. Kavramı sınıflara ayırabildiğimiz en uygun şeklin kavramın maddî ve manevî anlamlarda kullanımı olduğunu gördük. Bu sebeple çalışmamızın ikinci ve üçüncü bölümünün başlıklarını “Rics Kavramının Maddî Pisliklerle İlişkisi” ve “Rics Kavramının Manevî Pisliklerle İlişkisi” olarak tayin ettik.

“Rics” kavramı, Kur’ân-ı Kerîm’de “رجس”, “رجز” ve “رُجز” şeklinde kullanılmıştır ve sözlüklerde bu kelimelerin hepsinin aynı anlama geldiği söylenmektedir. İlgili ayetler incelendiğinde kavramın, azap, pislik, küfür, şirk, günah ve vesvese anlamlarında kullanıldığı görülmektedir. Kavramın “rics” şeklindeki kullanımı daha çok manevi kir yahut manevi azap anlamı taşıırken, el-Enfâl, 8/11 haricinde “ricz” şeklindeki kullanımların (taş yağmuru, taun hastalığı gibi) maddi anlam içerdiği gözlenmiştir. Sadece el-Müddessir 74/5’te geçen “rucz” lafzı ise, put veya puta tapma anlamındadır.

“Rics” kavramının geçtiği ayetlerdeki kimi kullanımlar birbirini çağrıştırmaktadır. Örneğin el-Bakara, 2/59, el-A’râf, 7/162 ve el-Ankebût, 29/34’te “ricz”in gökten geldiği ifade edilmiştir. Sebe’, 34/5 ve el-Câsiye, 45/11’de elem verici bir azaptan bahsedilmektedir. Her iki ayette hem azap hem ricz kelimeleri kullanılmıştır. el-A’râf, 7/71’de ise rics ve gazap kelimeleri bir aradadır.

el-Hacc, 22/30'da "...putlara tapma pislighinden kaçının" emri verilirken, el-Müddessir 74/5'te Hz. Peygambere (s.a.s.) hitaben "Şirkten/puta tapmaktan uzak dur." buyrulmuştur.

Müfessirler, el-Bakara, 2/59, el-A'râf, 7/134 ve el-A'râf, 7/162'de bahsedilen "rics" in taun hastalığı olduğu görüşünde birleşmektedirler. Yine, el-Bakara, 2/59 ve el-A'râf, 7/162'nin İsrâiloğulları hakkında indiği bilinmektedir. et-Tevbe, 9/95 ve 125'te ise münafıklar hakkında nazil olmuştur.

Ayetlere bakıldığında el-Bakara, 2/59 ve el-Ankebût, 29/34'te "بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ", el-A'râf, 7/162'de "بِمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ" ve et-Tevbe, 9/95'te "جَزَاءَ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ" ifadeleriyle, "rics" in, insanların kendi kazanımlarının sonucu olduğu belirtilmiştir.

Allah Teâlâ, el-En'âm, 6/125'te "mü'min olmayanların üzerine", Yûnus, 10/100'de ise "akıllarını (güzelce) kullanmayanlara" "rics" göndereceğini ifade eder. Ancak ayetler incelendiğinde burada da, "rics" in insanların yaptıklarının bir sonucu olduğu görülmektedir. Zira kul irade etmekte ve Allah da ona uygun olarak yaratmaktadır.

Yine Sebe', 34/5'te "... işte onlar için elem dolu, çok kötü bir azap vardır." buyrulmuştur. Dikkat edilirse, "Allah'ın azap edeceği" ifadesi değil, "onların azap içinde olacakları" ifadesi yer almıştır. Buradan Allah'ın, kullarına azap etmekten değil, onları saadete erdirmekten yana olduğu anlaşılmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de "rics" olarak nitelenen madde ve davranışlara baktığımızda bunların, kişileri azaba sevk etmelerinden dolayı bu şekilde adlandırıldığını görmekteyiz. Müfessirlerden Râzî'ye göre, pis ve çirkin iş anlamına gelen "rics" in aslı "recs" (şiddetli ses) kelimesidir. Buradan hareketle "rics", çirkinlikte doruk noktaya ulaşmış olan ameldir.

Küfür ve şirkin, iğrenç ve çirkin anlamındaki "rics" kelimesiyle ifade edilmesi, bunların pislik ve çirkinliğin sembolü olmasından dolayıdır. Allah'ın putları "rics" olarak vasıflandırması, onları tahkir etmek ve hafife almak içindir.

“Rics”in el-Mâide, 5/90’deki kullanımına dikkat edildiğinde hem somut hem de soyut anlam ifade ettiği anlaşılmaktadır. Bu ayete göre, içki, kumar, putlar ve fal okları şeytan işi birer “rics”tir. Âlimler, necaset ve pisliklere de “rics” denmesi nedeniyle, ayete göre “rics” olan unsurların, madde olarak da necis olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Hem domuz eti hem de içkinin rics olması, ricsin maddi pislik anlamı içerdiğini gösterebilir. Yukarıda sayılan unsurların tamamının kişinin imanına, ahlakına ve sağlığına verdiği zararlar da bunlara “rics” denmesinin hikmetini açığa çıkarmaktadır.

et-Tevbe, 9/95 ve 125’e göre ise münafıklar “rics”tir (murdardır) ve onların “rics” olması, onlardan yüz çevirmenin sebebidir. Nifak, manevi bir pislik olduğu için ona da “rics” denilmiştir. “Rics”, münafıkların içindeki ruhani pisliktir, onların içleri ve inançları pistir.

İslam âlimleri tarafından dünya ve ahiret saadatinin sağlanması açısından toplum ve bireyler için vazgeçilmez olan değerler ve bunların korunması ile elde edilen yararlar şeklinde tanımlanan zarûriyyât; dinin, canın, aklın, neslin ve malın korunması maddeleriyle özetlenmiştir. Bu temel öğelerin zedelenmesine sebep olacak her türlü davranış yasaklanmıştır. Rics kavramı Kurân’da, korunması gereken unsurları olumsuz yönde etkileyen, insanın fitratını bozan ya da insanı sırat-ı müstakimden uzaklaştıran fiiller için kullanılmıştır.

Sonuç olarak, bazı ayetlerde inananların men edildiği bazı davranış ve durumları “rics” olarak niteleyen Kur’ân-ı Kerîm, maddi ve manevi temizliğin/saflığın önemini defaatle vurgulamaktadır. Özellikle inanç bakımından halis olmayı överek “günahlardan temizlenenlere” mükâfat verileceğini müjdelemekte ve araştırmamıza konu olan ayetlerde “rics”ten sakınmayı tavsiye etmektedir.

KAYNAKÇA

Kur'ân-ı Kerîm.

Kur'ân-ı Kerîm ve Muhtasar Meâli, İstanbul, Hayrat Neşriyat, 2001.

Abdülbâkî,

Muhammed Fuâd: (ö. 1968): **el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm**, İstanbul, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1982.

Alışkan,

Zülal: **“Kur'ân'da Put Ve Putlaştırma”**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2003.

Altuntaş,

Halil; Şahin, Muzaffer: **Kur'ân-ı Kerim Meali**, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005.

Apaydın,

H. Yunus, v.d.: **İlmihal II: İslam ve Toplum**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1999.

Apaydın,

H. Yunus: **“Tesettür”**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (D.İ.A.), İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.

Ataseven,

Asaf: **Din ve Tıp Açısından Domuz Eti**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1987.

Ataseven,

Asaf; Şener, Mehmet: **“Domuz”**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (D.İ.A.), İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.

Atay,

Hüseyin; Kutluay, Yaşar: **Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı**, 12. bs., Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1984.

Ateş,

Süleyman: **Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri**, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat, 1997.

- Aymutlu, Ahmet: **Aruz: Türk Şiirinde Kullanılan Aruz Vezinleri Misalleri**, İstanbul, Ahmed Halid Kitabevi, 1943.
- Baktır, Mustafa: **“İçki”**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (D.İ.A.), Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- Bardakoğlu, Ali: **“Kumar”**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (D.İ.A.), İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.
- Bayraklı, Bayraktar: **Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri**, İstanbul, Bayraklı Yayınları, 2003.
- Beğavî, Ebû Muhammed Muhyissünne Hüseyin b. Mes’ûd (ö. 516/1122): **Tefsîrü'l-Beğavî: Meâlimü't-Tenzîl**, Tahkîk: Hâlid Abdurrahmân, 2. bs., Beyrut, Dârü'l-Ma'rife, 1987.
- Beyzâvî, Ebû Saîd Nâsirüddîn Abdullâh b. Ömer b. Muhammed(ö. 685/1286): **Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl**, İstanbul, Şems Matbaası, 1884.
- Bilmen, Ömer Nasuhi (ö. 1391/1971): **Hukukî İslamiyye Ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu**, İstanbul, Bilmen Yayınevi, 1968.
- Bilmen, Ömer Nasuhi: **Kur’ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri**, İstanbul, Bilmen Yayınevi, 1964.
- Bulut, Ahmet: **“Kur’ân'da Tuhr Kavramı”**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2011.
- Bursevî, İsmâîl Hakkı (ö. 1137/1725): **Tefsîru Rûhi'l-Beyân**, İstanbul, Mektebetu Eser, 1969.

- Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd Cevherî (ö. 400/1009): **es-Sihâh Tâcü'l-Luğa ve Sihâhi'l-Arabiyye**, Tahkik: Ahmed Abdülğafûr Attâr, Beyrut, Dârü'l-İlm Li'l-Melâyin, 1990.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî Râzî (ö. 370/981): **Ahkâmü'l-Kur'ân**, Beyrut, Dâru'lkütübi'l-ilmîyye, 1994.
- Çağrııcı, Mustafa: **“Arap”**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (D.İ.A.), Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- Çelik, Ömer: **Hakk'ın Daveti Kur'ân-ı Kerim: Meâli ve Tefsiri**, İstanbul, Erkam Yayınları, 2013.
- Çetin, Abdurrahman: **Kıraatların Tefsire Etkisi: Kur'an'ın Farklı Yorumlanmasına Tesir Eden Kıraatlar**, İstanbul, Marifet Yayınları, 2001.
- Derveze, Muhammed İzzet b. Abdülhâdî b. Derviş (ö. 1404/1984): **et-Tefsîrü'l-Hadîs: Tertîbü's-Suver Hasebü'n-Nüzûl**, 2. bs., Beyrut, Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2000.
- Dönmez, İbrahim Kâfi: **“Maslahat”**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (D.İ.A.), İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Duman, M. Zeki: **“Habîs”**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (D.İ.A.), İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Duman, Zeki: **Beyânü'l-Hak: (Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri)**, Ankara, Fecr Yayınları, 2006.
- Ebüssuûd Efendi, Muhammed b. Muhammed b. Muhyiddîn el-İmâdî (ö. 982/1574): **Tefsîru Ebüssuûd**, 4. bs., Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1994.

- Ekin, Yunus: “**Kur’ân’a Göre Küfür Kavramı**”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2000.
- Enis, İ’dad İbrâhîm: **el-Mu'cemü'l-Vâsit**, İstanbul, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, t.y.
- Erdoğan, Mehmet **İslâm Hukukunda Ahkâm’ın Değişmesi**, İstanbul, İFAV Yayınları, 1990.
- en-Neâl, Muhtâr Fevzi: **Mevsûâtü'l-Elfâzi'l-Kur’âniyye**, Haleb, Mektebetu Dâri’t-Türâs, 2003.
- er-Râzî, Ebû Abdullâh Fahreddîn Muhammed b. Ömer Fahreddîn (ö. 606/1209): **et-Tefsîrü'l-Kebîr: Mefâtihi'l-Ğayb**, Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1934.
- Esed, Muhammed (ö. 1992): **Kur’ân Mesajı: Meâl – Tefsir**, Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, 6. bs., İstanbul, İşaret Yayınları, 2004.
- et-Tabatabâî, Allâme Muhammed Hüseyin b. Muhammed b. Muhammed Hüseyin (ö. 1402/1981): **el-Mîzân fî Tefsîri'l-Kur’ân**, 2. bs., Beyrut, Müessesetü'l-Âlemi li'l-Matbûât, 1973.
- et-Taberî, Ebû Cafer İbn Cerîr Muhammed b. Cerîr b. Yezîd (ö. 310/923): **Tefsîrü't-Taberî: Câmiü'l-Beyân an Te’vîli Âyi'l-Kur’ân**, Tahkîk: Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Riyâd, Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- et-Tehanevî, Muhammed b. A'la b. Ali el-Fârukî el-Hanefî (ö. 1158/1745): **Keşşâfu Istılâhâti'l-Fünûn**, Tahkîk: Lütfî Abdülbedî, Tercüme: Abdünnaim Muhammed Hasaneyn, Kahire, el-Müessesetü'l-Mısriyyeti'l-Âmme, 1963.

- ez-Zebidî, Ebü'l-Feyz Murtazâ Muhammed b. Muhammed b. Muhammed (ö. 1205/1790): **Tâcü'l-Arus min Cevâhiri'l-Kâmûs**, y.y., t.y.
- ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed (ö. 538/1144): **el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûnü'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl**, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1983.
- Fehd, Tevfik: **“Meysir”**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (D.İ.A.), İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Yâkûb b. Muhammed Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415): **el-Kâmusü'l-Muhît**, 3. bs., Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1993.
- Halil b. Ahmed, Ebü Abdurrahmân Halîl b. Ahmed b. Amr Ferâhidî Halîl b. Ahmed (ö. 175/791): **Tertîbu Kitâbi'l-Ayn**, Tahkîk: Mehdi Mahzûmî, İbrâhîm Samerrâî, Tashîh: Esad Tayyib, y.y, 1993.
- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ İbn Fâris (ö. 395/1004): **Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa**, Tahkîk: Abdüsselâm Muhammed Hârûn, 2. bs., Kâhire, Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1970.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Ömer (ö. 774/1373): **Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm**, Tahkîk: Mustafa es-Seyyid Muhammed, v.d., Kahire, Müessesetu Kurtuba, 2000.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mûkerrem b. Ali el-Ensârî (ö. 711/1311), **Lisânü'l-Arab**, Beyrut, Dâru Sadır, t.y.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâleddîn Abdurrahmân b. Ali (ö. 597/1201): **Zâdü'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr**, 4. bs., Beyrut, el-Mektebü'l-İslâmî, 1987.

- Kalın, Faiz: **“Kur’ân’da Azab Kavramı”**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1995.
- Kanar, Mehmet: **Arapça-Türkçe Sözlük**, İstanbul, Say Yayınları, 2009.
- Karadoğu, Ali: **“Sosyo-Kültürel Açından Namaz İbadeti”**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2008.
- Karagöz, İsmail: **Sigara, Alkol, Uyuşturucu Zararları ve Dini Hükmü**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.
- Karakaya, Murat: **“Kur’ân’da Af ve Azab Kavramları”**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2009.
- Karaman, Fikret, v.d. : **Dini Kavramlar Sözlüğü**, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Karaman, Hayreddin: **İslam’da Kadın ve Aile**, 4. bs., İstanbul, Ensar Neşriyat, 2010.
- Karaman, Hayreddin, v.d.: **Kur’ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.
- Karaman, Hayreddin, v.d.: **Kur’ân Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir**, 2. bs., Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları 2006.
- Kızıklı, S. Zafer: **“Rics”**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (D.İ.A.), İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
- Kurtûbî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr (ö. 671/1273): **el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân**, Tahkik:

- Abdullâh b. Abdülmühsîn et-Türkî, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 2006.
- Mâtüridî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Muhammed (ö. 333/944): **Te'vîlâtü'l-Kur'ân**, Tahkîk: Ahmed Vanlıoğlu, Mürâcaa: Bekir Topaloğlu, İstanbul, Mizan Yayınevi, 2005.
- Mevdûdî, Seyyid Ebü'l-A'lâ (ö. 1979), **Tefhîmü'l-Kur'ân: Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri**, Ed. Ali Bulaç, Tercüme: Muhammed Han Kayanî v.d., İstanbul, İnsan Yayınları, 1986.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebü'l-Hasan Mukâtil b. Süleymân b. Beşir (ö. 150/767):**Tefsîru Mukâtil b. Süleymân**, Tahkîk: Abdullah Mahmûd Şehhâte, Kahire, el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1979.
- Mukâtil bin Süleymân, **Tefsîr-i Kebîr**, Tahkîk: Abdullâh Mahmûd Şehhâte, Çev. M. Beşir Eryarsoy, İstanbul, İşaret Yayınları, 2006.
- Nedvî, Abdullâh Abbâs: **Kâmusu Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm**, Cidde, Dârü's-Şuruk, 1983.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd (ö. 710/1310): **Tefsîrü'n-Nesefî: Medârikü't-Tenzîl ve Hakâikü't-Te'vîl**, Tahkîk ve Tahrir: Yusuf Ali Büdeyvî, Beyrut, Dâru İbn Kesîr, 2008.
- Öğüt, Salim: **“Tahâret”**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (D.İ.A.), İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Öskan, Ali Rafet: **“Eski Araplarda Putperestlik Doğuşu Ve Ortaya Çıkış Sebepleri”**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1991.

- Öz, Mustafa: **“Ezlâm”**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (D.İ.A.), İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Özdemir, Oğuzhan: **“Yiyecek ve İçeceklerde Helallik-Haramlık Kriterleri”**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2009.
- Özmen, Ferihan: **“Mekki Surelerde Putperestlerin Ahlaki Özellikleri”**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2003.
- Öztürk, Mustafa: **Kur’ân-ı Kerim Meali: Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri**, Ankara, Otto Yayınları, 2009.
- Öztürk, Yaşar Nuri: **Kur’ân’ın Temel Kavramları**, 5. bs., İstanbul, Yeni Boyut Yayınları, 1995.
- Râğıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal (ö. 502/1108): **Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'ân**, Tahkîk: Safvan Adnan Dâvûdî, 3. bs., Beyrut, Dârü’ş-Şâmiyye, 2002.
- Reşid Rızâ, Muhammed (ö. 1354/1935): Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Hakîm: Tefsirü'l-Menâr, 2. bs., Beyrut, Dârü'l-Ma'rife, t.y.
- Sarıcık, Murat: **“Cahiliye Kumarı Meysir”**, **Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı: 5, 1998, s. 33-64.
- Sarıçam, İbrahim: **Hazreti Muhammed ve Evrensel Mesajı**, 5. bs., Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.

- Semerkindî, Ebü'l-Leys İmâmülhüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed (ö. 373/983): **Tefsîrû'l-Kur'ân**, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- Seyyid Kutub, Seyyid b. Kutub b. İbrâhîm (ö. 1386/1966): **Fî Zılâli'l-Kur'ân**, 11. bs., Beyrut, Dârü's-Şuruk, 1985.
- Sinanoğlu, Mustafa: **“Küfür”**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (D.İ.A.), Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.
- Sinanoğlu, Mustafa: **“Şirk”**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (D.İ.A.), İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr (ö. 911/1505): **el-Hasâisü'l-Kübrâ**, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985.
- Şahin, Nurten Zeliha: “İslam Hukuku ve İnsan Hakları Bağlamında Eşcinsellik Sorunu”, **EKEV Akademi Dergisi**, sayı: 62, 2015, s. 507-530.
- Temiz, Kemal: **“İslâm'da Kumar Yasağı”**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2010.
- Tosun, Musa: **“İçki”**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (D.İ.A.), Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- Uludağ, Süleyman, **İslam'da Emir ve Yasakların Hikmeti**, Ankara, TDV Yayınları, 1988.
- Uludağ, Süleyman: **“Tasfiye”**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (D.İ.A.), İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.

- Ünal, Ali: **Kur'ân'da Temel Kavramlar**, İstanbul, Beyan Yayınları, 1986.
- Yavuz, Yusuf Şevki: “**Azap**”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (D.İ.A.), İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- Yazır, Muhammed Hamdi (ö. 1361/1942): **Hak Dini Kur'ân Dili**, İstanbul, Eser Neşriyat, 1979.
- Yılmaz, İsmail: “**Kur'ân'a Göre Şirkin Sebepleri Ve Çeşitleri**”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2009.
- Yusuf Ali, Abdullah: **The Holy Qur'an: Text, Translation and Commentary**, Brentwood, Amana Corporation, 1989.
- Yüksel, Edip: **Mesaj: Kur'ân Çevirisi**, İstanbul, Ozan Yayıncılık, 2000.
- Zeyn, Semih Âtîf: **Tefsîru Müfredâti Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm**, 2. bs., Beyrut, Dârü'l-Kitâbi'l-Lübnânî, 1984.